

დას. კ. ბერიძის სახელობელი საქართველოს სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ტიპელენა დე ზონე

საქართველოს
საქართველოს

საქართველოს
საქართველოს

TIPPELEN NA DE ZONE

Straatprostitutie en verborgen prostitutie in Amsterdam

Dirk J. Korf
Erika van Vliet
Jaap Knotter
Marije Wouters

TIPPELEN NA DE ZONE

Straatprostitutie en verborgen prostitutie in Amsterdam

Dirk J. Korf, Erika van Vliet, Jaap Knotter & Marije Wouters
m.m.v.:

Liënne Domacassé, Cüneyt Soydenir & Syllester York

Dit onderzoek is uitgevoerd door het Bonger Instituut voor Criminologie van de Universiteit van Amsterdam, in opdracht van de GG&GD te Amsterdam.

Tot de begeleidingscommissie behoorden:

- prof.dr. R.A. Countinho
- drs. G.H.A. van Brussel
- dr. J.S.A. Fennema
- mw. Th.C.M. van der Helm
- drs. P.J. van Slooten
- dr. A.P. Verhoeff

Dit is deel III van de Bonger Reeks, een onderzoeksreeks van het Criminologisch Instituut Bonger, Amsterdam, in samenwerking met Rozenberg Publishers.

Deel I – Marije Wouters & Dirk J. Korf – Wiet Wijs. Cannabisgebruik bij leerlingen in opvangprojecten en speciaal voortgezet onderwijs. 2004. 90 5170 996 X

Deel II – Dirk J. Korf, Marije Wouters, Ton Nabben & Patrick van Ginkel – Cannabis zonder Coffeeshop. Niet-gedoogde cannabisverkoop in tien Nederlandse gemeenten. 90 5170 977 3

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

© D.J. Korf, 2005

Tippelen na de zone / D.J. Korf, E. van Vliet, J. Knotter & M. Wouters
Met lit. opgave.

Amsterdam: Rozenberg Publishers (2005)

ISBN: 90 5170 075 X

Trefw.: Prostitutie, tippelzone.

NUR 740

Inhoud

1 INLEIDING	7
Aanleiding en doel.....	8
Korte voorgeschiedenis.....	9
Diversiteit en mobiliteit in straatprostitutie.....	9
Onderzoeksthema's	10
Onderzoeksaanpak.....	12
Anonimiteit	13
Terminologie	14
Vervolg.....	14
2 DE VROUWEN VAN DE THEEMSWEG.....	15
Situatie rond en na de sluiting van de Theemsweg	15
Verslaafde vrouwen	17
Nederlandse en andere West-Europese vrouwen.....	17
Latijns-Amerikaanse vrouwen en transgenders.....	18
Oost-Europese vrouwen en transgenders	20
Afrikaanse vrouwen	21
Klanten	21
Utrecht.....	22
Huidige prostituees over de Theemsweg.....	23
Samenvatting en conclusies	24
3 TIPPELGEBIEDEN: EEN EERSTE VERKENNING	27
Belangrijkste groepen	27
Belangrijkste gebieden.....	28
Conclusie en vervolg.....	31
4 STRAATPROSTITUTIE IN DE BINNENSTAD.....	33
Verslaafde prostituees: een afnemend verschijnsel	33
Wanneer, waar en hoeveel?	34
Sfeer.....	36
De tippelaarsters.....	40
De klanten.....	42
Contactlegging en afwerken	44
Samenvatting en conclusies	48
5 VARIATIES IN ZUIDOOST.....	51
Veldwerk	51
Drie groepen prostituees.....	53
Straatprostitutie	56
Wippercelen	59
Escort.....	62
Horeca.....	64
Klanten in Zuidoost	65
Samenvatting en conclusie	67

6 VERBORGEN PROSTITUTIE IN WEST	71
Veldwerk	72
Straatprostitutie	74
Prostitutie via cafés	78
Illegale escort	79
Samenvatting	81
7 LEEFSITUATIE EN TIPPELEN	83
Woonsituatie, kinderen, partner en inkomen	84
Voorgeschiedenis in de prostitutie	86
Tippelen voor dope?	88
Frequentie, tijdstippen en klanten	90
Afwerkplekken	92
Condoomgebruik	93
Prijzen	95
Samenvatting en conclusies	96
8 GEZONDHEID, ZORG EN BEREIK	99
Gezondheidsklachten	99
Ziekenfonds en huisarts	101
SOA-poli	102
Condooms	102
Methadonverstrekking	103
Samenvatting en conclusies	104
9 VEILIGHEID EN OVERLAST	107
Veiligheid op straat	107
Geweld door klanten	108
Risicobeperking	110
Aangifte doen	112
Overlast en bestrijding	113
Samenvatting en conclusie	115
10 BEREIKBAARHEID	117
Veilige seks en SOA	117
Contactlegging	118
Verslaafde vrouwen	119
Niet-verslaafde prostituees	121
Jonge meiden	123
Samenvatting en conclusies	124
11 SAMENVATTING EN CONCLUSIES	127
Waar zijn de straatprostituees van de tippelzone gaan werken?	127
Locaties of netwerken	128
Achtergronden, kenmerken en motieven	129
Omvang en mobiliteit	130
Zorgbehoefte en bereik	131
Bereikbaarheid	132
Maatschappelijke zichtbaarheid	134

BIJLAGE A SURVEY STRAATPROSTITUEES	135
Algemene kenmerken	135
Drugsgebruik.....	137
Startleeftijd drugs	139
Mobiele telefoon en klanten	140
LITERATUUR	143

1

Inleiding

Op een vrijdagmiddag, begin januari 2005, loopt een vrouw van rond de 25 jaar over de Amsterdamse Nieuwmarkt. Zij spreekt voortdurend mensen aan, die stuk voor stuk verbaasd reageren. Dat is raar, want deze levendige buurt is wel wat gewend; er hangen hier vaak bedelaars, alcoholisten, drugsverslaafden en psychiatrische patiënten rond. De jonge vrouw ziet er aantrekkelijk uit, draagt een modieuze winterjas en zou zo uit een college aan de nabijgelegen universiteit kunnen komen. Als we dichterbij komen, begrijpen we de verbazing. Tussen de slippers van haar openhangende jas zijn haar blote borsten duidelijk zichtbaar. Het afgelopen jaar hebben we deze buurt systematisch en bij herhaling afgestroopt op zoek naar straatprostituees, maar zien haar nu voor het eerst. Wat doet deze vrouw hier? Loopt ze te tippelen en zoekt ze klanten? Is ze onder invloed van drugs? Is het een psychiatrisch patiënt? We komen er niet achter, want we hebben haar sindsdien niet meer gezien.

De kans dat deze vrouw daadwerkelijk liep te tippelen, is erg klein. Theoretisch zou de vrouw een Oost-Europese straatprostituee geweest kunnen zijn. De politie in de Amsterdamse Binnenstad let echter scherp op zulke vrouwen; zij houden het dan ook niet lang vol op straat voordat zij het land worden uitgezet. Dat zou dus kunnen verklaren waarom we de vrouw maar een keer hebben ontmoet. Maar de vrouw sprak Nederlands en daarmee was ze vrijwel zeker geen Oost-Europese illegale prostituee. Bovendien was ze alleen, terwijl Oost-Europese vrouwen die in Amsterdam (proberen te) tippelen bijna altijd een man om zich heen hebben hangen die de boel in de gaten houdt.

De vrouw-met-de-jas is illustratief voor een probleem dat kenmerkend is voor straatprostitutie. Anders dan bij bijvoorbeeld raamprostitutie is niet zomaar zichtbaar dat de vrouw als prostituee aan het werk is. Aan de ene kant moet het voor klanten duidelijk zijn dat zij bij haar terecht kunnen, want anders heeft zij geen inkomsten. Anderzijds moet zij zorgen dat zij niet te veel in het oog loopt, want dan krijgt ze te maken met de politie, of van buurtbewoners die vervolgens de politie informeren. Kortom: straatprostituees werken publiekelijk in het verborgene.

In dit rapport doen we verslag van een onderzoek naar prostitutie in Amsterdam na het sluiten van de tippelzone aan de Theemsweg in december 2003. We hebben ons hoofdzakelijk gericht op de onderkant van de prostitutiesector. Centraal staat de 'verborgen' prostitutie. Hieronder verstaan we in principe alle vormen van prostitutie, behalve raamprostitutie, legale bordelen en legale escort.

Het is verleidelijk om te stellen dat we onderzoek hebben gedaan naar illegale prostitutie. De legale status van prostitutie is echter nogal complex. Prostitutie is namelijk op zich legaal in Nederland. Maar dat wil niet zeggen dat iedereen zomaar overal prostitutie kan bedrijven. Voor raamprostitutie moet de exploitant een vergunning hebben, prostituees zelf moeten meerderjarig zijn, straatprostitutie is aan banden gelegd in Algemene Politie Verordeningen (APV's), etc. Bij illegale prostitutie valt te denken aan een bordeel zonder vergunning, maar ook aan buitenlandse prostituees zonder verblijfsvergunning. Beide varianten komen in dit rapport aan bod. Nadrukkelijk moeten we echter stellen dat lang niet alle vormen van 'verborgen' prostitutie uitvoerig zijn onderzocht. We zullen het hebben over thuisprostitutie, maar hiervan kunnen we slechts een tipje van de sluier oplichten. Hetzelfde geldt voor escort services.

Aanleiding en doel

Amsterdam heeft een lange geschiedenis van prostitutie, inclusief straatprostitutie. In de eerste helft van de vorige eeuw werkten er relatief veel buitenlandse vrouwen in de prostitutie [o.a. Stachhouwer, 1950] en tegenwoordig is dit zo mogelijk nog sterker het geval. Voor straatprostituees werd in 1996 op de Theemsweg een officiële tippelzone ingericht. Medio december 2003 is deze gesloten.

De sluiting van de tippelzone zou naar verwachting leiden tot een verschuiving in omvang en vorm van de straatprostitutie. Hierdoor vermindert of verdwijnt het zicht op een groep prostituees met een relatief hoog risico op seksueel overdraagbare aandoeningen (SOA), andere gezondheidsproblemen en ongewenste zwangerschap. Ten tijde van de sluiting is onduidelijk waar de grote groep straatprostituees te vinden zal zijn. Het is in het belang van de volksgezondheid dat deze groep vrouwen bereikbaar blijft voor preventie en zorg. Een voorwaarde hiervoor is dat bekend is waar deze vrouwen werkzaam zijn, hoe het met hun gezondheid gesteld is en hoe zij zo goed mogelijk voor de preventie en behandeling van SOA/HIV bereikt kunnen worden.

Tegen deze achtergrond achtte het College van Burgemeester en Wethouders van Amsterdam het van belang om door middel van een verkennend onderzoek de straatprostitutie en andere vormen van 'verborgen' prostitutie in Amsterdam in kaart te brengen. Doel van het onderzoek is om beter inzicht te krijgen in de aard, omvang, locaties en zorgbehoefte van deze prostitutie in Amsterdam. Er is gekozen voor een onderzoek met volksgezondheid als primair perspectief, maar met oog voor problemen op het terrein van openbare orde en veiligheid. De keuze voor het hoofdthema heeft de volgende achtergrond. Ten eerste zit aan prostitutie per definitie een gezondheidsaspect, maar gaat het niet vanzelfsprekend samen met problemen op het terrein van veiligheid en overlast. Ten tweede bijten de beide invalshoeken elkaar tot op zekere hoogte – en dit geldt met name voor de straatprostitutie. Hoewel de nadruk in het onderzoek dus heeft gelegen op de volksgezondheid, is er ook aandacht

geschonken aan thema's die van belang zijn voor de openbare orde en veiligheid (OOV), zoals overlast, criminaliteit, vrouwenhandel en gedwongen prostitutie.

Korte voorgeschiedenis

In de loop van de jaren zeventig werd de straatprostitutie in Amsterdam, net als in veel andere Europese steden, steeds meer gekenmerkt doordat veel vrouwen verslaafd waren aan drugs. Vooral Nederlandse, maar ook vele Duitse vrouwen verwierven inkomsten voor hun verslaving door straatprostitutie [Grapendaal, Leuw & Nelen, 1991; Korf, 1987; Korf en Hoogenhout, 1990]. Straatprostitutie vond in de jaren tachtig vooral plaats in de Utrechtsestraatbuurt. Vanwege de slechte toestand van de betreffende prostituees werd door de GG&GD voor deze groep een speciale avondpolikliniek geopend. Voorts werd door een groep katholieke religieuzen een geïmproviseerde huiskamer, het Mirjamhuis, in gebruik genomen. In de jaren negentig werd in dit Mirjamhuis, inmiddels met de straatprostitutie verplaatst naar de De Ruyterkade, door de GG&GD (PPP, Prostitutie en Passanten Project en de afdeling SOA-bestrijding) en AMOC spreekuur gehouden.

In 1995 is aanvankelijk aan het einde van de Piet Heinkade in het Oostelijk havengebied, en later (in 1996) op de Theemsweg een officiële tippelzone ingericht. Na de opheffing van het bordeelverbod, dat op 1 oktober 2000 van kracht werd, verlieten de illegale prostituees de Wallen. Tegelijk met de opening van de tippelzone op de Theemsweg is ook daar weer een huiskamer geopend (geëxploiteerd door HVO-Querido). Vanuit de GG&GD werden er medische en verpleegkundige spreekuren gedaan. Hierdoor was hulpverlening in de vorm van voorlichting aan prostituees en controle op geslachtsziekten van SOA/HIV mogelijk.

Hoewel aanvankelijk zeker ook bedoeld voor verslaafde straatprostituees, is de tippelzone aan de Theemsweg van meet af aan voor het grootste deel bevolkt door *niet*-verslaafde tippelprostituees en werkten er vooral illegale prostituees en transgenders. In de loop van 2001 kwamen er steeds meer vrouwen op de zone werken, waaronder vooral veel illegale vrouwen uit Oost-Europa. Het grote aantal prostituees zorgde voor een onbeheersbare situatie op de zone zelf. Er was een aanzienlijke invloed van de georganiseerde criminaliteit in de vorm van vrouwenhandel. Illegaliteit zorgde voor een toegenomen kwetsbaarheid van veel vrouwen. Deze problemen hadden uiteindelijk de sluiting van de tippelzone aan de Theemsweg tot gevolg.

Diversiteit en mobiliteit in straatprostitutie

De prostitutiebranche kent tegenwoordig een grote diversiteit. Er zijn verschillende vormen van prostitutie, zoals raamprostitutie, straatprostitutie, seksclubs, privéhuizen, escortservices, thuisprostitutie, enzovoort. Daarnaast zijn er verschillende

groepen werkzaam in deze branche. Te denken valt aan het onderscheid le-gaal/illegaal, verslaafd/niet-verslaafd, vrijwillig/gedwongen werkzaam, man/vrouw. Met de komst van nieuwe groepen buitenlandse prostituees komen ook nieuwe typen prostitutie het land binnen en krijgt Nederland bijvoorbeeld te maken met vrouwenhandel.

Vanuit het perspectief van de volksgezondheid maakt de verscheidenheid aan vormen van prostitutie en groepen prostituees het nodig dat er een gedifferentieerd aanbod en beleid aangeboden wordt. Bij (aan harddrugs) verslaafde vrouwen ligt de nadruk op het organiseren van een verblijf, sociaal-medische zorg, inkomen, druggebruik en dagbesteding. Bij de illegale vrouwen gaat het om volksgezondheidskwesties met nadruk op SOA-preventie en -behandeling. Bij gedwongen prostitutie komt bovendien hulp aan slachtoffers van vrouwenhandel aan de orde.

De professionalisering en legalisering van de prostitutiebedrijven in 2000 brachten grote veranderingen in het prostitutieveld teweeg. De regelgeving voor legale prostitutiebedrijven en de verscherpte controles op de naleving hiervan, hebben geleid tot een verschuiving van raamprostitutie naar illegale (straat) prostitutie. Illegale prostituees blijven in het algemeen niet lang op eenzelfde plek werken, maar reizen rond in Nederland of werken in steden in Europa [GG&GD, 2000 en 2001]. Uit observaties van politie en hulpverlening blijkt dat op de tippelzone er een constante vernieuwing van de groep prostituees plaatsvond: om de drie maanden verdwenen tientallen vrouwen en kwamen er tientallen nieuwe vrouwen bij. Door onbekendheid met de gezondheidszorg in de plaats waar zij werken, de onzekerheid betreffende hun werksituatie, of het telkens weer verplaatst worden door hun pooier, geven deze vrouwen vaak weinig prioriteit aan een goede gezondheidszorg. Daar staat tegenover dat een groot deel van deze prostituees wél via veldwerk kan worden bereikt.

Onderzoeksthema's

Zoals gezegd was het doel van het onderzoek om beter inzicht te krijgen in de aard, omvang, locaties en zorgbehoefte van de straatprostitutie in Amsterdam. Dit hebben we opgesplitst in zeven thema's.

1. Waar zijn de straatprostituees van de tippelzone gaan werken?

Om dit te bepalen zijn eerst de belangrijkste *hot spots* in kaart gebracht. Aan de hand van deze verkenning is besloten in welke buurten en/of binnen welke (etnische) groepen verdere verdieping plaats moest vinden. Op die buurten en groepen hebben we ons vervolgens geconcentreerd.

2. Locaties of netwerken

Tijdens de verdieping is preciezer onderzocht hoe de groepen waren samengesteld en al dan niet waren georganiseerd. Wordt er bijvoorbeeld vanuit of op vaste locaties

gewerkt? Of gaat het vooral om netwerken van vrouwen die met elkaar samenwerken en elkaar klanten toeschuiven? Of is er sprake van tussenpersonen, c.q. pooiers, die op bepaalde locaties klanten werven en hen van daaruit in contact brengen met thuisprostitutie of escort.

3. Achtergronden, kenmerken en motieven

Om welke vrouwen gaat het? Wat is hun leeftijd? Wat is hun nationaliteit, etnische achtergrond en verblijfsstatus? Zijn zij begonnen met straatprostitutie of werkten zij al langer in andere sectoren van de prostitutiebranche. Hoe ziet hun leefsituatie er uit (onderdak, partner, kinderen)? Welke rol spelen drugs in hun leven? Hebben zij andere inkomsten? Is er sprake van gedwongen prostitutie? Zijn er loverboys in het spel? Is er sprake van mishandeling?

4. Omvang en mobiliteit

Om hoeveel vrouwen gaat het? We zijn nagegaan in hoeverre het mogelijk is om betrouwbare schattingen te maken, voor verschillende gebieden en typen prostitutie. Voor zover mogelijk is een onderscheid gemaakt naar de duur van de periode waarin de vrouwen in Amsterdam werken (in weken, maanden), respectievelijk op welke dagen en delen van de dag zij dit doen. Tevens zijn we nagegaan of zij hun werkzaamheden beperken tot Amsterdam of dat zij daarnaast elders in het land actief zijn in de prostitutie. Tenslotte wilden we weten hoe het (individuele) verloop eruit ziet.

5. Zorgbehoefte en SOA

De zorgbehoefte binnen de verschillende groepen vrouwen is in kaart gebracht. Ook hebben we onderzocht in hoeverre de vrouwen bekend zijn met de zorg en hulpverlening en in welke mate en waarom zij hier al dan niet gebruik van maken. Hebben zij zich eerder laten onderzoeken op SOA? Zijn zij hiervoor eerder in behandeling geweest, in Amsterdam en/of elders? Is er mogelijk sprake van onbehandelde SOA? Wat is hiervan de reden? Weten zij waar zij terecht kunnen in geval van vrouwenhandel en/of mishandeling?

6. Bereikbaarheid

Tegelijkertijd hebben we gezocht naar mogelijke manieren waarop prostituees (beter) bereikt kunnen worden voor SOA-preventie en -onderzoek. Daarbij is tevens nagegaan of, en zo ja hoe hierbij (netwerken van) vrouwen het beste betrokken zouden kunnen worden, zo nodig rekening houdend met cultuurspecifieke kenmerken.

7. Maatschappelijke zichtbaarheid

In hoeverre is de prostitutie zichtbaar en geeft deze overlast. Hangen de vrouwen op straat rond? Worden de klanten op straat geworven? Zijn er auto's die af en aan rijden? Zijn er zichtbare afwerkplekken? Welke consequenties heeft dit voor de buurt?

Onderzoeksaanpak

Om de bovengenoemde vragen te kunnen beantwoorden, verdeelden we de onderzoeksperiode over vier fasen.

In februari en maart 2004 begonnen wij met een veldoriëntatie die voornamelijk bestond uit interviews met sleutelpersonen (gezondheidswerkers, politie, etc.) die goed op de hoogte zijn van de situatie en de toenmalige actuele ontwikkelingen. Tevens hebben we gebruik gemaakt van de informatie die beschikbaar was op het internet, zowel over als van prostituees en klanten. De verkregen informatie werd aangevuld met, respectievelijk getoetst aan de hand van (verkennde) veldobservaties (ethnographic mapping). De eerste fase werd afgerond met een korte tussenrapportage die werd besproken met een kleine, vooral inhoudelijke, begeleidingscommissie. Op basis hiervan werd gekozen voor een aantal groepen op basis van etniciteit en type prostitutie en wijken in Amsterdam die nader onderzocht zijn.

De tweede fase bestond uit een exploratief veldonderzoek (maart – mei 2004). Enerzijds bestond deze fase uit etnografisch onderzoek, waarbij intensievere observaties werden gedaan en informele gesprekken werden gehouden. Anderzijds hielden wij informele gesprekken met vrouwen en andere relevante actoren (professionals en andere personen, zoals klanten, barpersoneel, snorders, e.d.). Doel hiervan was om de verschillende groepen en locaties beter in kaart te brengen. Tevens onderzochten we in de tweede fase of het mogelijk zou zijn om schattingen te maken van de omvang. Al naar gelang de toegankelijkheid van bepaalde groepen in de verschillende wijken moest worden volstaan met meer nauwkeurige tot zeer globale schattingen, bijvoorbeeld met een empirisch onderbouwd minimum en de meest aannemelijke marge. De tweede fase werd eveneens afgerond met een korte tussenrapportage die is besproken met de begeleidingscommissie.

In de derde fase (mei – december 2004) verdiepten en verbreedden we het veldonderzoek. Er werden systematisch gegevens verzameld over zowel de aard, als over de omvang van de onderzoeksgroep. De kwalitatieve aspecten kwamen vooral aan de orde in diepte-interviews met prostituees, klanten, escortbazen, etc. Bij 92 (straat)prostituees is een survey gedaan, waarbij een grotendeels gestructureerde vragenlijst werd afgenomen.

De vierde fase (analyse en rapportage) concentreerde zich vooral in de maanden november 2004 – februari 2005. Aan de hand van tussentijdse analyses werd het onderzoek gaandeweg aangescherpt.

Uit het voorgaande wordt al duidelijk dat we bij de uitvoering van het onderzoek gebruik hebben gemaakt van een combinatie van kwalitatieve en kwantitatieve methoden. Hieronder geven we schematisch weer welke methoden we, naast literatuurstudie, hebben toegepast bij de beantwoording van de zeven deelthema's.

Tabel 1.1 Overzicht van toegepaste methoden per thema

Onderzoeksthema	Methode
1. Waar werken de vrouwen	Veldobservaties Expert-interviews
2. Locaties of netwerken	Veldobservaties Interviews met experts en insiders
3. Achtergronden, kenmerken, motieven	Survey Diepte-interviews met prostituees
4. Omvang en mobiliteit	Schattingmethoden Survey en diepte-interviews
5. Zorgbehoefte en SOA	Survey en diepte-interviews
6. Bereikbaarheid	Veldobservaties Survey en diepte-interviews
7. Maatschappelijke zichtbaarheid	Veldobservaties

Het is ondoenlijk om getalsmatig precies weer te geven hoeveel mensen we hebben gesproken en hoeveel observaties we hebben verricht. In volgende hoofdstukken bespreken we de systematiek van de veldobservaties. Naast de vele korte, informele gesprekken die we voerden met buurtbewoners, middenstanders, taxichauffeurs, etc. hebben we uitvoerig gesproken met zo'n 75 personen die beroepsmatig zicht hebben op prostitutie (met name hulpverleners, politiemensen, toezichthouders, bordeelhouders en onderzoekers). Ruwweg hebben we (vaak meermaals) korte gesprekken gevoerd met rond de 200 prostituees en ongeveer 50 klanten. Met circa 50 prostituees en 20 klanten hebben we langdurige gesprekken gevoerd, meestal verspreid over meerdere tijdstippen.

Daarnaast hebben we een survey gehouden onder prostituees. Deze werd gehouden in verschillende buurten en 'scenes' en leverde uiteindelijk 92 unieke respondenten op. Het gaat hierbij voornamelijk om verslaafde straatprostituees. De onderzochte groep geeft dus geen representatief beeld van verborgen prostitutie in Amsterdam in bredere zin. In Bijlage A geven we een verantwoording van de survey. Daarin staan ook enkele kerngegevens van de respondenten. De andere resultaten worden verspreid over verschillende hoofdstukken gerapporteerd.

Anonimiteit

Ten behoeve van de leesbaarheid worden geïnterviewde prostituees in de volgende hoofdstukken soms bij naam genoemd. Om hun anonimiteit te waarborgen hebben we hen echter steeds een gefingeerde naam of code gegeven.

Terminologie

Het taalgebruik van prostituees en hun klanten is doorgaans nogal expliciet. In de interviews en de survey-vragenlijst hebben we bij hun dagelijkse taalgebruik aangesloten – en dit is dan ook terug te vinden in de interviewcitaten en veldwerknotities. In de tekst hebben we echter gekozen voor een neutralere terminologie. We spreken van genitale en anale seks. (Achtereenvolgens benoemen de prostituees zelf dit als: ‘neuken’ en ‘kontneuken’). Tevens spreken we van orale seks (feitelijk: oraal-genitale seks); hierbij is het doorgaans de (vrouwelijke) prostituee die de (mannelijke) klant seksueel bevredigt (fellatio; in straattaal: pijpen), maar soms wenst de klant de vagina van de vrouw te likken (cunnilingus; in straattaal: beffen).

Vervolg

In hoofdstuk 2 proberen we te achterhalen waar de vrouwen gebleven zijn die in de periode voor de sluiting op de Theemsweg tippelden. In hoofdstuk 3 schetsen we in grote lijnen de belangrijkste tippelgebieden in Amsterdam in de eerste maanden van 2004. In de daaropvolgende drie hoofdstukken gaan we uitvoeriger in op de straatprostitutie en aanverwante vormen van verborgen prostitutie in achtereenvolgens de Binnenstad, Zuidoost en West. In hoofdstuk 7 beschrijven we kernachtig de leefsituatie van straatprostituees, schetsen we hun ‘carrière’ in de prostitutie en geven we een overzicht van wanneer en hoe vaak zij tippelen en wat de gangbare prijzen voor betaalde seks zijn. Hoofdstuk 8 gaat over gezondheid en zorg, hoofdstuk 9 over veiligheid en overlast en hoofdstuk 10 over hoe de bereikbaarheid verbeterd kan worden. In hoofdstuk 11 geven we een samenvatting van onze bevindingen en trekken we de belangrijkste conclusies.

2

DE VROUWEN VAN DE THEEMSWEG

Medio december 2003 wordt de tippelzone aan de Theemsweg in Amsterdam definitief gesloten. Waar zijn de vrouwen van de Theemsweg gebleven? Zijn ze gestopt met prostitutie, zijn ze overgestapt naar een ander segment van de prostitutiebranche, of zijn ze doorgedaan met tippelen, maar nu ergens anders in Amsterdam of in een andere stad?

In dit hoofdstuk schetsen we eerst in het kort de situatie voorafgaand aan en kort na de sluiting van de tippelzone. Vervolgens geven we per 'groep' prostituees van de Theemsweg aan, waar ze, voor zover we na hebben kunnen gaan, na sluiting van de zone zijn gaan werken. We verdelen ze hierbij onder in verslaafde vrouwen en niet-verslaafde vrouwen, die we vervolgens weer onderverdelen in (a) Nederlandse en andere West-Europese vrouwen, (b) vrouwen en transgenders uit Latijns-Amerika, (c) Oost-Europese vrouwen en transgenders, en (d) Afrikaanse vrouwen. Daarna gaan we in op de vraag waar de klanten die de Amsterdamse tippelzone bezochten nu naar toe gaan om zich in hun behoeften te voorzien. Speciale aandacht besteden we daarbij aan de tippelzone in Utrecht. Tenslotte bespreken we in hoeverre de prostituees die aan de survey meededen bekend waren met de Theemsweg, of ze er zelf gewerkt hebben en waar de prostituees van toen naar toe gegaan zijn.

Situatie rond en na de sluiting van de Theemsweg

Ons onderzoek is van start gegaan na de officiële sluiting van de Amsterdamse tippelzone aan de Theemsweg op 15 december 2003. Rond juni 2003 was er echter al sprake van een verplaatsing van vrouwen van de Theemsweg naar andere gebieden in Amsterdam, zoals het Centraal Station, en naar andere steden, zoals Utrecht. Het betrof hier vrijwel uitsluitend illegale prostituees. De reden om ergens anders te gaan tippelen lijken vooral de strengere controles te zijn. Als er strengere controles plaatsvinden op de Theemsweg, merken de collega's van andere tippelzones in andere steden, zoals Utrecht en Rotterdam, dit, aldus de politie van de Theemsweg (Flight e.a. 2003).

In de overgangperiode (september 2003 tot na de sluiting) liepen er ook vrouwen bij de afslag Nieuw Sloten in Amsterdam. Deze prostituees waren niet in het bezit van geldige papieren en wachtten daarom af totdat de politie vertrok van de Theemsweg. Vervolgens werkten ze dan verder op de tippelzone. Kennelijk fungeerde dit desolate

gebied ook als afwerkplek, want hulpverleners en politie zagen ook veel 'sporen', zoals tissues en condooms.

Verplaatsing naar andere steden?

Wat gebeurde er na 15 december 2003? Zijn de vrouwen (en transgenders!) die voorheen op de Theemsweg werkten misschien naar andere tippelzones gegaan? Hierbij kunnen we een aantal mogelijkheden al (zo goed als) uitsluiten. In Eindhoven en Arnhem hanteert men een 'pasjebeleid'. Dit betekent dat alleen prostituees die woonachtig zijn in (de omgeving van) deze steden een pasje krijgen en kunnen werken op de plaatselijke zone. Prostituees uit Amsterdam kunnen dus niet op deze zones terecht, tenzij ze verhuizen naar één van deze steden. Kennelijk is dit niet gebeurd, want de zones melden het hele volgende jaar geen toename van vrouwen. Op de tippelzone in Nijmegen worden sporadisch vrouwen gesignaleerd uit andere steden. Het is echter niet bekend of deze prostituees, als ze al uit Amsterdam komen, voorheen hebben gewerkt op de zone aan de Theemsweg.

Sinds het voorjaar van 2004 zijn er wel geruchten in de media over een forse toename van straatprostituees op de Utrechtse tippelzone aan de Europalaan. Reeds op 12 juni 2004 kopt de Volkskrant: "Tippelzone Europalaan raakt 'overbevolkt'". De nieuw gesignaleerde vrouwen zijn, naar verluidt, voornamelijk afkomstig uit Amsterdam en Den Haag. Deze toename zou met name het gevolg zijn van de sluiting van de officiële tippelzone aan de Theemsweg in Amsterdam en het sinds oktober 2003 invoeren van beperkte openingstijden van de Haagse tippelzone aan de Waldorpstraat. In mindere mate zou de op handen zijnde sluiting van de zone van Rotterdam aan de Keileweg in 2005 een rol spelen. De Mr. A. de Graaf Stichting, die is aangesloten bij het Landelijk Prostitutie Overleg, bevestigt de toename van prostituees op de Utrechtse tippelzone. In het najaar van 2004 is het aantal prostituees per avond opgelopen tot 60-70 vrouwen en transgenders. Voor de sluiting van de zone aan de Theemsweg waren dit er nog 35-45 per avond. Inmiddels is een enkeling verhuisd naar Utrecht en werkt inmiddels uitsluitend op de zone aan de Europalaan.

Zowel hulpverleners als politie benadrukken dat verplaatsing niet altijd zichtbaar hoeft te zijn. Ook uit gesprekken met prostituees blijkt dat verplaatsing naar bijvoorbeeld de escortbranche zeer waarschijnlijk is. Deze circuits waren immers al sterk met elkaar verweven. Bovendien staan er volgens insiders in de kranten veel meer advertenties dan voor de sluiting van de Amsterdamse tippelzone. Andere opties, waar men niet of nauwelijks zicht op heeft, zijn een verschuiving naar thuisprostitutie of werken vanuit cafés. Dergelijke signalen komen ook naar voren in een deel van de interviews die Flight en collega's (2003) afnamen bij de prostituees van de Theemsweg toen deze nog open was.

Verslaafde vrouwen

Op de officiële Amsterdamse tippelzone aan de Theemsweg hebben van begin af aan weinig verslaafde vrouwen gewerkt. Dit bleek reeds uit het evaluatierapport van het eerste jaar na opening van de zone (Gemeente Amsterdam 1996). Sommige prostituees hebben het werken op de zone één of meerdere keren uitgeprobeerd, maar de meesten van hen is het werken op deze zone niet goed bevallen. De belangrijkste reden was de locatie, die te ver buiten het centrum lag en te ver weg was van de drugsdealers. Bovendien was er een te grote concurrentie van niet-verslaafde, jongere en mooiere prostituees. Toch waren er uitzonderingen. Zo vertelt een Finse prostituee van 34 jaar dat ze liever op de Theemsweg werkte, ook al verdiende ze meer geld in de rosse buurt: “op de Theemsweg was het veiliger”.

Alleen de verslaafde Amsterdamse prostituees die hun gebruik redelijk onder controle hebben, werken in andere steden. De overige vrouwen werken op straat in Amsterdam. Een deel van hen pendelt tussen de binnenstad van Amsterdam en Amsterdam Zuidoost.

Uit observaties en gesprekken met onder meer prostituees, klanten en pooiers op de Utrechtse tippelzone aan de Europalaan in de zomer van 2004 blijkt dat hier slechts een klein aantal Amsterdamse verslaafde prostituees werkt. We komen hier later in dit hoofdstuk op terug.

Nederlandse en andere West-Europese vrouwen

In juni 2003 bleek dat 16% van de vrouwen die toen op de Theemsweg werkten de Nederlandse nationaliteit had (Flight e.a. 2003); dat komt neer op gemiddeld zo'n acht vrouwen per avond/nacht. Slechts een klein aantal prostituees was afkomstig uit overige West-Europese landen. De groep niet-verslaafde Nederlandse vrouwen die eerder werkzaam was op de officiële tippelzone aan de Theemsweg hebben we niet tippelend teruggevonden in de binnenstad van Amsterdam. Het verhaal dat we steeds te horen krijgen is dat zij dit vaak te gevaarlijk vinden. En aangezien zij legaal zijn, hebben zij voldoende andere opties als prostituee.

Een deel van deze vrouwen is weer terug achter het raam of werkt tegenwoordig in een club. De arts die voorheen werkzaam was in de huiskamer op de Theemsweg hoorde vlak voor de sluiting op de zone prostituees discussies voeren over onderhandelings technieken die ze bij een club konden gebruiken. Eén van deze Nederlandse vrouwen vertelde na sluiting van de tippelzone dat ze in een club werd gedwongen te werken zonder condoom. Andere Nederlandse vrouwen proberen het in de legale of illegale escort of ontvangen thuis. Tijdens het onderzoek zijn deze vrouwen voor ons grotendeels verborgen gebleven.

Andere Nederlandse prostituees zijn hun geluk gaan beproeven op tippelzones elders in het land, met name aan de Europalaan in Utrecht en de Waldorpstraat in Den

Haag. Sommige vrouwen die het eerst probeerden in Utrecht, gaan in de loop van 2004 naar Den Haag, omdat het in Utrecht te druk wordt. Het aantal Nederlandse prostituees dat voorheen werkzaam was op de Theemsweg is hierdoor in Den Haag opgelopen van één of twee in het begin van 2004 tot vier of vijf regelmatig op de Haagse zone werkende vrouwen in de herfst van hetzelfde jaar. Dit blijkt uit cijfers van SHOP in Den Haag. Deze vrouwen gaan niet naar andere steden omdat die te ver weg zijn. Ze komen individueel naar de zone.

De leeftijd van deze groep Nederlandse - net als van de West-Europese - prostituees ligt doorgaans tussen de twintig en dertig jaar. Naar alle waarschijnlijkheid hebben veel West-Europese prostituees met een legale status dezelfde soort keuzes gemaakt in het bepalen van een nieuwe werkplek als hun Nederlandse collega's.

Latijns-Amerikaanse vrouwen en transgenders

De meeste in Nederland als prostituee werkzame transgenders uit Latijns-Amerika komen uit Equador (Vennix e.a., 2000). Hun leeftijd ligt tussen de 25 en 40 jaar. Vrijwel zonder uitzondering zijn zij illegaal. Vaak zijn ze alleen (zonder familie e.d.) naar Nederland gekomen en naar verluidt komen ze voor een medisch programma. Ze wonen veelal in Amsterdam. Daar werkten ze ook meestal op de Theemsweg. In juni 2003 bleek uit cijfers van de huiskamer op de Theemsweg dat 24% van de prostituees aldaar afkomstig was uit Latijns-Amerika. Hieronder bevonden zich veel transseksuelen (Flight e.a., 2003).

Slechts een enkele Latijns-Amerikaanse vrouw of transseksueel hebben we in - vooral het begin van - 2004 nog tippelend gesignaleerd in de Amsterdamse binnenstad. Een aantal Latina's is na arrestatie voor het ontbreken van de benodigde papieren het land uitgezet.

In de interviews met prostituees vroegen Flight e.a. (2003) waar zij zouden gaan werken indien de tippelzone aan de Theemsweg zou worden gesloten. De transseksuelen en travestieten wilden niet naar een andere stad dan Amsterdam. Zij gaven aan dat ze waarschijnlijk elders in Amsterdam zouden gaan tippelen. Een enkeling vertelde tippelzones te verkiezen boven de onveiligheid van de straat. Zij zouden waarschijnlijk de tippelzone in de dichtstbijzijnde stad opzoeken.

De meeste illegalen onder de Latijns-Amerikaanse transseksuelen zijn - voor zover zij nog in Nederland vertoeven en wij hen hebben kunnen traceren - echter gaan werken op de zone in Den Haag. De keuze voor Den Haag heeft deels te maken met het feit dat, ondanks de veelvuldige politiebezoeken, de controle op deze tippelzone niet zo streng en ook niet waterdicht is. In september 2004 werken er volgens de teamleidster van het huiskamerproject SHOP in Den Haag ongeveer 15 van deze Latina's op de Haagse tippelzone. Ze maken een zelfstandige, zekere indruk en zijn

heel vriendelijk. We worden knuffelend onthaald. Ze hebben bijna allemaal wel eens in Amsterdam gewerkt en ongeveer de helft heeft voor de sluiting van de Theemsweg meer in Amsterdam dan in Den Haag gewerkt, dan wel alleen op de Amsterdamse tippelzone. Degenen die al (frequenter) in Den Haag werkten, zorgden ervoor dat de andere Latina's hier ook naar toe kwamen. Ze vormen een groep en reizen vaak samen naar de zone. Ze werken echter alleen en hebben allemaal hun eigen plaatsje op de zone.

Nadelen die worden genoemd van het werken op de zone in Den Haag boven die in Amsterdam zijn onder meer de hogere reiskosten. Een prostituee vertelde ons dat een retour met de trein van Amsterdam naar Den Haag Hollandsch Spoor en na afloop van het werk met de taxi naar Den Haag Centraal Station om via het nachtnet weer terug naar Amsterdam te reizen, haar per keer zo'n vijftig euro kost. Dit geld moet eerst worden terugverdiend alvorens winst te maken. Om van haar woonruimte in Amsterdam naar de zone aan de Theemsweg te gaan, kostte haar ongeveer tien euro. Het verschil in de reiskosten is dus groot. Ook zijn er minder klanten dan indertijd op de zone in Amsterdam. Zo vertelt één van de Latina's dat ze in Den Haag soms maar één, meestal twee of drie klanten heeft. Op een goede avond heeft ze vier klanten. Minder klandizie en de kortere openingstijden zorgen ervoor dat de verdiensten lager blijven dan voorheen.

Er wordt op de Haagse zone ook wel gewerkt op telefonische afspraak. In tegenstelling tot de reglementen van de huiskamer op de Theemsweg mogen de vrouwen hun mobiel in de huiskamer van de Waldorpstraat in Den Haag wel aan laten staan. Met enige regelmaat gaat er een mobieltje af waarna de eigenaresse snel naar buiten verdwijnt. De teamleidster van SHOP concludeert: "Oké, klantje dus..."

Uit gesprekken met de transseksuelen uit Latijns-Amerika die werkzaam zijn in Den Haag spreekt grote bezorgdheid over de op handen zijnde sluiting van de zone aan de Waldorpstraat. Het liefst zien de vrouwen dat de zone aan de Theemsweg wordt heropend, maar als dit niet gebeurt en de zone in 2005 in Den Haag ook nog sluit, weten ze niet waar ze dan heen moeten.

Over de nieuwe werkplaats van de biologische Latijns-Amerikaanse vrouwen is nauwelijks iets bekend. Zij bevinden zich volgens de Haagse hulpverleners in elk geval niet op de tippelzones in Den Haag of Utrecht. Enkele Latina's vertelden ons dat een aantal vriendinnen met een legale status achter het raam of in clubs is gaan werken. Eén van de vrouwen die we spraken op de tippelzone in Den Haag vertelde dat zij, hoewel ze geldige papieren had, er toch voor koos om op straat te tippelen. Het feit dat ze geen Nederlands spreekt zorgt er, volgens eigen zeggen, voor dat het moeilijk is om achter het raam of in een club te werken. Meerdere transseksuelen geven aan sowieso liever in een lichtarme omgeving te werken. Ook op de Amsterdamse tippelzone zochten zij al het donkerste plekje op de zone uit. Achter het raam of in een club voelen transseksuelen zich vaak te zeer bekeken en kwetsbaar, vooral wanneer ze nog niet alle operaties en hormoonbehandelingen hebben ondergaan.

Oost-Europese vrouwen en transgenders

In juni 2003 was volgens onderzoek van Flight e.a. (2003) 57% van de prostituees die op dat moment werkzaam waren op de Theemsweg afkomstig uit Oost-Europa. Afgaand op gegevens van organisaties die zich bezighouden met slachtoffers van vrouwenhandel, waaronder Humanitas (o.a. BlinN, 2004), en op informatie van de GG&GD (2003) uit de periode van de Theemsweg, waren Oost-Europese prostituees voornamelijk afkomstig uit Bulgarije en Roemenië. De meesten waren 18-20 jaar en kwamen zelfstandig en standvastig over. Volgens de arts die toen op de Theemsweg werkte en door middel van een tolk met deze vrouwen sprak, deden deze prostituees elke paar maanden een rondje langs de Europese steden.

De niet-verslaafde Oost-Europese vrouwen die eind 2003 / begin 2004 nog in verschillende delen van Amsterdam tippelden en klanten afwerkten in goedkope hoteltjes zijn, op een enkeling na, al spoedig uit het straatbeeld verdwenen. Veel van deze vrouwen zijn opgepakt en het land zijn uitgezet. Van verschillende kanten kregen we te horen dat er net na de sluiting van de Theemsweg Oost-Europese vrouwen overdag tippelden in onder meer Amsterdam-West. Ze liepen met hun mobieltjes tussen het winkelend publiek en stapten op een gegeven moment bij iemand in de auto. Hier kwamen tippelen en de 06-escort samen. Vanaf mei 2004 hebben we systematisch en herhaaldelijk bepaalde straten in Amsterdam afgestruind en met buurtbewoners gesproken, maar nooit hebben we deze vrouwen en de manier waarop zij contact zoeken met klanten meer aangetroffen.

De vrouwen die in het najaar van 2004 nog wel tippelend worden gesignaleerd zijn twintigers en zien we terug in de binnenstad. Zij hebben voorheen niet op de Theemsweg gewerkt. Oost-Europese prostitutienetwerken zijn heel mobiel en het kan zijn dat deze vrouwen eerder op een aantal tippelzones in andere Europese landen, zoals België, Frankrijk, Italië, Zweden en Duitsland, hebben gewerkt. De vrouwen die we nu sporadisch tegenkomen zijn niet bekend bij de hulpverlening en zijn uiterst moeilijk of zelfs geheel niet benaderbaar. Vaak zijn ze in gezelschap van een man, mogelijk hun pooier, en spreken ze zelf geen of weinig Engels.

Twee legaal in Nederland verblijvende Oost-Europese transgenders hebben we teruggevonden achter de ramen in de Amsterdamse binnenstad. Daarnaast ontdekten we tijdens ons veldwerk in enkele Turkse horecagelegenheden in Amsterdam Zuid en West kleine groepjes Oost-Europese prostituees. Doorgaans verdwenen deze vrouwen spoorloos bij binnenkomst van niet-reguliere bezoekers. We hebben niet vast kunnen stellen of deze vrouwen eerder werkzaam waren op de Theemsweg, maar achten de kans hierop klein.

Er zijn ook Oost-Europese prostituees die na sluiting van de tippelzone zelfstandig hebben besloten om naar een ander land te reizen en in een andere stad op een tippelzone te gaan werken. Zo zijn twee jonge Oost-Europese vrouwen, die eerst vanuit Italië via Duitsland in Amsterdam terecht waren gekomen, zelf teruggegaan naar Ita-

lië. Ze hebben via een sms'je aan de voormalige teamleidster van de huiskamer laten weten dat ze goed waren aangekomen.

Ten slotte zijn er veel verhalen over slachtoffers van vrouwenhandel waaraan vooral Oost-Europese vrouwen ten prooi zouden vallen en die mogelijk zijn verplaatst naar andere tippelzones in andere Nederlandse steden, zoals Leeuwarden, of naar het buitenland. Er zouden vrij veel van deze slachtoffers hebben gewerkt op de Theemsweg. Een hulpverleenster van het huiskamerproject verhaalde van een meisje uit Rusland dat vanwege schulden van haar moeder werd gedwongen te gaan tippelen in Duitsland. Daar vandaan was zij overgebracht naar de Theemsweg en zou na sluiting van de zone moeten vertrekken naar Frankrijk, omdat zij haar schulden nog niet volledig had af kunnen betalen.

Afrikaanse vrouwen

Ongeveer enkele van de vrouwen die in juni 2003 tippelden op de Amsterdamse zone waren afkomstig uit Afrikaanse landen (Flight e.a., 2003). Geen van de vrouwen waarmee de toenmalige teamleidster van de huiskamer op de Theemsweg destijds contact onderhield was in het bezit van geldige papieren. Er was na sluiting van de zone korte tijd incidenteel sprake van het 'uitlenen' van ramen door legale Afrikaanse vrouwen aan bevriende prostituees. Hier heeft de politie echter hard tegen opgetreden. In het voorjaar van 2004 zijn er Afrikaanse vrouwen tippelend gesignaleerd in verschillende delen van Amsterdam. Het is echter niet bekend of deze prostituees voorheen werkten op de Theemsweg. In het najaar van 2004 zien we nog slechts sporadisch een enkele Afrikaanse vrouw tippelen in de binnenstad. Het vermoeden is dat de meeste illegale Afrikaanse prostituees het land zijn uitgezet of werken vanuit huis of in een niet-geregistreerd bordeel in Amsterdam Zuidoost (zie verder hoofdstuk 5). Op de officiële tippelzones in Den Haag en Utrecht zijn er geen Afrikaanse vrouwen van de Theemsweg teruggezien.

Klanten

Het aantal klanten op de zone aan de Theemsweg leek nauwelijks af te hangen van het aantal prostituees dat er tippelde. De omvang van het aanbod schommelde nogal, terwijl de vraag ongeveer gelijk bleef, zo concludeerden Flight e.a. (2003). Na de sluiting van de Amsterdamse tippelzone eind 2003 is er, volgens onze bevindingen, echter niet alleen een deel van de aanbodzijde verdwenen, maar heeft ook een deel van de klanten zich verplaatst. Een gedeelte van de prostituanten rijdt tegenwoordig niet meer door Amsterdam, maar naar de tippelzones van Den Haag en Utrecht. Soms bellen zij vooraf een prostituee die zij kennen om af te spreken op de tippelzone. De verplaatsing van prostituanten blijkt uit gesprekken die wij hadden met

prostituees en klanten en dit wordt bevestigd door de aanwijzingen op de internetsite 'www hookers.nl'. De klanten die zich richten op de verslaafde prostituees of niet beschikken over eigen vervoer houden zich nog steeds op in met name het gebied achter het Centraal Station en op de Wallen.

Utrecht

Gezien de ophef die is ontstaan rond toename van prostituees op de tippelzone aan de Europalaan te Utrecht en het verband dat tussen deze toename en onder meer de sluiting van de Theemsweg wordt gelegd, hebben we hier in de maanden juli en augustus 2004 veldwerk gedaan.

De Utrechtse tippelzone is geopend vanaf 19:00 tot 2:00 uur 's nachts. De zone wordt pas echt druk bezocht door de klanten vanaf 21:30 uur. Ook het aantal prostituees neemt toe naarmate de avond vordert. Naar het zich laat aanzien is het aantal vrouwen met een illegale status beperkt door de veelvuldige politiecontroles. Sommige vrouwen komen alleen op de fiets of met de auto. Anderen worden gebracht en/of komen in groepjes. Doordeweeks wordt de zone drukker bezocht dan in het weekend. Op vrijdag begint de opkomst vaak later dan op de andere werkdagen. De vrouwen geven als verklaring voor het rustigere weekend dat, de vaak getrouwde klanten, op doordeweekse dagen meer mogelijkheden zien om ongemerkt weg te kunnen. De sfeer wordt na middernacht agressiever. Er zijn dan meer verslaafden, dealers en dronken klanten.

Op de zone staat een aantal auto's. Vaak worden deze auto's gebruikt om even in te zitten en drugs te roken. De mannen die in of rond de auto's hangen zijn vaak partners of 'vrienden'. Sommigen van hen fungeren als drugsdealer, pooier en beschermheer of een combinatie hiervan:

Terwijl hij zit te basen in de auto van een bevriende beschermheer annex dealer, tippelt zijn vriendin op straat. Deze man schreeuwt bevelen naar zijn vriendin. Als zij een klant heeft afgewerkt, komt zij naar de auto. Ze geeft hem dan het geld en krijgt vervolgens wat te roken. Alles staat in het teken van drugs en geld.

(veldnotitie 18 augustus 2004)

Tijdens ons veldwerk blijkt dat de meningen van de Amsterdamse vrouwen die inmiddels ook in Utrecht werken over een eventuele toename van werkende vrouwen op de Utrechtse zone verdeeld zijn. Sommigen vinden dat de geruchten in de media over de komst van veel nieuwe vrouwen overtrokken zijn. Zij vertellen dat ze weinig nieuwe gezichten in Utrecht zien. Ze signaleren wel een paar nieuwe vrouwen, maar dit zijn voornamelijk Nederlandse meisjes met een eigen auto of transseksuelen en in elk geval geen vrouwen die voorheen werkzaam waren op de Theemsweg. Daarentegen is de invloed van de nieuwe maatregelen van de zones in Den Haag, Amster-

dam en Rotterdam volgens andere prostituees wel merkbaar. Ze menen meerdere meisjes uit Amsterdam te herkennen. Verder zien ze eveneens een groot aantal nieuwe prostituees. Klanten en vriendjes bevestigen de toename.

Door de toegenomen concurrentie op de Utrechtse tippelzone, merken veel van de vrouwen dat de prijs onder vuur ligt. Dit wordt door klanten bevestigd. Sommige vrouwen opperen dat er prijsafspraken moeten worden gemaakt. Door de huidige concurrentie zijn veel vrouwen inmiddels op zoek naar andere tippellocaties. Vrouwen, pooiers en beschermheren struinen het hele land af. In Utrecht hoorden we onder andere de volgende gemeenten: Bilthoven, Waalwijk, Rotterdam, Den Haag, Eindhoven, Apeldoorn, Deventer, Almelo en Enschede. Sommigen hebben het ook in het Amsterdamse Bos geprobeerd. Vooral parkeerplaatsen langs de snelwegen worden gebruikt als alternatief. Onder deze prostituees zijn ook illegale vrouwen.

Tot zover de situatie in de zomer van 2004. Om de toestroom van vrouwen tegen te gaan heeft Utrecht overwogen om een pasjessysteem in te voeren waardoor de zone slechts toegankelijk zou zijn voor straatprostituees uit de regio. Bij het ter perse gaan van dit rapport is hier nog geen definitief besluit over genomen.

Huidige prostituees over de Theemsweg

In de survey onder straatprostituees hebben we ook enkele vragen gesteld over de Theemsweg. Bijna een kwart van de respondenten heeft nog nooit van de toenmalige Amsterdamse tippelzone gehoord. Van de respondenten die wel bekend zijn met de Theemsweg heeft 40% er vroeger ook gewerkt, 25% soms en 15% regelmatig. Dit komt er op neer dat een op de drie huidige straatprostituees ooit wel eens op de Theemsweg heeft gestaan. We hebben er in de survey niet expliciet naar gevraagd, maar vaak zeiden de vrouwen spontaan dat de laatste keer dat zij op de Theemsweg hadden gewerkt al weer een tijd geleden was. (Dit komt overeen met de bevinding van de GG&GD, die tijdens de artsensprekuren in de huiskamer op de zone in 2002 slechts sporadisch aan drugs verslaafde vrouwen zag).

De meerderheid kent nu geen vrouwen die op de Theemsweg hebben gewerkt; zelfs van de respondenten die de tippelzone wel kenden, is dat nog geen 40%. Voor zover de vrouwen nog wel prostituees van de Theemsweg kennen, gaat het steeds om kleine aantallen (in doorsnee rond de 5). Deze prostituees werken nu vaak nog in Amsterdam (vooral in de Binnenstad). Wanneer zij wel in andere steden werken, worden de volgende genoemd: Arnhem, Utrecht, Rotterdam, Den Haag en Antwerpen.

Terwijl de meeste prostituees vanaf 25 jaar wel zeggen te weten wat de Theemsweg was, geldt dit maar voor een kwart van de jongere prostituees. Geen van de prostituees beneden de 25 jaar heeft er ooit gestaan en niemand kent nu dan ook vrouwen die daar wel eens hebben gewerkt.

Tabel 2.1 Bekendheid met Theemsweg

leeftijd	tot en met 24	25 tot en met 39	40 en ouder	p	totaal
weet je wat de Theemsweg was?	n=12	n=33	n=47		n=92
Ja	3 (25%)	27 (82%)	42 (89%)	****	72 (78%)
nee, nog nooit van gehoord	9 (75%)	6 (18%)	5 (11%)		20 (22%)
heb je daar vroeger gewerkt?	n=3	n=27	n=42		n=72
nee, nooit	3 (100%)	12 (44%)	28 (67%)	n.s.	43 (60%)
ja, soms	0 (-%)	11 (41%)	7 (17%)		18 (25%)
ja, regelmatig	0 (-%)	4 (15%)	7 (17%)		11 (15%)
ken je nu vrouwen die op de Theemsweg hebben gewerkt?	n=3	n=27	n=42		n=72
Ja	0 (-%)	14 (52%)	14 (33%)	n.s.	28 (39%)
Nee	3 (100%)	13 (48%)	28 (67%)		44 (61%)

Samenvatting en conclusies

Reeds een half jaar voordat de tippelzone aan de Theemsweg op 15 december 2003 werd gesloten, was er sprake van verplaatsing van vrouwen die hier werkten naar andere delen van Amsterdam en naar andere steden. Dit was vooral het geval bij illegale prostituees die de druk voelden van de toegenomen politiecontroles.

Op de tippelzone hebben van begin af aan weinig verslaafde vrouwen gewerkt. De belangrijkste reden was de locatie, die te ver buiten het centrum lag en het feit dat er scherp gelet werd op drugsdealers. Bovendien was er een te grote concurrentie van niet-verslaafde, jongere prostituees.

Van de meeste Nederlandse en (legale) West-Europese vrouwen hebben wij het vermoeden dat ze achter het raam, in een club of in andere sectoren van de prostitutie anders dan op straat zijn gaan werken. Zij hebben immers meer opties omdat ze in het bezit zijn van legale papieren.

In de eerste maanden na de sluiting van de Theemsweg hoorden we geruchten over Oost-Europese vrouwen die tippelden in verschillende delen van Amsterdam. De politie heeft echter systematisch ingezet op deze vrouwen en wij hebben ze gedurende ons veldwerk zelden (en uitsluitend mondjesmaat) teruggevonden.

De Latijns-Amerikaanse transgenders vormden altijd al een hechte groep. We hebben ze soms op straat gezien, maar uiteindelijk lijkt – voor zover zij niet uit Nederland zijn vertrokken – het grootste deel van hen al vrij snel na de sluiting voornamelijk op de Haagse tippelzone te zijn gaan werken. Over de nieuwe werkplaats van Latijns-Amerikaanse vrouwen zijn wij niets te weten gekomen. Zowel hulpverleners als wijzelf hebben ze nergensesignaleerd.

Het aandeel Afrikaanse vrouwen op de Theemsweg was zeer beperkt. De enkelingen die er werkten waren niet in het bezit van geldige papieren. In de loop van 2004 worden in Amsterdam slechts sporadisch Afrikaanse straatprostituees aangetroffen.

Over de mate van toename van prostituees op de tippelzone aan de Europalaan in Utrecht zijn de meningen verdeeld. Hulpverleners, klanten, prostituees en andere betrokkenen spreken elkaar tegen. Maar duidelijk is wel dat een (beperkt) aantal Amsterdamse prostituees werkzaam is in Utrecht, hoewel niet helder is of deze vrouwen voorheen op de Theemsweg werkten.

Bijna een kwart van de huidige straatprostituees in Amsterdam heeft nog nooit van de voormalige tippelzone aan de Theemsweg gehoord. Rond de 30% heeft er vroeger wel eens gewerkt, ongeveer 10% regelmatig (maar vaak al langer geleden). Dit zijn allemaal vrouwen van boven de 25 jaar en zij zijn vrijwel allemaal verslaafd. Geen van de huidige straatprostituees beneden de 25 jaar heeft ooit op de tippelzone gestaan en niemand van hen kent nu zelf vrouwen die daar wel eens hebben gewerkt. De huidige straatprostitutie in Amsterdam is dan ook hoogstens voor een klein deel te beschouwen als een verplaatsing van de vrouwen van de tippelzone naar andere delen van de stad.

3

TIPPELGEBIEDEN: EEN EERSTE VERKENNING

In dit hoofdstuk schetsen we de belangrijkste tippelgebieden in Amsterdam gedurende de eerste maanden van 2004. In februari gingen we van start met het onderzoek. Conform het plan begonnen we met een veldoriëntatie die voornamelijk bestond uit interviews met sleutelpersonen (gezondheidswerkers, politie, etc.) die goed op de hoogte zijn van de situatie en actuele ontwikkelingen. Tevens is gebruik gemaakt van de informatie die beschikbaar is op het internet (met name www hookers.nl, zowel over/van prostituees als klanten). De informatie op het internet bleek alras steeds minder actueel te zijn en leverde wel enig, maar toch vooral beperkt inzicht op. De via interviews en het internet verkregen informatie is aangevuld met, respectievelijk getoetst aan de hand van verkennende veldobservaties. Tezamen resulteerde dit in een soort plattegrond (ethnographic mapping) van de tippelgebieden in Amsterdam in de eerste maanden van 2004. Gaandeweg hebben we deze gebieden in de loop van 2004 systematisch en preciezer in kaart gebracht. In de volgende hoofdstukken gaan we daar dieper op in. Hier beperken we ons tot een globale schets.

Belangrijkste groepen

Afgaand op de informatie van sleutelpersonen zouden begin 2004 de grootste groepen bestaan uit Oost-Europese en Afrikaanse vrouwen. Deze beide groepen zouden naar verluidt ook het moeilijkst toegankelijk zijn.

Wat betreft *Oost-Europese* vrouwen moesten we aanvankelijk vooral varen op informatie van sleutelpersonen. Hieruit kwam het beeld van een zeer hoge mobiliteit naar voren; de vrouwen trekken door het land en door Europa. Ook zouden deze vrouwen moeilijk toegankelijk zijn vanwege de taal (geen beheersing van het Nederlands en slechts gebrekkig Engels) en door de netwerken er omheen (pooiers). De moeilijke toegankelijkheid werd bevestigd in ons eigen veldwerk. Desalniettemin konden we in het veldwerk constateren dat er af en toe Oost-Europese straatprostituees waren die met behulp van valse paspoorten, meestal tijdelijk, een plek in de raamprostitutie wisten te verwerven. Ook kwam het voor dat zij af en toe gebruik mochten maken van de kamer ('leenbed') van een bevriende landgenote die wel legaal achter het raam zat. In de loop van 2004 zagen we dit laatste steeds minder gebeuren. Oost-Europese straatprostituees verdwenen ook vrijwel geheel uit het straatbeeld. Wel bleven kleine groepjes Oost-Europese vrouwen, veelal tijdelijk, actief in bepaalde cafés (zie hoofdstuk 6).

Volgens de sleutelpersonen zouden *Afrikaanse* vrouwen tot op zekere hoogte wel op straat klanten werven en hun klanten onder meer afwerken in een 'leenbed', maar toch vooral actief zijn in de 'thuisprostitutie', en met name vanwege de gesloten netwerken (inclusief pooiers) moeilijk toegankelijk zijn. Met etnografische methoden kregen we tijdens de eerste maanden al wel enig zicht op met name de Afrikaanse prostitutie en hebben we kennis kunnen maken met 'illegale bordelen'. In hoofdstuk 5 gaan we hier dieper op in.

In het eigen verkennende veldwerk ontstond het beeld dat de klassieke tippelprostitutie toch vooral bedreven werd door *verslaafde* vrouwen, en dat zich hieronder nauwelijks Oost-Europese of Afrikaanse vrouwen bevinden. De verslaafde vrouwen zijn ook beter toegankelijk, want ze werken meestal voor zichzelf.

Belangrijkste gebieden

In de eerste maanden van 2004 waren qua omvang Centrum en Zuidoost de belangrijkste gebieden voor straatprostitutie – en dat is ook het hele jaar zo gebleven. Daarnaast kwamen in de veldoriëntatie bepaalde straten of delen van West en Zuid naar voren, en in mindere mate ook kleine gebiedjes in Oost.

Hieronder typeren we deze gebieden op basis van de informatie zoals we die *medio maart 2004* hadden. In tabel 3.1 staat per gebied een korte typering van aard en omvang van de straatprostitutie. De aantallen die we noemen betreffen de zogeheten puntprevalentie – dat wil in dit geval zeggen het aantal tippelende prostituees in een week – en zijn primair gebaseerd op schattingen van sleutelpersonen. We bespreken de situatie per gebied en schetsen het profiel van de prostituees zoals dit uit de veldverkenning – vooral op grond van informatie van sleutelpersonen, waar mogelijk aangevuld met eigen veldobservaties – naar voren komt. Tevens geven we kort aan in hoeverre het beeld op basis van het veldonderzoek in de loop van 2004 is genuanceerd en/of veranderd.

Centrum

Er zouden in de eerste maanden van 2004 gemiddeld 100-200 straatprostituees per week actief zijn geweest in Centrum. Dergelijke aantallen hebben we zelf nooit kunnen constateren, de genoemde aantallen zijn vrijwel zeker te hoog. Wel moeten we aantekenen dat in de eerste maanden van 2004 een groot aantal tippelaarsters in aanraking kwam met de politie en dat daarbij veel illegale vrouwen het land zijn uitgezet.

Tabel 3.1 Aard en omvang tippelprostitutie februari/maart 2004 (volgens sleutelpersonen)

Gebied	Concentraties	Wanneer	Type / functie
Centrum	Rondom CS	Vooral 's avonds en 's nachts (beetje overdag).	Tippelen. Afwerken in periferie en op groenstroken richting Oost.
	Wallen	Dag en nacht.	Tippelen/afwerken in 'leenbed' of hotel.
	Utrechtsestraat e.o.	's Avonds en 's nachts.	Tippelen/afwerken park/groenstroken.
	Singelgebied	Vooral 's avonds en 's nachts (beetje overdag).	Tippelen/afwerken in 'leenbed' of hotel.
Oost	Indische buurt	's Avonds en 's nachts (overdag op markt).	Tippelen/afwerken in huizen, plantsoen of bedrijventerrein (in auto).
	Oosterpark	's Avonds en 's nachts.	Tippelen rond park/afwerken in park.
	Middenweg	's Avonds en 's nachts.	Tippelen/afwerken in groenstroken.
West	Kinkerbuurt	's Avonds en 's nachts (overdag op markt).	Tippelen/afwerken industrieterrein (in auto).
	Mercatorpl. e.o.	Overdag en 's avonds/'s nachts via cafés.	Tippelen/escort/afwerken in huizen.
	Plein 40-45 e.o.	Vooral 's avonds en 's nachts.	Tippelen/afwerken in straatjes, portieken en groenstroken (in auto).
	Nieuwe Meer	Dag en nacht.	Tippelen/afwerken in groene omgeving (in auto).
Zuid	Pijp	's Avonds en 's nachts.	Oppikken in café/escort via pooier/afwerken in huizen.
Zuidoost	Oude Hoogbouw Parken Bushaltes Metrostations Amsterdamse Poort	Vanaf begin van de middag tot diep in de nacht	Tippelen; afwerken in auto, parken en boxen of flats. Snorders als tussenpersonen. Ook thuisprostitutie, o.a. in illegale 'eethuisjes' en 'bordelen'.

Het profiel dat uit de veldverkenning over straatprostituees in Centrum naar voren komt, ziet er als volgt uit:

Leeftijd vanaf 18 jaar tot boven de 40 jaar.

De grootste groep wordt gevormd door autochtone, Surinaamse en Duitse vrouwen van rond 40 jaar. Zij zijn meestal verslaafd.

Op de tweede plaats staan jonge niet-verslaafde Oost-Europese en autochtone vrouwen.

Op de derde plaats komen (niet-verslaafde) Afrikaanse vrouwen.

Tenslotte zijn er Latijns-Amerikaanse vrouwen en transseksuelen. Mogelijk zijn sommigen verslaafd.

Illegale vriendinnen van legale raamprostituees tippelen op straat en 'lenen' soms het bed van hen.

Oost-Europese vrouwen opereren in netwerken.

In de loop van 2004 verdwenen Oost-Europese en ook Afrikaanse prostituees vrijwel geheel uit het straatbeeld. Ook zagen we duidelijke verschuivingen met een toenemende concentratie richting de omgeving van het Centraal Station en de Wallen. In de Utrechtsestraat hebben we het hele jaar geen tippelprostitutie kunnen waarnemen. De straatprostituees die actief bleven in de Binnenstad zijn bijna allemaal verslaafd. In hoofdstuk 4 gaan we uitgebreid in op de situatie in de Binnenstad.

Oost

Over dit gebied kunnen we kort zijn. Er zouden hier in de eerste maanden van 2004 enkele tientallen straatprostituees werken, vooral van Oost-Europese of Latijns-Amerikaanse origine. In de loop van 2004 hebben we hier slechts mondjesmaat tippelaarsters kunnen waarnemen – en dan hoofdzakelijk in de Indische Buurt. Zij bewegen zich tamelijk onopvallend tussen het publiek op straat en werken de klanten thuis of in een kamertje dat zij voor een uurtje kunnen huren af. Dit zijn overigens geen Oost-Europese vrouwen, zoals de verhalen ons aanvankelijk wilden doen geloven, hoewel we niet uitsluiten dat in sommige cafés of koffiehuisen wel contacten worden gelegd met of voor Oost-Europese prostituees.

Tippelprostitutie in het Oosterpark en op de Middenweg hebben we niet kunnen waarnemen. (In het Oosterpark vindt als het donker is wel anonieme homoseks plaats. Dat is echter niks nieuws en heeft niets te maken met het sluiten van de tippelzone aan de Theemsweg).

Hoewel we er in de loop van 2004 regelmatig onze ogen en oren de kost hebben gegeven, moeten we concluderen dat in Oost geen noemenswaardige tippelgebieden zijn. We besteden er daarom ook geen apart hoofdstuk aan.

West

Over West deden tijdens de veldoriëntatie wel allerlei verhalen de ronde, maar die waren doorgaans weinig robuust. Er werden verschillende gebieden genoemd en hier zouden vooral jonge vrouwen zich prostitueren, zowel van autochtone als Oost-Europese en Afrikaanse afkomst. Hoewel de verhalen veelal weinig concreet waren (niemand kon bijvoorbeeld bij benadering aantallen noemen), kwamen ze wel uit verschillende hoeken en waren ze hardnekkig. We zijn daarom systematisch en herhaaldelijk bepaalde gebieden en locaties afgegaan. Hiervan doen we verslag in hoofdstuk 6.

Zuid

Ook over dit gebied kunnen we kort zijn. In de omgeving van de raamprostitutie (Hobbemakade) wordt wel eens getippeld, maar slechts af en toe en mondjesmaat. Ook komt het wel eens voor dat in een café of koffiehuis contacten worden gelegd met of voor Oost-Europese prostituees. Al met al moeten we echter concluderen dat

in Zuid geen noemenswaardige tippelgebieden zijn en we besteden er dan ook geen apart hoofdstuk aan.

Zuidoost

Er zouden in de eerste maanden van 2004 tenminste 100 straatprostituees per week actief zijn in dit stadsdeel. Het profiel dat uit de veldverkenning (hoofdzakelijk informatie van sleutelpersonen) naar voren komt, ziet er als volgt uit:

Leeftijd van 18 tot 55 jaar.

De grootste groep wordt gevormd door Surinaamse en (jonge) Afrikaanse vrouwen.

Een deel van de Surinaamse prostituees is verslaafd en zij zijn doorgaans ouder.

Op de tweede plaats staan Latijns-Amerikaanse vrouwen en transseksuelen.

Op de derde plaats komen autochtone vrouwen, vaak verslaafd en doorgaans ouder.

Tenslotte zijn er Oost-Europese en Marokkaanse vrouwen.

In de loop van 2004 hebben we uitgebreid onderzoek gedaan in Zuidoost. Daarbij hebben we ook gekeken naar 'sectoren' die tegen de straatprostitutie aanschurken, zoals betaalde seks in boxen en illegale 'bordelen'. Hiervan doen we verslag in hoofdstuk 5.

Conclusie en vervolg

In dit hoofdstuk hebben we in vogelvlucht de belangrijkste tippelgebieden in Amsterdam geschetst, zoals die naar boven kwamen in de veldoriëntatie tijdens de eerste maanden van 2004. Deze schets is voornamelijk gebaseerd op informatie van sleutelpersonen, waar mogelijk aangevuld met het eerste eigen veldwerk. Hoewel deze informatie niet altijd robuust en betrouwbaar is, kunnen we er al wel vast een paar conclusies uit trekken. Ten eerste is straatprostitutie niet evenredig verspreid over de hele stad. Enerzijds is er de Binnenstad, waar straatprostitutie geografisch aanschurkt tegen de raamprostitutie en nauw verweven is met de straathandel in drugs. Anderzijds springt met name Zuidoost eruit; dit is bijna een stad op zich, met een sterk multicultureel karakter, en waar, net als in de Binnenstad, straten en buurten zijn met een levendige drugshandel op straat. Ten tweede is de straatprostitutie in (het voorjaar van) 2004 niet simpelweg het resultaat van een verplaatsing van de in december 2003 gesloten tippelzone aan de Theemsweg naar andere delen van de stad. Ten derde (het is een open deur, maar toch) vindt straatprostitutie vooral 's avonds en 's nachts plaats. Ten vierde is een flink deel van de straatprostituees verslaafd en deze groep is ook het meest zichtbaar aanwezig. Ten vijfde lijkt er sprake van een forse mobiliteit, want informatie die we kregen over bepaalde gebieden of locaties bleek al na enkele bezoeken ter plaatse niet meer actueel. Met name Oost-Europese vrouwen zijn al vroeg in 2004 grotendeels uit het straatbeeld verdwenen. Hoewel het beeld dat uit de eerste veldverkenning ontstaat nog verre van volledig is, biedt het wel genoeg houvast om vast te stellen welke gebieden nadere inspectie

verdienen. In het vervolg van dit rapport krijgen drie gebieden specifieke aandacht. In hoofdstuk 4 gaan we uitgebreid in op de tippelprostitutie in de Binnenstad, in hoofdstuk 5 bespreken we verschillende vormen van illegale prostitutie in Zuidoost en in hoofdstuk 6 doen we verslag van onze zoektocht naar (straat)prostituees in West.

4

STRAATPROSTITUTIE IN DE BINNENSTAD

De Wallen zijn veruit het bekendste prostitutiegebied van Amsterdam, vooral vanwege de raamprostitutie. Er zijn ongeveer 350 ramen op de Wallen. De vrouwen die er werken huren een raam voor een deel van de dag of nacht, meestal per 'shift' van acht uur. Daarnaast manifesteert de seksindustrie zich op allerlei andere manieren op de Wallen, met name in de vorm van seksshops en sekstheaters. Ook is er nog een enkele seksbioscoop, een branche die grotendeels verdrongen is door de videotheek en het internet. Raamprostitutie is er binnen het centrum van Amsterdam eveneens, op kleinere schaal, op en rond het Singel (ongeveer 80 ramen). Verder zijn er enkele bordelen voor homoprostitutie, vooral op en rond de Spuistraat.

Naast raamprostitutie kent de Binnenstad ook straatprostitutie. Weliswaar is straatprostitutie in de Amsterdamse Binnenstad in sterke mate teruggelopen en teruggedrongen, maar helemaal verdwenen is die niet. Steeds weer dienen zich nieuwe (groepen) vrouwen aan die tippelen. In dit hoofdstuk beschrijven we de (ontwikkelingen in) de straatprostitutie in de Binnenstad in 2004. Daaronder verstaan we een iets ruimer gebied dan wat officieel als zodanig betiteld wordt; we rekenen ook de periferie van het Centraal Station mee, zowel aan de Noordzijde (Westerdokskade en Oosterdokskade) als ten westen (Haarlemmerbuurt).

Verslaafde prostituees: een afnemend verschijnsel

Verreweg de meeste straatprostituees in de Binnenstad zijn verslaafd aan drugs. De groep verslaafde prostituees in Amsterdam is in de afgelopen jaren steeds kleiner geworden. Daar zijn verschillende redenen voor. Ten eerste is er sprake van een 'natuurlijk verloop'. De gemiddelde leeftijd van verslaafden stijgt nog steeds en veel van de verslaafde vrouwen zijn tegenwoordig rond of boven de veertig jaar. Naarmate vrouwen ouder zijn, dalen hun kansen in de wereld van prostitutie. Ook hebben met name HIV en AIDS hun tol geëist en verkeren veel verslaafde vrouwen in een slechte lichamelijke conditie of zijn inmiddels overleden. Ten tweede hebben verschillende beleidsmaatregelen in een reeks van jaren bijgedragen tot een forse afname van het aantal verslaafden in de Binnenstad in het algemeen en van verslaafde straatprostituees in het bijzonder. Hoewel drugsgebruik en drugshandel ontegenzeggelijk nog steeds publiekelijk zichtbaar zijn, bijvoorbeeld op en rond de Zeedijk, zijn er tegenwoordig veel minder dealers en gebruikers dan tien jaar geleden en nog veel minder dan in het midden van de jaren tachtig van de vorige eeuw. Dit is onder

andere het resultaat van het 'opjagen' en arresteren van dealers en verslaafden, het instellen van gebruiksruimten en – in het geval van buitenlandse verslaafden – hulp bij terugkeer naar en opvang in het land van herkomst. Door ziekte, sterfte, opjagen en hulp bij repatriëring is vooral de groep van Duitse verslaafden, waarvan veel vrouwen indertijd tippelden, sterk uitgedund. Nog steeds is er een zogeheten 'Duitse brug' op de Wallen (tussen Lange Niezel en Korte Niezel), maar in werkelijkheid staan hier nauwelijks nog Duitse vrouwen. Sterker nog: van de ooit zo duidelijke collectieve aanwezigheid van Duitse verslaafden in Amsterdam is tegenwoordig niets meer te merken. Er zijn nog wel individuele Duitse verslaafden, maar zij manifesteren zich niet meer als een herkenbare groep, in de Binnenstad noch in andere delen van Amsterdam.

Wanneer, waar en hoeveel?

In de eerste maanden van 2004 hebben we de situatie van het tippelen in de Binnenstad in kaart gebracht. Dat deden we door zelf veel op straat rond te lopen en onze ogen en oren de kost geven en door gesprekken te voeren met hulpverleners, artsen en verpleegkundigen, politiemensen, verslaafden, prostituees, klanten, buurtbewoners, etc. Er zouden in die periode 100-200 straatprostituees per week actief zijn in de Binnenstad, maar dit lijkt toch een overschatting (zie hoofdstuk 3).

Gedurende de maanden april tot en met augustus van het jaar 2004 hebben we systematisch rondgelopen en geobserveerd in het Singelgebied, op de Wallen en op en rond het Centraal Station en daarbij het aantal straatprostituees zo nauwkeurig mogelijk bijgehouden. De observaties zijn verspreid over alle dagdelen, van zeven uur 's morgens tot kwart over vijf 's nachts, en over alle dagen van de week.

Over het algemeen tippelen er in de Binnenstad meer vrouwen in het weekend dan doordeweeks. Dit is verrassend. Op officiële tippelzones, zoals de voormalige Theemsweg, was het over het algemeen minder druk doordat veel klanten een gezinsleven hebben waar in het weekend meer aandacht naar uit dient te gaan. Ook kunnen mannen minder gemakkelijk ongezien weggkomen met een smoes (Flight e.a. 2003).

Om de dynamiek van straatprostitutie in de Binnenstad te bekijken, zijn we van eind oktober tot begin december 2004 met dezelfde systematiek opnieuw het straatleven ingedoken. Nu blijkt het gedurende het weekend op de Wallen drukker te zijn dan doordeweeks, maar dat de situatie in het gebied rond het Centraal Station precies andersom is.

Opvallend blijft het hele jaar dat het weer weinig invloed heeft. Alleen bij zware regenbuien of wanneer het heel koud is, wordt er minder getippeld.

Omdat we in februari en maart 2004 een veldverkenning maakten van een groot aantal wijken in de stad Amsterdam en hierbij nog niet specifiek inzoomden op de Bin-

nenstad, kunnen we over deze maanden geen nauwkeurige, op eigen systematische observaties gebaseerde cijfers geven van het aantal straatprostituees per dag en per week. Het globale beeld was echter dat het aantal straatprostituees gedurende deze maanden in sommige buurten twee tot drie keer zo hoog lag als later in het jaar.

In de periode april tot en met augustus 2004 schommelt het aantal straatprostituees tussen de 10 en 30 per dag en tussen de 15 en 35 per week. Veel van de vrouwen tippelen dus meerdere dagen per week, vaak zelfs elke dag.

In de maanden mei en juli zien we tussentijdse dalingen. In mei 2004 resulteert strenger politieoptreden in extra arrestaties van onder andere Oost-Europese vrouwen en in juli 2004 is er een 'schoonveegactie' op de Wallen gehouden. De groep verslaafde vrouwen blijft echter dynamisch: er zijn in augustus 2004 weer relatief veel vrouwen terug van weggeweest.

In november 2004 ligt het aantal straatprostituees opnieuw laag. Afgaand op verhalen van straatprostituees, maar ook volgens eigen veldobservaties, is dit in belangrijke mate mede het resultaat van recente politieacties. Inmiddels kunnen we constateren dat er nagenoeg geen verslaafde vrouwen meer op straat werkzaam zijn. Zelfs vrouwen waarbij dit niet direct zichtbaar is, blijken te gebruiken. Hoewel zeker 85 procent van de in november 2004 in de Binnenstad tippelende vrouwen tot de 'vaste kern' behoort, komen we met name rond het Centraal Station toch ook vrouwen tegen die we eerder dit jaar niet hebben waargenomen. Deze 'nieuwe' vrouwen zijn niet allemaal bekend met en bij de hulpverlening.

Gedurende beide veldwerkperiodes hebben we in totaal 89 individuele straatprostituees in de Binnenstad genoteerd. Combineren we de gegevens over de maanden juni en november dan komen we met behulp van de capture-recapture methode op een schatting van 93 straatprostituees in de Binnenstad gedurende een half jaar.¹

Tabel 4.1 Aantallen geobserveerde straatprostituees in de Binnenstad (2004)

Maand	Per dag	Per week
April	20-25	25-30
Mei	15-20	20-30
Juni	20-30	30-35
Juli	10-20	15-25
Augustus	20-30	30-35
November	15-20	20-25

Niet alleen het aantal straatprostituees wisselt per week en per maand, ook de samenstelling van de groep is aan veranderingen onderhevig. Zo zien we een op de drie vrouwen van de eerste periode niet terug in november, en hebben we ruim de

¹ 42 straatprostituees in juni, 60 in november, 27 in beide maanden. Het feit dat de schatting dicht in de buurt ligt van het door ons waargenomen aantal straatprostituees indiceert dat er nauwelijks vrouwen aan onze aandacht zijn ontsnapt.

helft van de vrouwen van november niet in de eerste periode in de Binnenstad aangetroffen. Het zijn dus vaak niet maandenlang steeds dezelfde vrouwen. Het is ook een kwestie van komen en gaan – en deels van later weer terugkeren. Dit zou een (gedeeltelijke) verklaring kunnen zijn voor de veel hogere aantallen (verslaafde) prostituees die worden genoemd door bijvoorbeeld Stichting De Regenboog (255 in 2004).

Naast deze getalsmatige ontwikkelingen, zien we ook geografische verschuivingen. Over het geheel genomen werd het tippelgebied in de loop van 2004 kleiner. Terwijl er in de eerste maanden van 2004 nog wel wat getippeld werd in de zuidelijke kant van het de Binnenstad (Utrechtsestraat, Vijzelstraat, Rokin), gebeurde dit hier later niet meer. Ook aan de westelijke kant van de Binnenstad werd de tippelprostitutie minder of verdween hier (met name Singelgebied, Westerdoksdijk, Van Diemenstraat, Haarlemmerstraat en Nassaukade). Hetzelfde geldt voor de Oostelijke zijde in de buurt van het Centraal Station (Prins Hendrikkade en Oosterdok). Meer en meer concentreert straatprostitutie in de Binnenstad zich in twee gebieden: de Wallen (inclusief Damrak) en in de omgeving van het Centraal Station: aan de achterzijde, op een stukje aan de oostzijde en in een wat groter gebied ten westen (maar ook daar in een kleiner gebied dan voorheen). Deze situatie blijkt in november 2004 onveranderd.

Vrouwen die eerst achter het Centraal Station zelf werkten, verplaatsen zich, onder druk van de vele politiecontroles en om beveiligingscamera's te ontwijken, naar onder meer de Wester- en Oosterdokskade. Maar er zijn ook vrouwen die, hoewel zij voorzichtig werken, toch meermaals werden beboet. Vervolgens hebben ze het opgegeven en zijn naar de tippelzones van Den Haag en Utrecht vertrokken.

Een deel van de klanten rijdt in de zomer van 2004 in plaats van door Amsterdam naar de tippelzones van Den Haag en Utrecht. Dit blijkt niet alleen uit gesprekken met prostituanten in Amsterdam en uit eigen veldwerk in Den Haag en Utrecht, maar wordt ook bevestigd door verhalen van klanten op het internet. De klanten die zich in Amsterdam (blijven) richten op de verslaafde prostituees houden zich nog steeds met name op in het gebied achter het Centraal Station en op de Wallen. (Uit informatie die we hebben verkregen via het internet en geïnterviewde prostituanten blijkt overigens niet dat zij zich echt richten op verslaafde prostituees. Ze komen op hun zoektocht naar 'normale' vrouwen echter weinig anders tegen.) Het aantal klanten dat zich ophoudt achter en rond het Centraal Station lijkt tijdens onze veldwerkperiode in november 2004 te zijn afgenomen.

Sfeer

Dag in dag uit is het een drukte van belang op de Wallen. Naast prostitutie vind je er talrijke kroegen, eetgelegenheden, een variatie aan winkeltjes en vele coffeeshops. Er is van alles te koop, zowel legaal als illegaal. Een mierenhoop van mensen loopt

er door elkaar heen. Werknemers passeren 's morgens op weg naar kantoor en 's middags naar huis. Vuilniswagens, leveranciers en taxi's blokkeren de straten. De hele dag wandelen er horden toeristen.

Ook hangen er veel verslaafden in het gebied rond. De meesten lopen een groot gedeelte van de dag van de ene opvang naar de volgende inloop. Ze weten precies hoe laat ze waar en voor wat terechtkunnen. Ze kennen de route. Af en toe gaan ze de straat op om geld te regelen en drugs te kopen. Vervolgens worden de groepjes dealers en verslaafden weer uiteengedreven door de politie. Nergens in Amsterdam zie je zoveel politie op straat: te voet, op de fiets, de scooter of motor, te paard en in de surveillancewagens.

Verslaafde en niet-verslaafde straatprostituees tippelen vanaf een uur of elf 's morgens op de Wallen. Later op de dag en in de avond wordt dit steeds zichtbaarder. In de mensenmassa bewegen zich ook hulpverleners en straathoekwerkers van uiteenlopende instanties en organisaties. Ze delen onder andere condooms uit (die de straatprostituees overigens ook op verschillende verstrekkingpunten op de Wallen gratis kunnen afhalen).

De sfeer is druk en chaotisch, maar overwegend gezellig en gemoedelijk. Deze slaat echter drastisch om als veel kroegen en coffeeshops sluiten rond een uur of één 's nachts. Het uitgaanspubliek en de toeristen trekken weg uit het gebied. De sfeer wordt grimmig, vooral op de Gelderse kade en de Zeedijk. Hoe later het wordt, hoe meer de straat het exclusieve domein wordt van dealers en verslaafden. Ze staan bij elkaar in groepjes te dealen of te gebruiken – vooral crack te basen - totdat de laatste politieagenten hen sommeren om door te lopen.

Ieder voor zich

Voor buitenstaanders mag het dan wel lijken dat de drugsverslaafden op straat één groep vormen, maar uiteindelijk is het vaak ieder voor zich. Er zijn weinig echte vriendschappen op straat. Gebruikers bedonderen elkaar waar ze bij staan. Dealers concurreren onderling en stellen zich hard op tegen hun klanten. Ze kijken ook niet terug voor geweld.

Veel vrouwen vinden deze hardheid zwaar. Dit geldt vooral voor de dakloze vrouwen, veelal verslaafd en/of met psychiatrische problemen. Dit is de meest kwetsbare groep. Ze slepen vermoeid met hun hele hebben en houden over straat. Vrouwen alleen kunnen op straat veel moeilijker overleven. Meestal hebben ze daarbij de bescherming van anderen, met name mannen, nodig.

Een aantal mannen neemt deze rol van 'beschermer' op zich. Dakloze mannen zorgen ervoor dat vrouwen 'veilig' (op straat) kunnen slapen. Ook zijn er klanten die zorgen voor een mogelijkheid om bij te komen. Ze kunnen er slapen, eten, en douchen. Deze mannen zien de vrouwen eerder als vriendin dan als prostituee. Zij hoeven er niet altijd seks voor terug te hebben. Soms is genegenheid of het niet-alleen zijn genoeg voor hen. Af en toe betalen deze mannen voor seks en soms betalen de vrouwen hen in natura in ruil voor hun gastvrijheid. Er zijn eveneens mannen die hun

drugs laten kopen door een verslaafde vriendin. Dit, omdat zij de drugswereld en de dealers beter kennen. De drugs delen en roken ze dan samen. Sommige vrouwen spreken over een 'suikeroompje':

'Ik ken hem al jaren. Hij is inmiddels al bijna 80. Nee, hij is geen klant van me, maar hij geeft me gewoon af en toe geld. Als ik het echt heel zwaar heb, bel ik 'm op en zeg ik dat het niet meer gaat. Dan komt hij naar me toe. We spreken ergens af. Ik ga nooit naar zijn huis. Dat wil hij niet voor de burens. Ik mag ook niet bij hem overnachten. De laatste tijd wordt het wel moeilijker. Hij wordt dement en daardoor agressief. Hij heeft me al een paar keer klappen gegeven.'

(interview 34-jarige Nederlandse vrouw)

Veel van de verslaafde vrouwen op straat en in de opvangplekken op de Wallen vertellen over gestolen papieren, geld of mobieltjes. Vaak geven ze aan dat ze vroeger te soft waren. Hierdoor hebben ze veel geweld meegemaakt. Door het leven op straat hebben ze naar eigen zeggen een hard pantser om zich heen opgetrokken en zien dit ook bij andere vrouwen. Ze moeten vaak wel. Dit is hun manier van overleven.

Maar verslaafde vrouwen, of ze nu wel of niet tippelen, zijn niet altijd en alleen maar willoze slachtoffers. Sommige hulpverleners neigen hier wel toe en de vrouwen maken daar dankbaar gebruik van. Ze spelen in op het sentiment en proberen van alles voor elkaar te krijgen. Er zijn ook straatprostituees die een zielig verhaal ophangen tegen de klant. Door te proberen zijn geweten te bewerken en zich kwetsbaar voor te doen, is de prostituee soms goed af. Ze heeft dan bijvoorbeeld heel makkelijk vijftig euro verdiend, zonder een seksuele handeling te hebben verricht. De meesten hebben geleerd om bikkelhard te zijn en zijn gewiekst in hun manieren om aan geld en drugs te komen:

Ik kom Barbera tegen. Het gaat niet zo goed met haar. Ze vraagt me om een paar euro, maar ik zeg haar dat ze inmiddels wel weet dat ik geen geld geef. Op dat moment heb ik kleding bij me die ik aan de opvang van de Regenboog wil geven. Ik geef Barbera een leuk bloesje in de hoop dat ze hier in elk geval iets van opvrolijkt. Ze is dol op mooie kleding en kleedt zich altijd met zorg. Meteen wil ze weten wat ik nog meer bij me heb. Haar blik valt op een spijkeroverhemd. Dat wil ze ook hebben. Ik vertel haar dat dit een herenoverhemd is. Zij weet er echter wel iemand voor en beweert dat deze persoon het beter kan gebruiken dan de Regenboog. Dat lijkt mij onzin, want bij de opvang hebben ze een kledingproject waar iedereen gebruik van kan maken, maar uiteindelijk zwicht ik en geef haar het overhemd. Een uurtje later loop ik over de Oudezijds Achterburgwal en zie ik een stevige, Surinaamse dealer met een toch wel heel bekend voorkomend spijkeroverhemd over zijn linkerschouder gehangen. Kennelijk heeft ze het overhemd verpatst voor een pofje...

(veldwerknootie donderdag 5 augustus 2004)

Vrouwen onder elkaar

De verslaafde vrouwen op straat in de Binnenstad hebben onderling weinig contact, maar des te meer onderlinge fricties. De meesten zorgen voornamelijk voor zichzelf en houden zich verder niet snel bezig met andere vrouwen. Ook in de vrouwenopvang en in de inloopcentra zie je dat slechts weinig verslaafde vrouwen sociale contacten met elkaar onderhouden. Er is eerder sprake van wederzijds wantrouwen. Ze vinden de ander 'oneerlijk'. Er wordt van alles beloofd of onder valse voorwendselen losgekregen. De 'harde sfeer' in de opvang is voor sommige vrouwen een reden om er niet vaak te komen. Deze vrouwen zijn ook niet afhankelijk van de opvang, omdat ze beschikken over een vaste opvangplaats of eigen woonruimte, waar ze tot rust kunnen komen en gebruiken.

Ook is er de nodige jalousie en er wordt regelmatig geroddeld over elkaar. Het gaat dan bijvoorbeeld over de hoeveelheid dope die een ander heeft of gebruikt, elkaars uiterlijk, (eigen) woonruimte, het hebben van een relatie, beschikken over geld dankzij een uitkering en het aantal (vaste) klanten dat een vrouw heeft.

Sommige vrouwen geven af op anderen die door prostitutie aan hun geld komen. Typerend is het volgende gesprek. Een vrouw zegt dat zij 'gierig is op haar kut', waarmee ze erop doelt dat alleen zijzelf hier toegang tot heeft en haar geslachtsorganen met niemand deelt. Waarop een vrouw die wel af en toe tippelt reageert met: 'ik ben zuinig op m'n kut'. Zij geeft hiermee aan dat ze, hoewel ze geld verdient door middel van haar lichaam, ze zorgvuldig is in het kiezen van haar klanten. Maar er zijn ook verslaafde vrouwen die zelf niet tippelen en juist respect tonen voor de vrouwen die erin slagen dit werk al jaren te doen. Prostituees onderling hebben commentaar op de prijzen waarvoor en omstandigheden waaronder wordt gewerkt. Andere vrouwen willen niet toegeven dat ze op straat werken. Niet alleen tegenover ons, maar ook tegenover elkaar. Dit vinden de vrouwen die er wel voor uitkomen belachelijk. Verder spreken de vrouwen elkaar soms wel aan, maar dat heeft dan voornamelijk tot doel om spullen te lenen of te verkrijgen, zoals drugs, aanstekers, pijpjes, een riem (om de arm af te binden voor het spuiten), shag, vloeitjes, sigaretten of make-up. Deze verzoeken worden lang niet altijd beloond.

Een wereld vol tegenstrijdigheden

Aan de ene kant zorgt het kennen van veel mensen op straat voor een bepaalde veiligheid. Er wordt tijdens het basen (van gekookte coke of crack) bijvoorbeeld om de beurt opgelet of er politie aankomt.

Jaqueline schraapt de pijp uit met een metalen krabbertje, terwijl Mandy over haar schouders kijkt. Daarna wordt er een sigaretje gerookt en de as opgevangen in de pijp. De onrust stijgt. Ondertussen wordt het balletje (met base-coke) opengemaakt en de inhoud verpulverd. Jaqueline strooit een laagje as over de base-coke. Met een aansteker wordt de pijp aangestoken. Jaqueline neemt een diepe teug en probeert de rook zo lang mogelijk binnen te houden. Hierna geeft ze de pijp door aan Mandy...
(veldobservatie vrijdag 23 juli 2004)

Maar het hebben van veel kennissen maakt je positie op straat tegelijkertijd heel kwetsbaar, doordat je continu wordt lastiggevallen voor drugs, shag, geld of andere zaken. Het ontbreekt de mensen op straat aan van alles en daarom wordt er heel wat onderhandeld. De vrouwen die in de nachtopvang komen nemen vaak meer aluminiumfolie mee naar buiten dan ze zelf zullen gebruiken. Vaak kun je als je een aansterker hebt een gratis pofje (= base-coke oftewel crack) krijgen van iemand die geen vuur heeft.

Op een andere manier levert ook de aanwezigheid van de politie tegenstrijdigheden op voor verslaafden op straat. Enerzijds zorgen de politiepatrouilles voor controle en veiligheid. Vrouwen die tippelen voelen zich hierdoor bijvoorbeeld ook sterker tijdens hun werk op straat. Veel 'blauw' zorgt echter ook voor onrust, want de agenten jagen de vaak oververmoeide gebruikers ook op. Er hangt bij op straat rondhangende drugsverslaafden een voortdurende dreiging van – na een voorafgaande waarschuwing – een 'dijkverbod' (een straatverbod voor de Zeedijk en omstreken) of een 'stationsverbod' (in en om het Centraal Station), uiteenlopend van acht uur tot en met 14 dagen, boven het hoofd. Mensen krijgen zo'n verbod al als ze op straat gebruiken. Bij overtreding van een straatverbod krijgt men een proces verbaal, waarop een boete volgt. Ook kan iemand hiervoor een gevangenisstraf krijgen, maar in de praktijk gebeurt dit niet echt vaak (Kaal en Korf, 2003). Wel komen veel van de in de Binnenstad rondhangende verslaafden in detentie omdat zij een opeenstapeling van allerlei boetes niet betalen.

Voor gebruikers zonder eigen woonruimte zijn er in de Binnenstad verschillende gebruikersruimten waar zij drugs mogen gebruiken. Lastig wordt het voor iemand die is betrapt op buitengebruik en een 'dijkverbod' heeft gekregen, want hij of zij kan tijdelijk dan geen gebruik maken van de gebruikersruimten binnen het gebied waarvoor het verbod geldt.

De tippelaarsters

Bijna alle straatprostituees die tippelen in de Binnenstad zijn verslaafd aan drugs (al dan niet in combinatie met alcohol en/of medicijnen) en vaak zijn zij ook als zodanig bekend bij zowel de politie als de hulpverlening of opvang- en inloopcentra van onder meer de GG&GD, Stichting de Regenboog, HVO/Querido, het Leger des Heils, AMOC, de Jellinek en andere instellingen. De verslaafde vrouwen zien er tegenwoordig beter verzorgd uit doordat er door allerlei hulpverleningsinstanties kledingruilprojecten zijn opgezet en er gratis kan worden gedoucht. Desondanks zijn ze makkelijk herkenbaar door hun vaak ingevallen gezicht en slechte gebit, magere gestalte en hun opvallende, wat schokkerige manier van lopen. Een fors deel van deze vrouwen heeft psychische problemen, die worden verergerd door het drugsgebruik. Bij 31% van de prostituees die in 2002 bij de Prostitutie en Passanten Polikliniek

stonden geregistreerd werden één of meerdere psychiatrische diagnoses gesteld (GG&GD, 2003). Onder de verslaafde vrouwen bevinden zich eveneens transgenders en travestieten, die in afwachting zijn van een hormoonbehandeling en operatie.

Leeftijd en etniciteit

De meeste vrouwen die in de Binnenstad op straat tippelen zijn tussen de 25 en 45 jaar. Hierbij zijn er uitschieters naar beneden en naar boven. De jongste vrouw die wij hebben gesproken, was achttien jaar; de oudste vijftig jaar. Bijna alle straatprostituees waarmee we in de Binnenstad contact hebben gehad zijn verslaafd aan hard drugs.

Ongeveer de helft van de straatprostituees die hun klanten werven in de Binnenstad is van Nederlandse (autochtone) afkomst. Hieronder bevindt zich zowel de 'oude garde' van boven de veertig jaar, als een nieuwe lichter vrouwen van rond of beneden de dertig jaar.

Rond een kwart komt uit andere EU-landen, zoals Duitsland, België, Engeland, Frankrijk en Italië. Dit percentage is vergelijkbaar met de cijfers van de PPP, maar ligt veel lager dan dat van Stichting De Regenboog. Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat vrouwen die nog niet zo lang in Nederland verblijven geen toegang krijgen tot het aanloopcentrum van de Regenboog. Deze vrouwen zullen eerder opvang zoeken bij AMOC. Een andere reden voor dit percentageverschil kan zijn dat er in veel databestanden wordt uitgegaan van de nationaliteit van de vrouwen terwijl wij tijdens ons onderzoek kijken naar hun etniciteit. De leeftijd van West-Europese straatprostituees is net zo uiteenlopend als die van de Nederlandse tippelaarsters.

De overige vrouwen die in de Binnenstad tippelen zijn voornamelijk van Surinaamse of Marokkaanse afkomst. Ze zijn meestal tussen de dertig en veertig jaar. De meeste Surinaamse vrouwen hebben overigens de Nederlandse nationaliteit. Enkele klanten vertellen over Surinaamse en Antilliaanse straatprostituees van tussen de dertig en vijfenveertig jaar in de Binnenstad die niet verslaafd zouden zijn. Volgens een klant van dit type vrouw gaat het vaak om huisvrouwen met kinderen, die moeilijk rond kunnen komen en er daarom op straat zwart iets bij proberen te verdienen om hun inkomen aan te vullen. Deze vrouwen zijn wij tijdens ons veldwerk echter nooit tegengekomen. Alle Surinaamse vrouwen die wij werkend aantreffen zijn verslaafd aan harddrugs en vaak dakloos.

Verder zijn er (in de maanden april tot augustus en november 2004) geen andere etnische groepen die er getalsmatig uitspringen. De (overwegend niet-verslaafde) Oost-Europese vrouwen die in de eerste maanden van 2004 nog in de Binnenstad tippelden, zijn op een enkeling na, verdwenen. De politie is er in geslaagd om de vrouwen die begin 2004, vooral in het Singelgebied, tippelden, te weren. Veel vrouwen zijn opgepakt en teruggestuurd naar land van herkomst. De enkele Oost-Europese vrouwen die sporadisch nog wel worden gesignaleerd zijn twintigers. Doordat zij zeer moeilijk benaderbaar zijn, is ons onbekend uit welke Oost-Europese landen zij afkomstig zijn.

Soms tippelden er gedurende onze veldwerkperiode van april tot en met augustus 2004 ook enkele (niet-verslaafde) Afrikaanse of Latijns-Amerikaanse vrouwen in de Binnenstad. Hun aantal is zeker niet te vergelijken met de groepjes Afrikaanse vrouwen, die in 2003 met busjes vanuit Amsterdam Zuidoost naar de Nieuwmarkt en andere delen van het Wallengebied werden gereden. Nadat in 2003 door de politie een grote schoonveegactie heeft plaatsgevonden en veel vrouwen het land zijn uitgezet, vindt straatprostitutie in de Binnenstad door deze vrouwen niet meer op zo'n schaal plaats (OOV, 2004). De enkele Afrikaanse straatprostituees in de Binnenstad zijn voornamelijk Nigeriaans of Ghanees. De vrouwen uit Latijns-Amerika zijn over het algemeen afkomstig uit de Dominicaanse Republiek of Equador. Deze vrouwen wonen doorgaans in Amsterdam Zuidoost en komen met het openbaar vervoer of een snorder (= illegale taxi) naar het centrum. Zij verplaatsen zich doorgaans paraderend door de straten in tweetallen of drietallen en kijken hierbij voortdurend om zich heen. Soms worden ze hierbij vergezeld van een man. De sfeer lijkt over het algemeen zeer ontspannen. Er wordt ondertussen vrolijk gebabbeld en gelachen. De leeftijd van deze vrouwen varieert sterk: van achttien tot rond de veertig jaar. Van de Latijns-Amerikaanse vrouwen is bekend dat zij in contact stonden met de hulpverlening. Bij de Afrikaanse dames is dit onzeker. Tijdens de veldwerkperiode in november 2004 zagen wij deze vrouwen niet meer op straat terug. Enkele travestieten, transseksuelen en transgenders werkten nog steeds op straat in de Binnenstad. Zij trekken een beperkte groep klanten aan. In november 2004 zijn alleen degenen die verslaafd zijn aan harddrugs hiervan over.

De klanten

De (mannelijke) klanten van de straatprostituees in de Binnenstad variëren in leeftijd van begin twintig tot boven de zeventig jaar. Ook is er sprake van een grote verscheidenheid in afkomst. De voornaamste groepen klanten zijn echter Nederlanders, Marokkanen, Turken, Surinamers en, meestal blanke, toeristen afkomstig uit landen als Amerika, Engeland en Duitsland. Verder zijn er mannen met een (andere) Arabische achtergrond (zoals Iranezen of Egyptenaren) en Aziatische, Afrikaanse en Antilliaanse klanten.

Onder de prostituanten bevinden zich zowel alleenstaanden en weduwnaars als mannen met een vaste relatie en (soms ook) kinderen. Uit gesprekken met klanten en prostituees en op basis van observaties blijken de prostituanten afkomstig uit alle sociale lagen van de bevolking: van succesvol zakenman tot arbeider en uitkeringsgerechtigde.

De meest gangbare manieren waarop de prostituanten zich verplaatsen door de Binnenstad, zijn lopend, al dan niet voorafgaand door het openbaar vervoer, of met de auto. Een enkeling pakt de fiets.

De wandelaar

Op basis van observaties en gesprekken kunnen we stellen dat de meeste prostituanten die in de omgeving van het Centraal Station wandelend op pad gaan van Nederlandse afkomst zijn en doorgaans (ver) boven de veertig jaar zijn. Op de Wallen lopen naast de Nederlandse klanten voornamelijk toeristen rond.

De 'wandelaars' die hun heil zoeken in het centrumgebied groeten elkaar wel, maar hebben in de meeste gevallen verder geen onderling contact. Er worden meestal ook geen 'tips' uitgewisseld. Iedereen loopt alleen rond en gaat op zoek naar zijn keuze. Er zijn, volgens klanten, verschillende redenen om te kiezen voor een zoektocht ter been in plaats van met de auto. Dit zijn de ongedwongere manier van contact maken, het niet beschikken over een eigen dan wel bedrijfsauto en de gemakkelijkere toegang tot sommige delen van de Binnenstad, zoals het grootste gedeelte van de Wallen. Gezien de politiecontroles valt het in het gebied rond het Centraal Station minder op als de klant lopend op zoek gaat en, bij succes, afzonderlijk van de vrouw naar een afwerkplek loopt. Als een prostituant rondlopend wordt aangehouden, maar zichzelf wel kan legitimeren, dan kan de politie hem niets maken.

Lopend blijft men echter noodgedwongen in de buurt, omdat men geen lange afstanden af kan leggen in korte tijd. Een taxi nemen is vaak geen optie, omdat de klanten die niet over eigen vervoer beschikken vaak afkomstig zijn uit de lagere inkomensgroepen. Met de tram duurt het vaak te lang voor de vrouwen die erop zijn gericht snel te werken om vervolgens meteen te kunnen scoren. Bovendien wonen klanten lang niet altijd in de buurt of zelfs in Amsterdam. Klanten willen een dame soms ook niet meenemen naar hun huis in verband met de burens of hun echtgenote of partner.

De automobilist

De automobilisten zijn vooral van Nederlandse, Marokkaanse, Turkse of Surinaamse origine. De autochtonen zijn over het algemeen wat ouder dan de Marokkanen, Turken en Surinamers, respectievelijk veertig jaar en ouder en dertig jaar en ouder. Rond de Nieuwmarkt pikken ook taxichauffeurs geregeld een straatprostitutie op.

De prostituanten rijden rond in de meest uiteenlopende auto's. Wij hebben zowel oude, kleine auto's gesignaleerd als grote, dure luxe wagens en sportauto's. Er rijden eveneens vaak mannen rond in bedrijfsauto's en -busjes. Hieronder zijn bouw-, loodgieter- en schilderbedrijven goed vertegenwoordigd.

De automobilisten onder de klanten hebben onderling nog minder contact dan de 'wandelaars'. Zij kijken toch voornamelijk naar de vrouwen die ze passeren en letten niet zozeer op elkaar. Kortom: zowel voor de prostituees als de klanten geldt over het algemeen: ieder voor zich.

Het grootste nadeel van een zoektocht naar een prostituee per auto is dat het veel opvallender is als een vrouw, vooral wanneer ze bekend is bij de politie, bij iemand in de auto stapt. Als ze de klant dan aanhouden, krijgt deze meteen een boete. Het voordeel van een auto is dat een klant zichzelf makkelijker, sneller en minder opval-

lend verplaatst. Klant en prostituee kunnen ook verder weg gaan om een geschikte afwerkplek te zoeken.

Beweegredenen

Voor sommige mannen heeft de keuze voor seks met een straatprostituee te maken met de spanning die de zoektocht met zich meebrengt: 'kom je een vrouw tegen die je leuk vindt of niet' en 'lukt het dan ook of ga je onverrichter zake weer naar huis'. De strenge controles van de politie zorgen voor sommige klanten voor een extra uitdaging.

Veel mannen kiezen eveneens voor deze vorm van betaalde seks, omdat het makkelijk en anoniem is. Het is veel 'veiliger' om rond te rijden in een auto achter het Centraal Station dan herkenbaar voor iedereen over de Wallen te lopen en onder het toezicht van de beveiligingscamera's bij een raamprostituee binnen te stappen. Ook al zijn er in dit segment van de prostitutie markt klanten met een riant inkomen, in het algemeen geldt toch dat bij straatprostitutie de onderkant van de vraagzijde, de onderkant van de aanbodzijde treft. Eén van de belangrijkste redenen om te kiezen voor seks met een straatprostituee zijn de relatief lage kosten. Deze vorm van prostitutie is een stuk goedkoper dan wanneer men gebruikmaakt van de diensten van een raamprostituee, een dame via de escort of in een club. Over de prijzen valt bij straatprostituees vaak nog te onderhandelen. De tarieven van bijvoorbeeld de raamprostituees liggen grotendeels vast. Dit financiële motief kan ook meespelen bij de keuze van de 'nette zakenman', voor wie de uitdaging dan vooral zit in het onderhandelen en proberen 'het product' er voor de laagst mogelijke prijs uit te slepen (zie ook: Blokland & van Wijk, 2002). Bij veel mannen die behoren tot de onderkant van de samenleving (voornamelijk WAO-ers, werklozen, arbeiders en allochtonen) is straatprostitutie daarentegen de enige vorm van betaalde seks die zij zich financieel kunnen veroorloven.

Seks met straatprostituees is over het algemeen ook laagdrempeliger. Mannen vanaf een jaar of zestig, die men zelden op een raamprostituee ziet afstappen, maken veel gebruik van het gezelschap van vrouwen die op straat werken. Vaak hebben deze vrouwen meer tijd en begrip voor de lichamelijke gebreken, zoals impotentie, die bij deze groep oudere klanten een rol spelen, dan de doorsnee raamprostituee die een hoge raamhuur heeft.

Contactlegging en afwerken

Tippelen achter het Centraal Station en omgeving

De meeste vrouwen die rond en achter het Centraal Station en omgeving (Haarlemmerhouttuinen, Droogbak) werken, doen dit in hun eentje. De contactlegging tussen prostituee en klant is op deze locaties het vluchtigst. Dit komt door de veelvuldige politiecontroles en het grote aantal bewakingscamera's dat er langs deze route is

aangebracht. Deze maatregelen bemoeilijken het werk van de vrouwen die hier tip-pelen aanzienlijk. Soms verstrijkt er tweeënehalf à drie uur, waarbij de potentiële klanten en de prostituees elkaar wel zien, maar er door de politie geen mogelijkheid is tot contactlegging. Als gevolg hiervan lopen de vrouwen soms wel drie klanten mis in korte tijd.

De vrouwen paraderen over het algemeen langs een bepaalde route of posten zich op een bepaalde plek en buigen voorover om in de auto's te kijken die voorbij komen rijden. Ze lachen naar de mannen die erin zitten. Sommige dames nemen plaats in een bushokje. Enkele vrouwen verplaatsten zich per fiets. Ze hebben al snel in de gaten welke auto's er vaker langs komen rijden. De mannen rijden immers steeds dezelfde rondjes. De automobilisten remmen af om de vrouwen goed te kunnen bekijken. Vaak is het voor een man die op zoek is naar een prostituee wel duidelijk dat 'het er één is' als de vrouw voorover buigt om in de auto te kijken. Wanneer er toch nog enige twijfel bestaat, wordt er soms kort getoeterd of geknipperd met de koplampen om aandacht te trekken en erachter te komen of de vrouw inderdaad werkt. Als dit het geval is wordt er oogcontact gemaakt. De klant stopt de auto en klant en prostituee maken snel een praatje. De onderhandelingen vinden plaats. De vrouwen hebben geen tijd meer om even rustig te kijken en een poging te doen om de klant die ze voor zich hebben te peilen en hun eigen veiligheid in te schatten. De onderhandelingen verlopen snel en soms onvolledig, waardoor er later onenigheid kan ontstaan. Als de vrouw akkoord gaat, stapt ze in. Doordat veel prostituees zich opgejaagd voelen, gebeurt dit vaak (te) snel. De klanten zijn eveneens gehaast, want ook zij lopen het risico een proces verbaal te krijgen omdat ze een vrouw oppikken. Hoewel het aantal processen-verbaal tegen prostituanten in de eerste maanden van 2004 in vergelijking met dezelfde periode in 2003 is afgenomen, tonen de onderstaande politiecijfers aan dat deze vrees niet geheel onterecht is.

Tabel 4.2 Aantal processen-verbaal tegen prostituanten

	Jan t/m april 2003	Jan t/m april 2004
De Ruyterkade	249	148
Westerdokskade	93	130
Haarlemmer Houttuinen	16	41
Westerdoksdiijk	25	21
Overige straten	83	26
Totaal	466	366

Als de klant een vrouw heeft opgepikt rijden ze vervolgens naar een afwerkplek. Soms wordt deze door de vrouw bepaald, maar meestal door de klant zelf. De vrouw ontvangt het geld vooraf en 'bedient' daarna de klant. Na afloop wordt de vrouw meestal weer teruggebracht naar de plek waar ze de klant heeft ontmoet.

Andere klanten verkennen het gebied lopend of op de fiets. Als ze een vrouw tegenkomen, lopen (of fietsen) ze eerst een paar keer langs haar om te kijken of ze haar leuk genoeg vinden. Als de klant de dame de moeite waard vindt, begint de contact-

legging. Hij kijkt hij haar aan en zegt gedag. Als zij een prostituee is, beantwoordt zij meestal zijn blik en groet hem terug. Vervolgens vraagt ze hem bijvoorbeeld om een sigaret, die de klant haar geeft. Hij vraagt of er verder nog wat te versieren valt. Als zij 'ja' zegt, vraagt hij hoeveel het kost. De prostituee noemt een prijs en zegt vervolgens iets in de trant van 'heb je zin?' Als dit het geval is, komen ze tot een deal en spreken ze af waar ze heen gaan. De één loopt voorop, de ander een eindje erachter. Dit om ongewenste aandacht van de politie te voorkomen. Soms lopen klant en prostituee echter wel samen op, maar dan op een innigere manier alsof ze een stel zijn. Na afloop gaat ieder zijn eigen weg.

Sommige vrouwen willen niet achter het Centraal Station werken, omdat ze het een 'troosteloze omgeving' vinden. Ook het feit dat het meteen zo duidelijk is dat je als straatprostituee werkt en het contact niet ongedwongen kan ontstaan, stuit hen tegen de borst. 'Het maakt je ook meteen zo kwetsbaar', vinden sommige vrouwen. Dit zijn redenen om er voor te kiezen om te proberen de klanten elders te werven, bijvoorbeeld op de Wallen.

Tippelen op de Wallen

Het hangt er heel erg vanaf op welke plek van de Wallen je bent hoe de contactlegging bij straatprostitutie eruit ziet. Prostituees en klanten hanteren verschillende tactieken. Op de Geldersekafe posten vrouwen zich bijvoorbeeld en buigen voorover om in de langsrijdende auto's te kunnen kijken. Soms is het echter moeilijk om te ontdekken of het inderdaad om prostitutie gaat of dat een vrouw staat uit te rusten dan wel probeert drugs te verkopen. In dat geval kijken de vrouwen namelijk ook in de passerende auto's. Later in de nacht, wanneer het steeds waarschijnlijker is dat een rondhangende man op zoek is naar een dame, wordt het werven actiever. Ze lopen met potentiële klanten mee om hen hun diensten aan te bieden en hen te overtuigen. Dit is iets dat eerder op de avond veel minder gebeurt. Op de Zeedijk staan vrouwen ook wel eens stil, maar meestal blijven ze in beweging. De politie speelt hierbij een grote rol. Wanneer groepjes of soms zelfs enkelingen stil blijven staan, worden deze vaak gesommeerd om verder te lopen. Op de Zeedijk komt de politie soms wel elke tien minuten langs, dus is het daar niet zo rustig vertoeven.

Andere vrouwen lopen in de mensenmassa op de Oudezijds Burgwallen en richten zich dan op de (dronken) toeristen. Ze knopen een praatje met hen aan en proberen hen vervolgens over te halen om van hun diensten gebruik te maken.

Op de brug tussen de Lange en de Korte Niezel, waar zich van oudsher tippelprostitutie bevindt (Verbraeck, 1990), blijven de vrouwen meestal een tijdje staan en spreken voorbijgaande potentiële klanten aan. Hierbij klampen ze zich soms zelfs aan hen vast. Als het rustig is op de brug of er komt politie aan, dan lopen ze weer verder om later weer terug te komen.

Ook in de Barndesteeg, waar zich de vrouwenopvang van Stichting De Regenboog bevindt, worden wel mannen aangesproken. Tegen sluitingstijd (1:30 uur) staan voor de deur van de opvang soms ook mannen 'te wachten'. Dit gebeurt veelvuldiger in

het weekend en valt dientengevolge meer op. Soms hebben vrouwen hier ook reeds met een klant afgesproken, zodat ze eerst nog even kunnen douchen of gebruiken, alvorens ze met de klant mee zullen gaan.

Over de Nieuwmarkt paraderen vrouwen of ze posten zich ergens. Ze zitten dan bijvoorbeeld op een stoepje, zonder actief klanten te werven, en wachten af totdat iemand uit zichzelf naar hen toekomt. Deze vrouwen zijn over het algemeen kieskeuriger in het accepteren van klanten. Ze hebben vaak voldoende inkomsten, bijvoorbeeld vanuit een uitkering, om hun verslaving te financieren. Ze verrichten ook geen seksuele handelingen bij mannen die ze niet aantrekkelijk vinden. Onder hun klanten bevinden zich vaak taxichauffeurs. Vaak rijden deze mannen langs en stoppen dan even om te vragen of zo'n vrouw zin heeft. Het gaat hier om vrouwen die er ondanks hun (ongezonde) leefstijl nog aantrekkelijk uitzien.

Seksuele handelingen en prijzen

Sommige vrouwen rekenen dat ze ongeveer een uur per klant kwijt zijn, waarvan ze dan ongeveer twintig minuten werken. Ze worden bijvoorbeeld ergens met de auto opgepikt en rijden met de klant ergens naar toe. Dit kan een parkeerplaats op een industrieterrein zijn, maar ook een hotel of het huis van de klant of prostituee. Als een prostituant lopend is, wordt er ook wel buiten afgewerkt.

Uit de verhalen van straatprostituees blijkt dat het in de praktijk bij het afwerken lang niet altijd tot genitale seks komt, ook al heeft een klant hiervoor soms wel betaald. Na wat masturbatie en orale seks zijn de meeste klanten al klaargekomen:

'Ik probeer altijd onder het neuken uit te komen. Hoeren in clubs proberen dat altijd. Ik deed dat vroeger ook in de club waar ik werkte. Het lukte meestal. Meestal hoef je in een club maar één keer per dag of avond echt te neuken.'

(interview 48-jarige Surinaamse vrouw)

Sommige vrouwen zeggen ook af te haken als een klant er te lang over doet om klaar te komen. Ze houden dan wel het geld:

'Ja, hallo, soms duurt het gewoon echt heel lang. Dan zeggen ze vooraf dat ze heel snel komen en dan ben je zo'n tijd bezig dat je er kramp in je kaken van krijgt. Dan zeg ik op een gegeven moment dat het te lang duurt en dat ze pech hebben. Ik ga gewoon weg. Het geld is voor mij natuurlijk.'

(interview 40-jarige Nederlandse vrouw)

Er zijn ook mannen die niet op 'echte seks' uit zijn, maar bijvoorbeeld alleen willen 'poesje kijken'. In hotels of bij klanten thuis wordt af en toe gevraagd een striptease weg te geven. Bij een deel van de mannen gaat het toch vooral om die arm om hen heen. Het even bij iemand zijn die naar hun problemen luistert. Klanten nemen vrouwen daarom soms alleen mee naar een barretje of een hotel om wat te praten. Soms gebeurt dit ook buiten. Er wordt dan bijvoorbeeld wat te eten en te drinken voor haar

gekocht, alvorens zich samen ergens terug te trekken. Af en toe koopt een klant ook drugs, die ze dan, soms samen, gebruiken.

Na afloop wordt de prostituee meestal teruggebracht. Dit kan zijn naar de plek waar ze in de auto is gestapt, maar soms vraagt de vrouw of de klant haar kan afzetten op de Wallen. Zo kan ze dan eerst nog wat drugs scoren en roken, alvorens ze terugloopt naar haar werkplek. Dan is ze klaar voor een nieuwe klant.

Sommige straatsprostituees vertellen dat ze de laatste tijd veel klanten hebben die eerst bij andere vrouwen kwamen. Dit komt omdat deze vrouwen teveel risico's namen en vastzitten, ze hun klanten niet goed behandelen en hen zelfs bestelen, of niet meer tot het contact konden komen door de politiecontroles.

Prijzen liggen enorm uiteen. Sommige klanten betalen relatief veel, bijvoorbeeld € 50 voor orale seks en zijn dan in tien minuten klaar. Een beetje strippen levert soms ineens heel veel op. Dit is echter alleen weggelegd voor degenen die er goed uitzien. Een vrouw waaraan je echt niet kan zien dat ze al jarenlang verslaafd is en een heel mooi figuur en gezicht heeft, vertelt dat ze recent bij twee mannen thuis € 150 had verdiend met een showtje. Maar andere vrouwen vertellen dat ze soms al voor € 5 met een klant genitale seks hebben. Vaak zijn ze dan 'dope-ziek' en voelen zich gedwongen om dit lage bod dan toch maar te accepteren. Door de bank genomen ligt de prijs voor genitale seks echter rond de € 25, waarbij dit soms inclusief orale seks is:

'Ik reken 20 of 30 euro voor pijpen en/of neuken. Ik maak geen verschil. Ik heb geen haast. Ik heb één prijs. Ik pijp even stijf en ga daarna neuken.'

(interview met 32-jarige Nederlandse vrouw)

Voor alleen orale seks rekenen de meeste verslaafde straatprostituees in de Binnenstad rond de €15.

Samenvatting en conclusies

In het eerste kwartaal van 2004 is het aantal tippelende vrouwen in de Binnenstad sterk verminderd. Belangrijkste oorzaak hiervan is het politieoptreden gericht op illegale Oost-Europese vrouwen en in mindere mate Afrikaanse en Latijns-Amerikaanse vrouwen die in hier tippelden. In de resterende maanden hebben we tippelende vrouwen afkomstig uit deze regio's nauwelijks teruggezien. In de rest van het jaar treffen we bij de straatprostitutie in de Binnenstad bijna alleen nog verslaafde vrouwen aan. Het gaat hierbij overwegend om witte vrouwen. Het grootste deel is autochtoon en de tweede groep die er getalsmatig uitspringt zijn de vrouwen uit andere West-Europese landen. De leeftijd varieert, maar vaak zijn de vrouwen al achter in de 20 tot boven de 40 jaar. Hun leeftijd wijkt daarmee af van bijvoorbeeld de raamprostituees, waarvan de leeftijd voor een groot deel lager ligt.

Naast de forse daling van het aantal straatprostituees in de eerste maanden van 2004, vermindert al vrij vroeg in het jaar ook het aantal plekken waar getippeld wordt, met een concentratie in twee gebieden: de Wallen en in de omgeving van het Centraal Station.

In de zomer vallen de vrouwen en hun klanten minder op omdat zij vanwege de grotere drukte op straat meer in de massa verdwijnen dan in de winter. Maar de aantallen verschillen niet wezenlijk van elkaar. Ondanks fluctuaties in aantallen per dag en per week is er een tamelijk vaste kern van straatprostituees in de Binnenstad. Veel van hen tippelen echter niet het hele jaar en niet dag in, dag uit. Hoewel de meeste straatprostituees in de Binnenstad bekend zijn met en bij de hulpverlening, kwamen wij toch regelmatig vrouwen tegen waarbij dit niet het geval is.

In de periode april tot en met augustus en later in november 2004 hebben we systematisch de vrouwen geregistreerd die in de Binnenstad tippelden. Op basis hiervan hebben we een schatting kunnen maken en komen dan uit op bijna 100 straatprostituees in de Binnenstad in een half jaar (juni tot en met november). Zij zijn echter lang niet allemaal elke dag en langdurig zonder onderbrekingen actief. Per dag schommelt het aantal tippelende vrouwen tussen 10 en 30 en per week tussen 15 en 35.

Klanten zoeken doorgaans lopend contact, dan wel met de auto (met name rond het Centraal Station). Er is een grote variatie in leeftijd, etniciteit en sociaal-economische status. In het algemeen geldt echter toch dat bij straatprostitutie de onderkant van de vraagzijde, de onderkant van de aanbodzijde treft. Een belangrijk motief hierbij is de prijs, die bij de straatprostitutie aanzienlijk lager ligt dan bij andere vormen van prostitutie.

Het politieoptreden heeft sterk bijgedragen aan het grotendeels verdwijnen van Oost-Europese, Afrikaanse en Latijns-Amerikaanse straatprostituees uit de Binnenstad. De politiële aanpak heeft echter volgens zowel straatprostituees als klanten mede tot gevolg dat de onderlinge contactlegging vluchtiger is geworden. Hierbij noemen ze een toename in de onveiligheid. Wij hebben hier echter geen 'harde' bewijzen. Wel hebben we kunnen constateren dat het bijzonder lastig is om in gesprek te komen met de af en toe nog wel in de Binnenstad tippelende illegale vrouwen. Vanuit het perspectief van de volksgezondheid is dit een negatieve ontwikkeling.

5

VARIATIES IN ZUIDOOST

Zuidoost is een stadsdeel met een heel ander karakter dan de Binnenstad. Sommigen spreken van een 'urban village', een dorp in de stad (Roosendaal, 2004). Dat is nog tamelijk bescheiden, want qua aantal inwoners is Zuidoost vergelijkbaar met een stad als Alkmaar.

Volgens de cijfers van de Dienst Onderzoek en Statistiek wonen er ruim 80 000 mensen. Net als in de rest van Amsterdam wonen er veel alleenstaanden, maar toch heeft Zuidoost verhoudingsgewijs de meeste gezinnen met kinderen (35% van de huishoudens). Het stadsdeel kent het hoogste percentage inwoners dat behoort tot een etnische minderheid (65%, tegenover 39% in de hele stad); bijna een kwart van de bevolking in Zuidoost is van Surinaamse origine en er wonen relatief veel Afrikanen. Het stadsdeel herbergt ongeveer 100 nationaliteiten (Groen, Manshande & Tamboer, 2004; O+S, 2004). Nieuwe bewoners uit andere delen van de wereld brengen hun culturele achtergrond mee en zorgen gezamenlijk voor de kleurrijke en unieke sfeer van Zuidoost. Er is een bloeiend kerkelijk leven, met meer dan honderd 'migranten kerken', waarvan vele hun onderkomen vinden in garages en kelders onder de hoogbouwflats.

Hemelsbreed lijkt Zuidoost ver verwijderd van de Binnenstad, maar met de frequent rijdende metro kost het slechts een kwartier om naar het Centraal Station of de Nieuwmarkt te komen. Het is dan ook geen verrassing dat we een deel van de straatprostituees uit de Binnenstad regelmatig aantreffen in Zuidoost – en vice versa. Veel mensen associëren het stadsdeel uitsluitend met de hoogbouw van Bijlmer, maar in werkelijkheid is de woningbouw veel gevarieerder en is er veel groen. Zowel de oudere, verloederde delen van de hoogbouw als de parkjes vormen een gelegenheidsstructuur voor straatprostitutie. Maar daar blijft het niet bij. De voor Zuidoost kenmerkende diversiteit is terug te vinden in de verschillende vormen van prostitutie die we er aantreffen.

Veldwerk

Donderdagochtend, een wolkenloze hemel, de voorjaarszon schijnt al volop en het belooft een mooie dag te worden. Op straat hangen verslaafden rond. Dope wordt verruild tegen geld of gestolen goederen, sigaretten of shag worden gebietst, de bapijp wordt gedeeld. Iedereen is druk. De handel moet snel plaatsvinden en er moet voortdurend uitgekeken worden of er geen politiepatrouille langs komt. Hier leggen

we de eerste contacten met verslaafde vrouwen in Zuidoost, waarvan sommigen zich prostitueren. We komen terecht in de wereld met het motto: 'wil je seks, dan moet je dokken...' Stapsgewijs winnen we het vertrouwen van straatprostitutees, hun dealers en klanten.

Van februari tot en met begin december 2004 hebben we veldwerk verricht in verschillende buurten van Zuidoost. De observaties en gesprekken hebben we gespreid over alle dagdelen en verschillende dagen van de week. Van de vroege ochtenduren tot de kleine uurtjes in de nacht. Te voet, per fiets, met de bus en metro, maar ook met de auto, taxi en snorder (= illegale taxi) doorkruisten we Zuidoost. Op de plekken waar onze aandacht het meeste naar uitging, kozen we de meest geschikte onderzoekstechniek. De ene keer observeerden verkleed als zwerver op een bankje, de andere keer gingen we recht op ons doel af. Steeds was het weer een uitdaging om op de meest geschikte manier toegang te vinden tot een ander segment van de prostitutie in Zuidoost.

We mogen met iemand van de woningbouwvereniging mee op huisbezoek in een woning op de bovenste verdieping van een flatgebouw. Er zijn meerdere klachten over overlast binnengekomen van omwonenden. Er zou veel aanloop zijn van mannelijk bezoek, hetgeen vooral in de nachtelijke uren gepaard gaat met veel lawaai. Er zouden volgens de omwonenden continu andere mannen bij de vrouwelijke bewoners van de bewuste flatwoning over de vloer komen. Alvorens de bewoners van het bewuste pand met een bezoek te vereren, spreken wij de omwonenden van de flat toevallig op straat. In niet mis te verstane woorden wordt ons duidelijk gemaakt dat zij het vermoeden hebben dat er een zogenaamd 'wipperceel' in de woning is gevestigd, maar dat zij niet weten wie de bewoners zijn. Onaangekondigd gaan we mee tijdens het huisbezoek. De voordeur wordt opengedaan door een pikant geklede Afrikaanse vrouw. Met zichtbare tegenzin laat zij ons haar woning binnen. In de verschillende slaapkamers die de woning telt, zien we matrassen op de vloer liggen met naast het hoofdeinde volle dozen met tissues, flessen met glijmiddel, pakjes condooms en diverse seksspeeltjes.

(veldobservatie 11 maart 2004)

Gedurende de veldwerkperiode hebben we talrijke gesprekken gevoerd. Zo hebben we gesproken met zowel verpleegkundigen, artsen, straathoekwerkers, jongerenwerkers en andere hulpverleners, als met agenten, buurtregisseurs en rechercheurs. Maar ook met ondernemers (van kleine zelfstandigen tot grote winkelketens), werknemers van bouwbedrijven in en rondom de woningen in met name de hoogbouw van de Bijlmer, medewerkers van woningbouwverenigingen en onderhoudsmedewerkers. Daarnaast hebben wij ons licht opgestoken bij de diverse geestelijk leiders die dit deel van Amsterdam rijk is en bij de zogenaamde 'buurtburgemeesters', escortbazen, pooiers, dealers, verkopers van de daklozenkrant, scholieren en docenten van het voortgezet onderwijs, snorders en (andere) buurtbewoners. Uitvoerige ge-

sprekken met klanten, tussenpersonen (intermediairs) en natuurlijk de prostituees zelf completeren het geheel.

Regelmatig komen we voor verrassingen te staan. Zo hebben we met een prostituee van Afrikaanse afkomst afgesproken om haar thuis te bezoeken om in alle rust een interview af te kunnen nemen. Ze heeft ons zelf haar adres gegeven en we hebben naar beste weten een duidelijke afspraak gemaakt:

We bellen volgens afspraak rond 16.00 uur aan. Samantha doet de deur open en herkent ons meteen. Ze is zo goed als naakt en probeert wanhopig om haar erotische zones met een vest te verhullen. Ze zegt dat ze had gedacht dat we morgen bij haar langs zouden komen. We horen gestommel in het huis en we zien een naakte man door het huis lopen. Samantha geeft aan dat ze nu echt niet kan praten en vraagt of we over een half uurtje terug willen komen. Dan is ze klaar en heeft ze meer tijd...
(veldnotitie donderdag 1 april 2004)

Verrassend is ook dat we de ene keer omzichtig te werk moeten gaan en de andere keer kennelijk te terughoudend zijn. Zo komen we in contact met meisjes en vrouwen die er steeds weer op hameren dat zij toch echt anoniem willen blijven en dat anderen onder geen beding mogen weten dat ze zich prostitueren. In de interviews is het woord 'prostitutie' soms volstrekt taboe. Daar wordt niet over gesproken, dat is privé en met de nodige tact moet om het precaire onderwerp worden heen gepraat. We lossen dit bijvoorbeeld op door te spreken van 'werken'. Dit staat in schril contrast met de situaties waarin we recht voor z'n raap vragen moeten stellen om niet als boekenwurm te worden bestempeld en niet serieus te worden genomen. "Zich prostituteert? Zeg maar gewoon dat ze de hoer speelt!".

Observaties zorgen voor een probleem van geheel andere orde. Bushokjes vormen een van de plekken waar prostituees contact leggen met klanten. Het is vaak moeilijk om vast te stellen of een vrouw die bijvoorbeeld enige tijd in een bushokje in de buurt van MacDonalds zit net van haar werk bij deze keten komt en met de bus naar huis wil, of dat het een prostituee betreft die in afwachting is van een klant. Ook als een vrouw langs de weg wordt opgepikt is het niet zomaar duidelijk of het om een klantencontact gaat of dat zij bijvoorbeeld in een auto van een snorder stapt. Dit wordt alleen evident als we de betreffende vrouw volgen, en dat hebben we dan ook regelmatig gedaan. Indien ze naar een afwerkplek rijden, weet je genoeg.

Drie groepen prostituees

De prostituees in Zuidoost kunnen op verschillende manieren ingedeeld worden. Verderop in dit hoofdstuk bespreken we verschillende vormen van prostitutie. Maar eerst schetsen we nu de drie belangrijkste groepen, namelijk verslaafde vrouwen, niet-verslaafde vrouwen en jonge meiden.

Er wordt in Zuidoost ook wel gesproken over een vierde groep: Latijns-Amerikaanse transgenders. Zij zouden, volgens de politie en een pooier/dealer, voornamelijk afkomstig zijn uit Ecuador, Argentinië, Brazilië en Venezuela. Op de locaties in Zuidoost waar deze prostituees zouden werken, hebben we hen echter tijdens ons veldwerk nooit aangetroffen. Wel hebben we enkele transgenders aangetroffen op de Utrechtse tippelzone. Een van hen gaf toen aan in Zuidoost te wonen, maar in Amsterdam vooral in de binnenstad van Amsterdam achter de ramen of in een club te werken en dit af te wisselen met de tippelzone in Utrecht. Dit vooral om herkenning te voorkomen.

Verslaafde vrouwen

Verslaafde prostituees vormen in Zuidoost de meest zichtbare groep. De meesten van hen tippelen op straat. Deze vrouwen zijn tussen de twintig (een enkeling jonger) en vijftig jaar, maar meestal tussen de dertig en veertig jaar. De jongere vrouwen zijn nog maar kort verslaafd aan drugs. De verslaafde straatprostituees die in Zuidoost tippelen zijn voornamelijk van Nederlandse, Surinaamse en Antilliaanse afkomst. Overige etnische groepen vormen een minderheid.

Hun inkomen vergaren de verslaafde vrouwen meestal niet alleen met tippelen. Ze proberen op meerdere manieren geld te verdienen. De meeste vrouwen 'hosselen' op verschillende manieren, waar dan een klein deel prostitutie bijkomt. Ze komen hier echter lang niet altijd voor uit. Soms hebben vrouwen ook een uitkering. Veel vrouwen zitten regelmatig een tijd vast voor openstaande boetes of diefstal. Enkele verslaafde prostituees in Zuidoost wonen zelfstandig, maar de meesten hebben geen eigen woonruimte en overnachten op wisselende plekken. Veel van deze vrouwen hebben kinderen, maar die wonen zelden bij hen. In de meeste gevallen wonen ze bij de vader of bij familieleden. Een enkel kind is afgestaan voor adoptie of opgenomen in een pleeggezin. Vaak hebben deze vrouwen meerdere kinderen die niet allemaal door dezelfde persoon worden opgevoed.

Niet-verslaafde vrouwen

De niet-verslaafde prostituees zijn veel minder zichtbaar en ook minder toegankelijk. Wanneer we eenmaal met zo'n vrouw contact hebben gelegd, levert dit – anders dan bij de verslaafde groep – veelal geen contacten met soortgelijke prostituees op. Enerzijds heeft dit te maken met het feit dat deze vrouwen meer in het verborgene werken, anderzijds illustreert het dat zij vaak zelfstandig werken en geen deel uitmaken van een netwerk van prostituees. Voor het veldwerk is de consequentie dat we steeds op eigen kracht nieuwe ingangen hebben moeten creëren. Sommige van deze vrouwen werken ook op straat, maar ze zijn eerder geneigd om een andere vorm van prostitutie te kiezen om geld te verdienen. Vooral thuisontvangst en escort zijn populair.

Door de geslotenheid van deze groep is ons beeld minder volledig dan bij de verslaafde prostituees. De etnische achtergrond is erg divers. Het lijkt er op dat vooral

Surinaamse en autochtone, en in mindere mate Antilliaanse en West-Afrikaanse vrouwen tot deze groep behoren. Maar we kunnen niet met zekerheid zeggen welke etnische groep dominant of oververtegenwoordigd is. De leeftijd loopt sterk uiteen, waarbij voor in de twintig tot achter in de vijftig de grenzen lijken af te bakenen. De drijfveer van deze vrouwen zijn vooral de aantrekkelijke financiële mogelijkheden die het werk biedt.

In deze groep bevinden zich ook vrij veel vrouwen die niet legaal in Nederland woonachtig zijn. (Voor zover we na hebben kunnen gaan zijn de meeste illegale vrouwen onder de prostituees in Zuidoost niet verslaafd). Deze vrouwen zijn nog moeilijker op te sporen en kunnen enkel via de omweg van een introductie benaderd worden. Uit ons onderzoek blijkt dat deze groep vrouwen naast de escortbranche actief is in de zogenaamde 'wip-percelen' (zie later).

Jonge meiden

Het heeft ons veel moeite gekost, maar uiteindelijk zijn we toch ook in contact gekomen met jonge meiden die actief zijn in de prostitutie. Deze 'jonge meiden' zijn doorgaans tussen de 15 en 20 jaar, soms jonger, soms wat ouder. Ze zijn meestal niet verslaafd aan (hard) drugs en wonen vaak nog thuis. Ze worden ook wel 'pijpmeisjes' en 'neukmeisjes' genoemd. Ze hebben diverse etnische achtergronden. Waarschijnlijk vormen de Surinaamse en Antilliaanse meiden hierbij een meerderheid, maar ook meisjes van Afrikaanse, Centraal-Amerikaanse en Nederlandse afkomst verdienen op deze manier geld. De jonge meiden zijn zowel in de straatprostitutie actief als in de escort.

Vaak groeien deze meiden in Zuidoost op met het beeld (thuis en/of in hun peer group) dat seks, naast drugshandel, een makkelijke manier is om geld te verdienen. Ze noemen dit geen prostitutie, maar 'zaken doen' (zie ook: Roosendaal, 2004). Vooral orale seks is in. Het is gemakkelijk en snel en je hoeft zelf niet uit de kleren. Betaalde seks is onder jonge meiden – waarbij er ook wel jongens (meer leeftijdsgenoten) zijn die van hun diensten gebruik maken – in bepaalde kringen in Zuidoost een alom geaccepteerd fenomeen. Volgens de politie is het ook een groeiend probleem. Maar opvallend is dat bij navraag onder jongerenwerkers er nauwelijks wordt gereageerd op het onderwerp. Waarschijnlijk is er sprake van onwetendheid. Een van de weinige uitzonderingen is een jongerenwerkster die denkt dat er waarschijnlijk wel geprostitueerd wordt onder jongere meiden, maar zegt dat ze dit niet hard kan maken. Zelf hebben we met een tiental van deze jonge meiden gesproken en daarnaast met verschillende klanten die betaalde seks met zulke meiden hebben en met leeftijdsgenoten die hen persoonlijk kennen. Het feit dat we veel moeite hebben moeten doen om deze meiden te traceren, zegt natuurlijk veel over het verborgen karakter van prostitutie binnen deze groep. Over de omvang kunnen we geen betrouwbare schatting geven, maar uit de intensieve zoektocht kunnen we wel concluderen dat het bepaald geen wijd en zijd verspreid verschijnsel is.

Straatprostitutie

Straatprostitutie is geen nieuw verschijnsel in Zuidoost. Niet dat er volop langs de kant van de weg getippeld wordt, maar betaalde seks is een van de vele manieren om op informele wijze aan geld te komen (hosselen). De politie constateert kort na de sluiting van de Theemsweg een toename van het aantal tippelende vrouwen. Buurtregisseurs van de politie ontwaren nieuwe en onbekende gezichten, maar hebben daarbij niet de indruk dat er een nieuwe tippellocatie à la Theemsweg aan het ontstaan is. Ze hebben meer het idee dat de straatprostituees aan het zoeken zijn naar een geschikte locatie. Bij nader inzien blijkt dat dit een tamelijk correcte inschatting is. Voor zover we na kunnen gaan is er wel wat overloop vanuit de Theemsweg geweest, maar slechts mondjesmaat en deels ook van tijdelijke aard. Toch is Zuidoost naast de Binnenstad het gebied met de meeste straatprostitutie in Amsterdam. Gedurende ons veldwerk blijken veel straatprostituees te pendelen tussen Zuidoost en de Binnenstad. Dit heeft mede te maken met de politiecontroles in de Binnenstad, die leidt tot tijdelijke verplaatsing.

Tippelen als werkwijze en de openbare ruimte als werkterrein in het algemeen is niet het exclusieve domein van verslaafde vrouwen, ook niet-verslaafde vrouwen komen op straat in contact met hun klanten. Met enige regelmaat is te constateren dat naast de verslaafde vrouwen ook niet-verslaafde vrouwen op straat hun diensten aanbieden. Dit tot grote ergernis van de verslaafde vrouwen die er een geduchte concurrent bij hebben gekregen.

‘Vooral die jonge meisjes maken het voor ons erg moeilijk. Ze pijpen al voor 5 a 10 euro. Voor de klant is dat niet alleen goedkoop, ze krijgen ook een lekker en jong lichaam. Daar kunnen wij toch niet tegen op! Ze verzielen het voor ons ...’
(veldnotitie vrijdag 9 maart 2004)

Omvang

Wanneer we proberen een schatting te maken van het aantal vrouwen dat zich dagelijks op straat in Zuidoost prostitueert, dan zijn we met de nodige slagen om de arm geneigd om over 15-20 personen per dag te praten. Per week zullen het er 30-35 zijn. Deze aantallen vertonen de nodige fluctuaties. Vooral op de dagen dat de weersomstandigheden zich niet echt lenen om op straat rond te lopen, zijn de aantallen kleiner. Daarentegen zijn op mooie zomerse dagen de straten tot diep in de nacht bevolkt en is het aantal ‘tippelende’ vrouwen navenant hoger. Vooral in de periode voor de zomervakantie lijken er wat meer prostituees op straat rond te hangen. De genoemde aantallen zijn minder nauwkeurig dan die voor de Binnenstad. In Zuidoost is de straatprostitutie over veel meer plekken verspreid en dus minder overzichtelijk. Bovendien hebben we in Zuidoost aandacht besteed aan andere vormen van

verborgen prostitutie, waardoor we niet zo systematisch hebben kunnen observeren als in de Binnenstad.

Locaties

In Zuidoost zijn grofweg drie locaties waar de tippelende vrouwen zich concentreren. Deze plaatsen zijn: het winkelgebied van de Amsterdamse Poort en omgeving en de winkelcentra Ganzepoort en Kraaiennest met de omringende hoogbouwbuurten. De prostituees tippelen rond en in de winkelcentra, de omliggende parken en groenstroken, de metrostations en op straat.

Deze drie gebieden zijn met elkaar verbonden door een aantal doorgangswegen, de dreven. Via deze wegen lopen de vrouwen van de ene locatie naar de volgende. Tijdens het veldwerk valt op dat bij nacht en ontij de bushokjes langs de kant van de weg bezet zijn door vrouwen. Op zich niet vreemd dat er mensen in de bushokjes staan, daar zijn ze immers voor bedoeld, maar zeker in de nachtelijke uren opvallend omdat er dan, een enkele nachtbus uitgezonderd, geen lijndiensten meer rijden. Nader observaties leren ons dat in sommige gevallen de vrouwen niet op een bus wachten en dat ze ook niet geïnteresseerd zijn in de langsrijdende snorders. Beide vervoersvormen worden afgewimpeld en rijden onverrichter zake door. Kennelijk wachten deze dames op wat anders.

Duidelijkheid verkrijgen we voor het eerst, wanneer we een gesprek kunnen volgen tussen een vrouw en een man, allebei van Centraal-Afrikaanse afkomst. De vrouw, rond de dertig jaar en bepaald niet zichtbaar verslaafd, staat al geruime tijd midden in de nacht bij een bushalte te wachten. De nachtbus heeft ze voorbij laten gaan en ook diverse snorders die hun diensten aanbieden, negeert ze. Op een gegeven moment komt er een man naar haar toe gelopen. Ze raken aan de praat en we horen de vrouw zeggen dat ze aan het werk is. De man wil haar hebben, maar er niet voor betalen. Hij wil een soort relatie. Er wordt onderhandeld, waarbij de vrouw duidelijk aangeeft dat het niet om liefde gaat, maar om geld. Na enige tijd worden ze het kennelijk onderling eens en lopen ze samen naar een flat.

In de loop van het veldwerk hebben we dit soort voorvallen bij herhaling kunnen waarnemen. Duidelijk is dat de bushaltes, gelegen aan de doorgaande dreven, in sommige gevallen worden gebruikt om onopvallend, klanten op te pikken. Deze werkwijze wordt door zowel verslaafde vrouwen als niet verslaafde vrouwen toegepast. Maar evenzeer moeten we constateren dat juist de onopvallende manier van contactlegging het moeilijk maakt om steeds met zekerheid te weten of het om tippelaarsters gaat. Veel vaker staat iemand in de bushalte 's nachts te wachten in de hoop op een langsrijdende snorder of nachtbus.

Een mogelijke tippellocatie hebben we tijdens ons onderzoek niet kunnen bevestigen. Van verschillende bronnen krijgen we aanvankelijk te horen dat in de Venserpolder een aantal transgenders tippelt. Mogelijk is dit aan het begin van 2004 wel het geval geweest, maar in de loop van het jaar hebben we er, op verschillende dagen

en tijdstippen, niemand aangetroffen en we hebben ook op andere wijze (bijvoorbeeld achtergelaten condoms) geen aanwijzingen kunnen vinden dat hier getippeld wordt. Ook in andere delen van Zuidoost hebben we geen tippelende vrouwen aangetroffen.

Contactlegging en afwerken

Met name de verslaafde straatprostituees lopen het grootste gedeelte van de dag rond. Er wordt gelachen, geparadeerd en gesjanst. Veel van hen leven op straat en dus gaat het oppikken van mannen tussen alle bedrijven door. Geen klanten betekent immers geen geld en dus geen drugs. De vrouwen vertellen dat ze op elk moment van de dag en op elke plaats door een klant aangesproken kunnen worden. Mannen vragen dan bijvoorbeeld: 'hoe is het, how are you...'. Een klant vertelt dat als hij een 'leuke chick' ziet, hij haar uitnodigt om een pijpje (= crack) met hem te roken. Soms is de opening een stuk directer en vraagt een prostituant vrijwel meteen aan een vrouw die hij tegenkomt: 'werk jij?'. Met werken wordt in deze context prostitutie bedoeld. Maar ook de vrouwen zelf zijn vaak heel direct in hun aanpak. Enkele openingszinnen zijn: 'heb je een meisje nodig? Wil je plezier maken? Wil je gepijpt worden?' Of de Engelstalige variant op soortgelijke zinnen. Meestal wordt er even kort geflirt en dan komen de dames snel ter zake.

Hoewel het zaken doen op straat vaak via via gaat, werken de meeste straatprostituees in Zuidoost voor zichzelf. Sommige vrouwen die worden aangesproken door een klant waar ze zelf geen interesse in hebben (of andersom) zullen proberen de klant bij een andere vrouw te introduceren. Hiermee kunnen ze dan toch geld verdienen door bemiddelingskosten te vragen. Vrouwen die veel contacten hebben worden heel direct benaderd met de vraag of ze iemand kennen voor seks (of voor iets anders). Voor de klant is dit een veilig gevoel omdat hij niet zelf op zoek hoeft te gaan. Bij de contactlegging wordt ook gebruik gemaakt van de vele snorders die het stadsdeel rijk is. Maar pooierpraktijken tref je er niet aan.

Er is veel onderlinge concurrentie: 'sta je met een man te praten, komt er een andere vrouw bij staan: neem me ook mee, neem toch een trioetje'. Er is ook concurrentie door de gehanteerde prijzen. Deze meest gangbare prijs is 20 euro voor orale en 25 euro voor genitale seks. Maar er wordt ook over de prijs onderhandeld en de prijzen kunnen fors uiteenlopen. Enkele vrouwen vertellen dat ze soms voor vijf euro orale of genitale seks hebben, soms zelfs allebei. Sommige klanten proberen ervan te profiteren als een prostituee sterk naar drugs hunkert (craving). Dan heeft ze dringend geld nodig en doet op zo'n moment alles voor een habbekrats. Verslaafde prostituees spreken zich met walging uit over deze klanten: 'ziek gewoon dat er zulke mannen zijn.' Maar ook voor hun eigen status is het ongunstig. Je verliest er je waardigheid door en het schaadt je reputatie, hetgeen erg belangrijk is op straat. Bij de keuze voor al dan niet seks zonder condoom speelt het feit of het om een vaste of losse klant gaat een grote rol. Vaste klanten worden soms meer als vrienden gezien, waarbij met name orale seks zonder condoom vaker voorkomt.

Wanneer de klant en de prostituee het eens zijn over de prijs en de handelingen die hiervoor zullen worden verricht, gaan ze samen naar een afwerkplek. Deze kan zowel binnen als buiten zijn. Indien de klant in bezit is van een auto, wordt er vaak naar rustige plekken in het buitengebied gereden. Vooral de parkeerplaatsen aan de zuidkant van de Gaasperplas zijn populair (de noordkant van de Gaasperplas is vooral homocontacten). Dit gebied is goed bereikbaar en rustig. Klant en prostituee hebben veel privacy en er is geen opjaagbeleid. Enkele vrouwen gaan wel eens mee naar het huis van de klant, of naar diens tuinhuisje. Het ligt er daarbij erg aan hoe de klant eruit ziet. In sommige gevallen wordt er een kamertje gehuurd. Soms, bij een 'goede klant', in een hotel, soms in een 'junkenhol' waar je een kamertje kunt huren voor een bolletje (= crack). Zo'n laatste plek is niet ideaal voor zowel de klant als de prostituee: 'je wordt vaak gestoord en voor de klant is het niet erg fris'. Daarbij komt dat er verslaafde vrouwen zijn die tegen hun klanten zeggen dat ze niet verslaafd (clean) zijn. In zo'n 'junkenhol' is dat moeilijk vol te houden.

Na het werk worden de vrouwen in de meeste gevallen teruggebracht naar de plek waar ze zijn opgepikt.

Bij de jonge meiden onder de straatprostituees gebeurt het afwerken niet zozeer op straat of in de bosjes, maar meer in bergingen en boxen of bij de klant thuis. Ook de (oudere) niet-verslaafde straatprostituees werken hun klanten sporadisch in de buitenlucht af. Ook zij zullen eerder bij de klant thuis of in een hotelkamer een seksuele handelingen verrichten.

Wippercelen

Prostitutie in Zuidoost vindt niet alleen plaats in de openbare ruimte, ook in meer privé situaties komt betaalde seks voor. Deze vorm van prostitutie is minder goed zichtbaar, omdat de werkzaamheden zich afspelen in een woning of in een andere ruimte die van buiten niet herkenbaar is als zijnde een plek waar betaalde seks wordt bedreven. Het zijn locaties die grote gelijkenissen vertonen met (legale) bordelen en privé-huizen. In de volksmond heten dit 'wippercelen'.² Het belangrijkste verschil is dat deze huizen niet geregistreerd staan als bordeel of privé-huis en derhalve aan controles worden onttrokken. De meeste van dergelijke locaties blijven verborgen, waarbij de handel en wandel binnen de woning onbekend blijft. Er werken over het algemeen meerdere vrouwen, waarbij één persoon een leidende functie heeft. Dit kan zowel een vrouw (de madam) als een man zijn.³ Klanten komen naar de woning

² Volgens de indeling die Brants (2003, p. 281) hanteert, behoren deze wippercelen tot de illegale prostitutiewereld. Hiertoe rekent zij alle ongereguleerde en ongereguleerde vormen van prostitutie.

³ In ons onderzoek zijn we voornamelijk vrouwen tegengekomen die de rol van baas vervullen, vandaar dat we de term 'madam' hanteren. De madams waar we zicht op hebben gekregen, hebben uit-

toe en hoeven dus niet op straat opgepikt te worden. In de woning zijn naast een ontvangstruimte, meerdere kamers ingericht om klanten af te werken.

Locaties

Tijdens de veldwerkperiode hebben we uit verschillende bronnen informatie weten te krijgen over wipercelen die gevestigd zijn in privé woningen in Zuidoost. Deze liggen verspreid over het hele stadsdeel. In totaal hebben we zicht kunnen krijgen op 20 verschillende adressen, waarbij we er geenszins van overtuigd zijn dat dit het volledige aantal is. We beschouwen het dan ook als een minimumschatting.

In een deel van deze percelen zijn we zelf binnen geweest, soms alleen voor een kort bezoek, andere keren om er openhartig met de 'bewoners' te praten. Opvallend is dat geen van de locaties die we in kaart hebben kunnen brengen, van buiten herkenbaar is. Van sommige locaties heeft bijvoorbeeld de woningbouwvereniging wel weet, vooral omdat omwonenden klagen over overlast, maar we hebben ook volstrekt onopvallend gebleven locaties kunnen bezoeken, enkel doordat we er dankzij intensief veldwerk geïntroduceerd zijn.

De inrichting van de woningen waar we binnen zijn geweest, vertoont onderling grote diversiteit en de percelen verschillen op een aantal punten wezenlijk van de officieel erkende bordelen.⁴ Laatstgenoemde locaties kennen veelal een sfeervolle en intieme inrichting waarbij over het algemeen alle luxe aanwezig is. Het commerciële gedachtegoed voert de boventoon en ook de beveiligingsmaatregelen zijn navenant. In de locaties die wij hebben bezocht, is van een doeltreffende beveiliging dikwijls geen sprake en een smaakvolle inrichting is soms ver te zoeken. In dergelijke gevallen zijn de 'peeskamers' enkel voorzien van een matras en de noodzakelijke attributen en van een sfeerverhogende aankleding is meestal geen sprake. Enkel het ontvangstgedeelte is een beetje gezellig in gericht. Niet alleen de inrichting is sober en kaal, ook de onderlinge sfeer laat veel te wensen over.

De eigenaren of officiële huurders van de woning treffen we er over het algemeen niet aan. Onderhuur en doorverhuur komt in deze branche vaak voor. Woningbouwverenigingen hebben geen zicht op wie er feitelijk in de woning woont. Mede door het ondoorzichtige karakter van deze 'bordelen', zijn ze erg gewild bij vrouwen die geen legale status hebben. Op basis van dit onderzoek kunnen we geen generaliserende opmerkingen maken. Daartoe is de verkregen informatie niet toereikend en onvolledig. Maar op basis van de onderzoeksbevindingen kunnen we wel vaststellen dat vrouwen die illegaal in Nederland verblijven gebruik kunnen maken van deze locaties

eenlopende etnische achtergronden (Surinaams, Nigeriaans, Antilliaans en Ghanees) en over het algemeen eind dertig, begin veertig. Slechts in een geval zijn we gestuit op twee broers, afkomstig uit Siërra Leone, die verantwoordelijk zijn voor het reilen en zeilen binnen een huis.

⁴ We baseren dit beeld uitsluitend op die woningen waar we zelf binnen zijn geweest. Of de andere locaties ook een dergelijke inrichting kennen, blijft in het ongewisse.

om hun seksuele diensten aan te bieden. Dat dit ook gedwongen gebeurt, illustreert het volgende fragment uit een interview met een 20-jarige vrouw uit Ghana.

“Ik werd de hele avond geslagen en vervolgens een paar dagen lang opgesloten in de kamer. De twee andere meisjes mochten weg. Ik kon niet weg, ik was te (zichtbaar) gewond. Ook kreeg ik geen eten... Op een gegeven moment kwam de madam. In mijn kamer. Ze legde me uit wat ik moest doen. Ik wilde niet. Ze gaf aan dat ik dat wel moest doen, anders zou er van alles met me gebeuren. Voodoo kills people.... Ze hadden alles van me. Schaamhaar, hoofdhaar, bh, onderbroek, maandverband, alles...”.

(fragment interview Tanka, 26 augustus 2004)

Uit de literatuur blijkt dat rituele praktijken, zoals het afstaan van lichaamseigen materialen (als haar en nagels) gebruikelijk zijn in een sommige Afrikaanse landen, maar ook dat zulke praktijken door handelaren en madams worden misbruikt voor manipulatie. Van Dijke e.a. (2000) stellen dat een sterk gevoel van dwang en intimidatie ontstaat doordat de traditionele rituelen, die soms in Nederland plaatsvinden, misbruikt worden om de meisjes onder druk te zetten. De angst die de meisjes voor dergelijke praktijken aan de dag leggen, is daarom heel reëel.

Privé ontvangst

Op meerdere locaties in Zuidoost wonen en werken vrouwen die als ‘thuiswerkster’ door middel van ‘privé ontvangst’, soms met medeweten van levenspartner, geld verdienen. Ze werken vaak alleen en zelfstandig. Klanten worden geworven door advertenties in kranten of op internet. Daarnaast krijgen ze via via klanten aangereikt. De vrouwen ontvangen de klanten thuis. Deze vorm van prostitutie verschilt van de wippercelen, omdat de vrouwen individueel opereren en de ‘madam’ ontbreekt.

Contactlegging en afwerken

Contacten met klanten worden op een wezenlijk andere manier gelegd dan in de straatprostitutie. Op straat moeten de vrouwen op pad en meestal uit eigen beweging klanten aanspreken. In het ‘bordeel’ komen de klanten naar de vrouwen toe en kan er contact gelegd worden in de beschermde omgeving van de woning. In veel gevallen wordt er niet gesproken over klanten, maar heten ze eerder ‘vrienden’ of ‘familieleden’ die langs komen. Klanten zijn over het algemeen via via op de hoogte gebracht van het bestaan van het huis. Je moet een insider zijn, wil je van het bestaan van het ‘bordeel’ op de hoogte zijn, waardoor kans op ontdekking gereduceerd wordt. De vrouwen die hier werken hebben geen last van regen, wind of kou. Daarbij hebben ze ook minder angst dat de politie of een andere controledienst er elk moment

aan kan komen, omdat het zich meer in het verborgene afspeelt. Minder zichtbaar voor het grote publiek. Doordat de vrouwen zelf niet actief op zoek hoeven te gaan naar klanten, lopen ze ook geen gevaar klanten aan te spreken die helemaal geen gebruik willen maken van hun diensten. De bezoekers die hier komen, weten wat de bedoeling is.

Eenmaal met hun klant alleen hoeven ze geen plek te zoeken om de klant af te werken. Geen gehannes op de voorstoel van een auto, of geblauwbek in een donker portiekje. In de woning zijn kamers waar de klant en de prostituee zich terug kunnen trekken.

Vooraf de rol van de madam is in deze vorm van prostitutie cruciaal. De madam regelt het reilen en zeilen binnen het bordeel. Ze is de baas, fungeert als aanspreekpunt, houdt een oogje in het zeil en voert het beheer over de financiële zaken. De madam beschikt in de meeste gevallen over een groot sociaal netwerk waaruit klanten benaderd kunnen worden.

Escort

Komen klanten in het bordeel naar de prostituees toe, in de escortbranche is het net andersom en gaat de prostituee naar de klant. Dit kan zowel bij de klant thuis zijn als bijvoorbeeld in een hotelkamer. Een klant maakt een afspraak vooraf per telefoon bij een escortbureau, waarbij hij zijn wensen aangeeft. Daarnaast is het bij sommige bureaus mogelijk om via internet een 'bestelling' te plaatsen. Foto's van de beschikbare meisjes, alsmede de vrouwelijke maten en de seksuele mogelijkheden staan op de site vermeld en vergemakkelijken de keuze voor de klant.

De escortbureaus pur sang hebben we in principe buiten beschouwing gelaten, omdat ons onderzoek vooral gericht is op straat- en daaraan verwante verborgen prostitutie. Toch besteden we in dit hoofdstuk over Zuidoost aandacht aan escort. Vooral de tijdens het veldwerk getraceerde jonge meiden gaan namelijk (tevens) op escortachtige manier te werk.⁵ Per telefoon worden afspraken gemaakt, waarna de meisjes de klanten veelal thuis bezoeken.

Locaties

Tijdens ons onderzoek blijkt dat prostitutie via de escort(achtige) methode in zwang is bij jonge meiden. We hebben ons op deze groep geconcentreerd, maar daarnaast hebben we ook met enkele volwassen vrouwen gesproken die in deze branche actief

⁵ Daarbij komt dat we tijdens het onderzoek vanuit verschillende bronnen vernemen dat veel vrouwen die werkzaam waren op de Theemsweg, hun heil zouden hebben gezocht in de escort. Het zouden dan vooral de niet-verslaafde vrouwen, de illegalen en de transgenders zijn, die hun heil in deze branche hebben gevonden. Dit gegeven werd ook bevestigd doordat tijdens de veldwerk periode de politie diverse (illegale) escortbureaus oprolde, waar volgens de berichtgeving in de media voornamelijk vrouwen uit de voormalige Oost-Europese landen en enkele Afrikaanse landen werkzaam waren.

zijn. Klanten worden via via op de hoogte gebracht van de seksuele diensten die de prostituee wil aanbieden. Daarnaast kunnen klanten door prostituees aan elkaar worden doorgegeven. Afspraken worden gemaakt via de telefoon. De klanten ontvangen de prostituees zowel thuis als in een hotelkamer.

Niet alleen worden klanten via via aan de prostituees voorgesteld, in sommige gevallen gaan de vrouwen ook zelf actief op zoek. Nieuwe contacten kunnen worden gelegd op straat of op feesten. Telefoonnummers worden uitgewisseld, waarna een contact kan plaats vinden.

Deze vorm van prostitutie blijft niet beperkt tot één of enkele locaties. Het komt in heel Zuidoost voor. Ook in andere delen van Amsterdam is deze vorm van prostitutie populair. Het is makkelijk, je bent in hoge mate zelfstandig. Je bepaalt zelf naar welke klant je wel of niet gaat. We stuiten ook op gevallen waarbij een vrouw via een andere vrouw aan klanten wordt voorgesteld, waarbij bemiddelingskosten worden betaald. Dit gebeurt vooral bij de jonge meiden. Zij spreken zelf van 'pimpen' en 'hooken' om de verdeelsleutel mee aan te geven. De 'pimp' is over het algemeen wat ouder en heeft meer ervaring. Zij regelt de contacten en zorgt voor je veiligheid (al is die beperkt). Degene die voor de 'pimp' naar de klant toe gaat, wordt 'gehooft' en zij staat een deel van haar verdiende geld aan haar 'pimp' af.

Contactlegging

Een voormalige escortbaas weet te vertellen dat veel vrouwen in Zuidoost werken in de escort. Ze hebben hun eigen chauffeur en adverteren in kranten, zoals de Telegraaf en in seksbladen met hun 06-nummer. Ook op het internet bieden legale en illegale meisjes en vrouwen zich aan. Daarnaast gebruiken de dames hun eigen sociale netwerk om aan klanten te komen.

Er zijn meerdere variaties op de wijze waarop het eerste contact wordt gelegd. Maar bij de jonge meiden gaat het toch vrijwel altijd om informele manieren van netwerken en niet via advertenties. In sommige gevallen ligt het initiatief bij de klant, 'He schatje, wat zie je er lekker uit. Mag ik je nummer...?'. In andere gevallen ligt het initiatief bij het meisje zelf en biedt zij zich aan bij de klant. De introductie is soms onopvallend met openingszinnen als: 'Kan ik wat van je lenen, of mag ik je wat vragen?' In andere situaties is het veel directer: 'Twee keer zuigen, twee keer komen voor twintig euro.'

Contacten worden gelegd op straat, op feestjes of worden via via aan elkaar doorgegeven. Ook komt het voor dat prostituees bij een klant een vriendin introduceren. Zo komen klant en prostituee aan nieuwe contacten. Een klant vertelt het volgende verhaal.

“Een vriend belde me op en zei dat hij een meisje had en vroeg of ik haar wilde hebben. Bleek een Surinaams meisje te zijn van 21 jaar die geen school of werk had. Dit meisje deed het puur voor het geld. Met het geld willen ze dan een rijbewijs halen, kleding kopen of uitgaan. (...) Eenmaal bevriende meisjes komen vervolgens aan de deur of bellen van tevoren of je thuis bent en of ze langs kunnen komen. In sommige gevallen nemen ze een vriendin mee en introduceren ze die aan je. Ook deze vriendin wil met seks wat bij verdienen...”

(fragment interview Alwin, 15 november 2004.)

Tijdens ons veldwerk zijn we ook op situaties gestuit waarin zonneklaar sprake is van dwang, ook in de escort-achtige sector. Meisjes en vrouwen worden door familieleden of landgenoten min of meer gedwongen om seks te hebben met mannen. De contacten worden door hen geregeld en het geld dat er mee wordt verdiend, is niet voor het meisje of de vrouw zelf, maar verdwijnt in de zak van anderen.

“Het motto van de familie is: je krijgt niets voor niets. Het ticket van Suriname naar Nederland is door een oom betaald, je kleren zijn betaald, nu moet je dat maar eens terug betalen.”

(Gespreksnotitie, maandag 15 november 2004)

Horeca

In sommige Afrikaanse en Latijns-Amerikaanse landen is het niet ongewoon dat dienend personeel van een café of eetgelegenheid bezoekers voorstelt om seks tegen betaling te hebben. In de literatuur vinden we meerdere niet-Europese voorbeelden van cafés en nachtclubs van waaruit prostitutie plaatsvindt. In Ghana bijvoorbeeld proberen prostituees op deze manier wettelijke regels te ontduiken, waarbij ze onder andere gebruik maken van taxichauffeurs, die hen helpen om met klanten in contact te komen (Bindman, 1997). Ook clandestiene en minderjarige prostituees in Dakar en Senegal, hebben de voorkeur voor deze vorm van prostitutie (Do Espirito Santo & Etheredge, 2003). Kempadoo (2001) geeft voorbeelden van verschillende landen in het Caribisch gebied, waaronder Belize, de Dominicaanse Republiek, Guyana, Jamaica en Curaçao waar deze vorm van prostitutie voorkomt.

Het is dan ook niet zo vreemd dat we in een multi-etnische samenleving als die van Zuidoost dergelijke vormen van prostitutie tegenkomen. We hebben het dan niet over de officiële horeca, maar over informele cafés en restaurantjes. Dergelijke locaties zijn meestal niet publiekelijk toegankelijk, maar vooral bekend bij insiders, doorgaans van een bepaalde etnische groep.

In een woning/ruimte waar veel Afrikaanse (voornamelijk Ghanese en Nigeriaanse) mensen komen, kunnen we onder het genot van een drankje traditionele gerechten eten. Deze plek biedt tevens de mogelijkheid om met een van de aanwezige dames naar een boven gelegen kamer te gaan om daar tegen betaling seks te bedrijven. De

locatie valt niet op, want er zijn geen directe burens die kunnen klagen en de mensen die er komen, vormen een gesloten gemeenschap. In Zuidoost zijn meer van dergelijke Afrikaanse plekken, maar ook in bijvoorbeeld de Dominicaanse gemeenschap bestaan soortgelijke eetgelegenheden. Tijdens ons onderzoek hebben we zelf een vijftal van dergelijke locaties kunnen traceren, maar gezien het gesloten karakter zullen er vrijwel zeker meer van zijn.

Naast deze min of meer vaste locaties zijn er in Zuidoost (besloten) feesten in bijvoorbeeld boxen, die een vergelijkbare functie vervullen. Hier treffen we ook wel de eerdergenoemde jonge meiden aan die tevens actief zijn in de escort-achtige prostitutie.

Uit de verhalen blijkt dat de contactlegging op informele wijze gebeurt. Zowel mannen als vrouwen zijn vrijwillig op de locaties aanwezig. Er wordt gezamenlijk wat gedronken en gegeten. Er wordt gepraat, gelachen en gedanst. Het lijkt eerder op een groot feest. Iedereen kent elkaar, waardoor het voor een buitenstaander moeilijk is om binnen te komen.

Indien je wilt, kun je van de mogelijkheid gebruik maken om tegen betaling seks te hebben. In de locaties zijn veelal ruimtes beschikbaar waarin je je terug kan trekken, maar je kunt ook naar een andere locatie uitwijken. Het grootste verschil met de hierboven beschreven varianten is, dat betaalde seks niet het hoofddoel lijkt te zijn. Het is eerder een bijzaak, een bijkomend plezierig voordeel.

Klanten in Zuidoost

De meeste klanten zijn tussen de 30 en 50 jaar, maar er zijn uitschieters naar beneden en naar boven. Tussen de klanten bestaat een groot onderscheid. Uiteraard zijn er individuele verschillen, maar we zien toch vooral een duidelijke, nogal stereotyperende en op etniciteit gebaseerde, statushiërarchie.

Bij de verslaafde vrouwen zijn over het algemeen de Nederlandse (blanke) mannen het meest populair. Ze gelden als netjes, beschaafd, aardig, schoon en hebben over het algemeen de reputatie dat ze goed en zonder problemen betalen. Andere Europese (blanke) klanten zijn ook erg in trek. De Surinaamse mannen zitten er net onder. De Antilliaanse mannen zijn door hun soms agressieve gedrag minder gewild. Turken en Marokkanen doen het als klant minder goed, maar het laagste op de ladder staan Afrikaanse (vooral Nigeriaanse) en Pakistaanse mannen. De laatstgenoemde mannen zijn, volgens de verslaafde vrouwen, vaak onbeschoft, behandelen je als vuil en willen voor een dubbeltje op de eerste rang zitten. Meestal zijn ze uit op gratis seks of willen in ieder geval veel minder betalen dan gevraagd wordt.

De populariteit van mannen kent bij veel niet-verslaafde vrouwen en jonge meiden een geheel andere indeling. Zij zijn juist gericht op met name Nigeriaanse mannen. Ze geven daarbij aan dat Nigeriaanse mannen er vaak goed uitzien, veel zorg beste-

den aan hun uiterlijk en over veel geld beschikken. Bij deze groepen is de populariteit van de klant vooral afhankelijk van de (mogelijke) rijkdom van de klant.

Een aantal vrouwen geeft aan een voorkeur te hebben voor vaste klanten: 'Je kent ze en dat werkt veel makkelijker. Je weet wat je aan ze hebt.' Een veel gehoorde verklaring is dat de klanten een meisje of vrouw van de straat willen omdat ze op de Wallen een grotere kans lopen om gezien te worden en de prijs van raamprostituees of in een club veel hoger is dan hier op straat.

Meer dan in de Binnenstad springen bij de straatprostituees in Zuidoost klanten in het oog die naar verslaafde prostituees gaan voor de dubbele kick. Ze roken samen drugs (vooral crack) en hebben tegelijkertijd seks. Soms zijn ze zo onder invloed dat seks niet meer mogelijk is. Veel rookvriendjes/klanten zijn vaste klant. Bijkomend voordeel voor de prostituee hierbij is dat er onder relaxte omstandigheden gebruikt kan worden. Meestal zitten ze in de auto of woning van de klant, ze hoeven niet bang te zijn dat de politie eraan komt of dat een ander hen van de drugs berooft.

Vaste klanten zijn tevens een soort time-out voor het meisje. Vaak gaan ze naar het huis van de klant of naar een kamer. Daar kunnen ze douchen, bijslapen, eten en dergelijke.

Er zijn ook klanten die het bij sommige meisjes broodnodig vinden dat ze zich opfrissen. Zo vertelt Laurence, een Surinaamse klant van 39 jaar, die vooral gebruik maakt van jonge niet-verslaafde vrouwen, dat alle meisjes die bij hem langs komen zich eerst moeten douchen. Hij zegt daarbij dat de meeste meisjes aan de buitenkant er schoon uitzien, maar dat ze weinig zorg besteden aan hun persoonlijke hygiëne.

"Ze wassen zich niet goed en soms ruik je gewoon nog het rubber van de condooms. Sommige meisjes komen namelijk langs en hebben kort ervoor een andere klant gehad. Vandaar laat ik ze altijd eerst douchen. Kun je meteen checken of ze schoon zijn".

Vaste klanten worden niet alleen door de vrouwen gewaardeerd als constante inkomensbron en relaxplek, er zijn ook klanten die niet onwelwillend staan tegenover een vaste (betaalde) seksuele relatie. Zo geeft een oudere Surinaamse klant aan dat hij met meerdere vrouwen een langdurige betaalde seksuele relatie heeft gehad. Je bouwt meer een vriendschap op en je komt daardoor meer over elkaar te weten. Deze klant vertelt dat hij dergelijke vrouwen ook meer voor hun diensten betaalt, omdat ze 'gewoon meer verdienen'. In zijn geval varieert de prijs voor seksueel contact naarmate men elkaar beter kent, hoe de financiële situatie van het meisje is en 'wat ze gedaan heeft'.

Samenvatting en conclusie

In Amsterdam Zuidoost vinden we allerlei verschillende vormen van prostitutie. In dit sterk multiculturele stadsdeel treffen we vormen van prostitutie aan die in het land van herkomst van bepaalde groepen bewoners gemeengoed zijn en die als het ware gekopieerd zijn naar Nederland. Sommige vormen zijn in Nederland nog niet zo bekend en voor buitenstaanders moeilijk toegankelijk. Vooral als de prostitutie plaatsvindt binnen de beslotenheid van een bepaalde etnische groep is het lastig om er toegang toe te krijgen.

Van de in Zuidoost gevonden vormen van prostitutie is straatprostitutie de meest zichtbare variant. Straatprostitutie wordt niet alleen bedreven door verslaafde vrouwen, ook niet-verslaafde prostituees en jonge meiden werken af en toe op straat. Voor beide laatstgenoemde groepen gebeurt tippelen vaak ter aanvulling op hun verdiensten uit andere vormen van prostitutie. Hoewel het 'zaken doen' op straat vaak via via gaat, werken de meeste straatprostituees in Zuidoost voor zichzelf. Straatprostitutie in Zuidoost gebeurt openlijker en ongedwongener dan in de Binnenstad. De sfeer is er relaxter en de noodzaak om met tippelen geld te verdienen is minder aanwezig. Tippelen wordt hier meer gebruikt als een van de vele manieren om op informele wijze aan geld te komen (hosselen). Dit vormt voor veel vrouwen een reden waarom ze liever in Zuidoost dan in het Centrum werken. Daarnaast zijn er in Zuidoost, in vergelijking met de Binnenstad, meer afwerklocaties voorradig.

Een tweede geconstateerde vorm van prostitutie, in zogeheten 'wippercelen', manifesteert zich veel minder zichtbaar. Zeker voor buitenstaanders, omdat deze vorm vaak gericht is op een specifieke etnische groep. Onzichtbaarheid is zelfs noodzakelijk wanneer er, niet ongewoon, sprake is van gedwongen prostitutie, vrouwenhandel en andere illegale activiteiten. Een centraal persoon bestiert het reilen en zeilen van zo'n wipperceel. In elk geval bij Afrikaanse percelen betreft dit meestal een vrouw ('madam'), maar we hebben ook kunnen constateren dat deze rol soms door een man vervuld wordt. Er zijn wel condooms beschikbaar, maar we hebben onze vraagtekens of die ook altijd daadwerkelijk gebruikt worden.

De derde vorm bestaat uit prostitutie in (illegale) horecagelegenheden. Deze onderscheidt zich van andere prostitutievormen omdat betaalde seks niet zozeer het hoofddoel is, maar een 'plezierige bijkomstigheid'. In verschillende informele eet- en drinkgelegenheden wordt klanten de mogelijkheid geboden om met het bedienend personeel betaald seksueel vertier aan te gaan. Het afwerken kan zowel binnen een dergelijke locatie plaatsvinden, als elders. Deze vorm van prostitutie is erg gesloten en veelal etnisch specifiek. Voor een buitenstaander is het moeilijk om deze locaties te ontdekken, laat staan om binnen te komen. Door het gesloten karakter en het feit dat het afwerken zich geheel aan het oog onttrekt, valt over condoomgebruik weinig

met zekerheid te zeggen. Gezien de gangbare houding ten opzichte van condoomgebruik in sommige landen van herkomst, zijn we echter niet al te optimistisch over het praktiseren van veilige seks.

De 'jonge meiden' (doorgaans 15-20 jaar, soms jonger, soms ouder) vormen binnen de verschillende prostitutievarianten een markante en gezien de leeftijd misschien de meest zorgwekkende groep. De groep is slecht benaderbaar en het kost de nodige moeite om hen op te sporen en het vertrouwen te winnen. De meiden benaderen klanten zowel op straat, als via via en op feesten. Hebben ze eenmaal contact met een klant, dan hanteren ze een escortachtige methode. Telefonisch worden afspraken gemaakt en klanten worden veelal thuis bezocht. Dit laatste is niet verwonderlijk omdat het niet ongewoon is dat zij nog bij hun ouders of verzorgers wonen. In sommige gevallen maken de meisjes gebruik van een 'pimp'. Dit is over het algemeen een oudere 'vriendin', maar het kan bijvoorbeeld ook een ouder familielid zijn. In sommige gevallen is van vrijwilligheid geen sprake en veilig seksueel contact is ook niet altijd een gemeengoed. We vermoeden dat deze vorm van prostitutie tevens fungeert als opstart voor de andere vormen van prostitutie op latere leeftijd, zoals escort, club- of raamprostitutie. Daar wordt nog meer geld verdiend en dat is de grootste drijfveer. We kunnen geen betrouwbare schattingen geven over de omvang van deze groep, maar wel constateren dat het geen omvangrijk fenomeen is.

Doordat straatprostitutie veel meer verspreid over Zuidoost plaatsvindt dan in de Binnenstad, is het veel lastiger om een betrouwbare schatting te maken van het aantal straatprostituties in dit stadsdeel. Met de nodige slagen om de arm houden we het op 15-20 personen per dag en 30-35 per week. Met andere woorden: ongeveer evenveel als in de Binnenstad, waarbij we aantekenen dat sommigen afwisselend in Zuidoost en in de Binnenstad tippelen.

Over de omvang van andere vormen van (verborgen) prostitutie in Zuidoost moeten we nog terughoudender zijn. We schatten het aantal 'wippercelen' op tenminste 20, hetgeen neerkomt op 80-100 prostituees. We hebben een vijftal informele horeca locaties met prostitutie kunnen traceren, maar in werkelijkheid zullen er vrijwel zeker meer zijn in Zuidoost. Over de omvang van de escort(-achtige) prostitutie durven we geen uitspraken te doen.

Over de 'ideale klant' denken de vrouwen die werkzaam zijn in de verschillende prostitutievormen nogal uiteenlopend. We zien hierbij een soms uitgesproken etnische statushiërarchie. De verslaafde vrouwen spreken hun voorkeur uit over de blanke klanten, met de Nederlandse man in het bijzonder. Ze hebben de reputatie goed te betalen en je menswaardig te behandelen. Afkeur spreken zij met name uit over Nigeriaanse en Pakistaanse klanten. Deze zouden voor een dubbeltje op de eerste rang willen zitten. De niet-verslaafde vrouwen en de jonge meiden zijn juist meer gecharmeerd van Nigeriaanse mannen (en andere zichtbaar vermogende mannen).

Argumenten over het uiterlijk en de vermeende vermogendheid worden hierbij aangevoerd. Het is niet ongewoon dat vaste klanten meer als vrienden worden gezien, en dat dan seks zonder condoom vaker voorkomt.

6

VERBORGEN PROSTITUTIE IN WEST

Amsterdam West beslaat een groot gebied en bestaat uit meerdere stadsdelen en nog meer buurten. Deze verschillen van karakter; in de ene buurt vind je bijvoorbeeld meer horeca en winkels en andere buurten bestaan vooral uit woonblokken. De sfeer wordt tevens beïnvloed door een grote etnische verscheidenheid.

We hebben ons vooral, maar zeker niet uitsluitend, gericht op de Baarsjes en Bos en Lommer. Deze beide stadsdelen hebben samen 65 000 inwoners. In de Baarsjes ligt het percentage inwoners dat behoort tot een etnische minderheid (39%) net boven het stedelijk gemiddelde, in Bos en Lommer is dit met 62% bijna even hoog als in Zuidoost. Na autochtonen vormen Turken en Marokkanen de grootste groepen; in Bos en Lommer samen zelfs bijna 40% (Groen, Manshanden & Tamboer, 2004; O+S, 2004).

De prostitutie in West heeft, vooral in tegenstelling tot raamprostitutie op de Wallen, maar ook in vergelijking met Zuidoost, een meer verborgen en gesloten karakter. De legale seksinrichtingen die hier gevestigd zijn, bestaan voornamelijk uit privé-huizen en bordelen. Deze gelegenheden kenmerken zich door discretie en van buitenaf is meestal niet echt zichtbaar wat er binnen gebeurt.

Naast de officiële plekken zouden er, volgens uiteenlopende bronnen, ook andere mogelijkheden zijn voor betaalde seks. Tijdens de verkenningsfase vernemen we dat er op diverse locaties getippeld zou worden, dat er verschillende (illegale) escortbureaus actief zijn en dat er een aantal cafés is waar vrouwen zich aanbieden of waar contacten met vrouwen geregeld kunnen worden. In het laatste geval zouden met name Turkse cafés en koffiehuisen een cruciale rol spelen. Wel wordt erbij verteld dat dergelijke lokaliteiten door de etnische gerichtheid voor buitenstaanders (niet-Turken) minder toegankelijk zijn. Niet alleen vanwege een taalbarrière, maar ook door een zekere mate van wantrouwen jegens mogelijke pottenkijkers. In deze gelegenheden, maar ook in andere sectoren van de illegale prostitutiebranche in West zouden vooral Oost-Europese prostituees werkzaam zijn.

Met name in de beginfase doen verhalen en geruchten over de straatprostitutie in West de ronde. We zijn die steeds systematisch nagegaan en vaak hebben we moeten concluderen dat ze onjuist waren. Zo bleek dat een groengebied bij de Slotterplas in West (overigens in een ander stadsdeel) niet zozeer als tippellocatie functioneerde, maar meer als ontmoetingsplaats en afwerkplek voor homoseksuele contacten. Wel werd incidenteel voor seks betaald, maar tippelende vrouwen hebben we hier geen enkele keer aan kunnen treffen.

De zoektocht in West heeft vooral ontkrachting van vermoedens en geruchten opgeleverd. Er is ook veel verborgen gebleven. We schromen in dit hoofdstuk niet om te benoemen waar we weinig of geen zicht op hebben gekregen. Dat doen we niet uit zelfbeklag, maar om inzicht te geven in de geslotenheid van bepaalde segmenten van de prostitutie duidelijk te maken.

Veldwerk

Op alle dagen van de week en op verschillende dagdelen, maar met de nadruk op de avonden en nachten, hebben we veldonderzoek gedaan in Amsterdam-West. Zowel lopend, fietsend als met de auto doorkruisten we straten en buurten en gaven we onze ogen en oren goed de kost. In de eerste maanden van 2004 concentreerden wij ons vooral op het lokaliseren van straatprostitutie. We voerden gesprekken met straathoekwerkers en hulpverleners, met agenten en buurtregisseurs, maar ook met wijkbewoners en winkeliers. Daarnaast spraken we met taxichauffeurs, rijkschoolhouders, jongeren op straat, verslaafden, medewerkers van bordelen en privé-huizen en tevens met café-eigenaren, horecapersoneel, bezoekend publiek en sleutelfiguren uit de penoze wereld. Doordat taxichauffeurs continu op straat zijn en van oudsher al een rol spelen in het in contact brengen van klanten en prostituees, hebben we deze groep speciale aandacht gegeven.

Dankzij al deze gesprekken en de verrichte observaties hebben we het inzicht in de mogelijke tippellocaties kunnen verfijnen en bovendien informatie over andere vormen van prostitutie boven tafel kunnen krijgen. Tijdens de verkennende fase kwamen met name enkele horecagelegenheden in beeld van waaruit prostitutie bedreven zou worden. Daarom is, naast de tippellocaties, onze aandacht vervolgens uitgegaan naar het in kaart brengen van de cafés en bars die gelegenheid bieden voor prostitutie. Om dit te realiseren hebben we de locaties die zich hier volgens de verkregen informatie voor zouden lenen in verschillende samenstellingen bezocht, ten einde een goed zicht te krijgen op wat er binnen gebeurt. Het traceren en bezoeken van de specifieke locaties en het opbouwen van een vertrouwensband heeft veel tijd en de nodige moeite gekost. We zijn hierbij onder andere geassisteerd door een Turkse jongeman die goed thuis is in het prostitutiemilieu en een goed met de buurt bekende voormalige portier van seksclubs. Daarnaast zijn we geïntroduceerd door vaste klanten.

Van wijkbewoners hadden we vernomen dat in een café op de hoek van de straat in de avond- en nachturen regelmatig Oost-Europese vrouwen aanwezig waren. Een van hen sprak zelfs over een Turkse eigenaar die Bulgaarse vrouwen regelt. We hebben meerdere keren het café bezocht, waarbij we ons voorstelden als studenten die in de buurt woonden en even een biertje kwamen drinken. Bij een van de bezoeken kwamen we aan de praat met de barman. Tijdens het gesprek kwamen we over vrouwen te praten, waarbij de barman aangaf dat op enkele avonden Oost-Europese

vrouwen het café bezochten. De eigenaar van het café zou hier verantwoordelijk voor zijn. Volgens de barman zouden het hoeren betreffen uit Bulgarije en Roemenië. Ze komen er langs voor een drankje en soms voor wat anders. We moesten maar vaker langs komen.

(Veldobservatie, 28 augustus 2004).

In andere cafés hadden we minder geluk. Het was in sommige gevallen zelfs niet meer mogelijk om een café te bezoeken omdat men ons niet meer vertrouwde, zoals blijkt uit onderstaand voorbeeld over (volgens ingewijden) een stamkroeg van crimineel West.

Nadat ik al een paar weken de zaak regelmatig bezoek, kom ik op een vrijdag laat in de avond langs. Als ik aan de bar zit, word ik aangesproken door twee jongens die ik al eerder heb gezien met "Harry" (gefingeerde naam). "Harry" is in dit café een stamgast en heeft voor een introductie gezorgd. Als ze me vragen wat ik er doe, loopt het een beetje uit de hand. Ze duwen me tegen een muur en maken me uit voor rat. Ik zeg dat ze me toch kennen van "Harry" en vraag waarom ze me lastig vallen. We beginnen allemaal wat boos te worden als de bedrijfsleider ons uit elkaar haalt. Na wat sussende woorden, vertelt de bedrijfsleider mij dat ik beter weg kan gaan. Ik ben er de volgende dag nog even geweest, maar het was duidelijk dat niemand met me wilde praten.

(veldobservatie, 10 oktober 2004)

Vooraf na de moord op Theo van Gogh op 2 november 2004 en de daarop volgende aandacht voor moslims hebben de laatste weken het werken in West bemoeilijkt. Een goed in de buurt ingevoerde man weet ons te vertellen dat er meer opsporingsdiensten, in het bijzonder meer AIVD'ers, actief zijn in dit deel van Amsterdam. Hij waarschuwt ons niet meer overal rond te vragen omdat 'iedereen zwaar paranoia is'. Hij is niet de enige van wie we een dergelijk verhaal te horen krijgen. We merken het ook zelf in de gesprekken met personen waarmee we dan al een tijdje contact hebben. Sommigen worden duidelijk terughoudender en er zijn er ook die helemaal geen zin meer hebben om met ons te praten.

Maar ook al eerder in het jaar merken we dat het in West over het algemeen moeilijker praten is over prostitutie dan in de Binnenstad en Zuidoost. Informele gesprekken op straat leveren in West veel minder op. Veel bewoners van Marokkaanse en Turkse afkomst weigeren over prostitutie te praten, of maken zich ervan af met een snel 'dat gebeurt hier niet'. Er rust in West veel meer een taboe op het onderwerp. Waar mannen soms enigszins beledigd of agressief reageren, blijken vrouwen, vooral in tegenstelling tot Zuidoost, vaak helemaal niet benaderbaar en weigeren ze erover te spreken. Onszelf voordoen als potentiële klant blijkt, eveneens in tegenstelling tot Zuidoost, geen resultaat op te leveren.

Er staan drie vrouwen op de hoek van het Mercatorplein en de Jan Evertsenstraat. Vanwege hun kleding en gezien het nachtelijke tijdstip vermoed ik dat het prostituees zijn. Als ik ze aanspreek, blijken ze Oost-Europees te zijn, twee uit de Oekraïne en een uit Polen. Ik probeer een luchtig gesprekje te voeren, maar ze zijn erg afstandelijk. Als ik me voordoe als klant en vraag of ze werken, worden ze boos... Ik hou ze van een afstandje in de gaten. Ik zie dat ze contact maken met een automobilist. Ze stappen in en rijden weg.

Veldobservatie maandag 13 september

Uit bovenstaand voorbeeld blijkt niet alleen dat informele gesprekken moeizaam kunnen verlopen, maar dat het ook lastig is om overtuigend vast te stellen of het daadwerkelijk om zich prostituerende vrouwen gaat.

Een gesprek met een receptioniste die werkt bij een geregistreerde seksclub bevestigt ons beeld van de culturele verschillen tussen West en de andere door ons onderzochte gebieden. Zij vertelt dat het voor vrouwen gevaarlijker is om in West op straat te werken dan in bijvoorbeeld Centrum of Zuidoost. Vandaar hun afwachtende en achterdochtige houding. De vrouw geeft, naast het ook door haar genoemde strengere politieoptreden, als belangrijkste reden dat met name groepjes Marokkaanse jongens erg agressief en respectloos reageren op (mogelijke) straatprostitutie. Ze bedreigen de vrouwen en jagen ze weg. Hierdoor zou er meer angst zijn ontstaan om er vrijelijk met vreemden over te praten.

Straatprostitutie

Voor de straatprostitutie hebben we ons niet alleen geconcentreerd op de locaties die ons waren aangedragen, we hebben ons ook gericht op plekken die geschikt leken voor straatprostitutie, vanwege de aanwezigheid van mogelijke afwerkplekken, doorgaand verkeer, schuilplekken, verlichting en weinig politie. Hiertoe hebben we West ingedeeld in de vijf onderstaande gebieden.⁶

- **Bos&Lommer/Westerpark.** Dit is het gebied tussen de Haarlemmerweg, Willem de Zwijgerlaan, Jan Evertsenstraat en Hoofdweg. Het gebied wordt gekenmerkt door een levendig straatleven gedurende de dag en avond. 's Nachts is het erg rustig. Er is relatief veel horeca en er zijn vier legale bordelen. Op dit gebied hebben we de meeste aandacht gericht, vooral op het Mercatorplein. We hanteerden hier een vaste route bestaande uit: Haarlemmerweg, Admiraal de Ruijterweg, Bos en Lommerweg, Mercatorplein, Jan Evertsenstraat, Admiralengracht, Jan van Galenstraat en Willem de Zwijgerlaan.

⁶ Daarnaast is er het Westelijk Havengebied. Dit wordt wel gebruikt als afwerkplek, ook wel door straatprostituees uit de Binnenstad.

- Staatsliedenbuurt/Zeeheldenbuurt. Dit zijn levendige volkswijken met veel winkels en horeca. We concentreerden de route op Westerpark, Spaarndammerdijk, Houtmankade, de Wittenkade, van Hallstraat en Limburg van Stirumplein.
- Geuzenveld/Slotermeer. Dit is een gebied met weinig horeca en winkels en veel bedrijventerreinen. Het is meestal erg rustig op straat. Het is een erg groot gebied, waar we ons concentreerden op de volgende route: Station Sloterdijk, Rhoneweg, Theemsweg, Seineweg, Eendrachtspark, Burg. Roellstraat, Aalbersestraat en Lambertus Zijlplein.
- Oud-West. Dit gebied wordt omsloten door de Nassaukade, Overtoom, Kostverlorenkade en De Clerqstraat. Het is een levendige volkswijk met veel horeca en winkels. De route concentreerde zich op de Kinkerstraat, Bellamyplein, J. P. Heijestraat en de Kostverlorenkade.
- Overtoomseveld. In dit gebied hebben we ons vooral gericht op het Sloterpark, Cornelis Lelylaan (vooral Station Lelylaan), Postjesweg, Henk Sneevlietweg, het Rembrandtpark en Surinameplein. Het is een rustige buurt met veel parken en grote doorgaande wegen.

Deze gebieden hebben we eerst gedegen verkend en vervolgens vooral het eerste gebied in april 2004 wekenlang afgestroopt. Slechts af en toe komen we een tippelende vrouw tegen en het blijkt lastig om een wat uitvoeriger gesprek te voeren.

Een (zichtbaar) verslaafde blanke vrouw van ongeveer 40 jaar liep te tippelen op de Tweede Hugo de Grootstraat. Tijdens het informele gesprekje op straat zei ze dat ze stond te wachten op iemand, maar dat hij niet kwam. Ze vroeg of wij nog beltegoed hadden, zodat ze hem even kon bellen. Toen het gesprek zich vervolgde, kwamen we over condooms te praten. We vroegen of ze nog condooms nodig had, maar ze gaf aan dat ze nog genoeg had. Ze toonde ons de bekende "eurogliders" en gaf daarbij aan dat ze die elke vrijdag gratis kon krijgen. De vrouw was erg onrustig, ze keek continu om zich heen en wilde zo snel mogelijk weer verder. Een langduriger gesprek was voor haar geen optie.

(Veldobservatie, donderdag 22 april 2004)

Daarna hebben we in de periode september-november 2004 in elk van de genoemde vijf gebieden steeds systematisch een vaste route gevolgd, op verschillende delen van de dag, maar vooral 's avonds (17:00-23:00 uur) en 's nachts (23:00-03:00 uur), doordeweeks en in het weekend. Zelden hebben we er zelf straatprostitutie (meer) kunnen constateren. Regelmatig spreken we ook mensen aan, die de buurt goed kennen en het dus op zou moeten vallen als er getippeld wordt. Of we nu met de gastvrouw van een bordeel spreken, dan wel met een coffeeshophouder, de eigenaar van een avondwinkel of een drugsdealer, of op straat rondhangende jongens, steevast krijgen we te horen dat de straatprostitutie flink teruggelopen is en dat dit na de zomer van 2004 nog minder is geworden. Een greep uit de veldnotities van september 2004:

Gesprek met een drugsdealer, samen met een prostituee en twee runners die zeer goed ingevoerd zijn in West. Tot ongeveer twee jaar geleden hebben ze tippelen gesignaleerd bij Station Sloterdijk en in Burgemeester Roëllstraat, tot voor de zomer redelijk veel tippelen op Jan Evertsenstraat en Mercatorplein, voornamelijk groepjes Oost-Europese dames en enige Afrikaanse dames. Op dit moment niks bekend over tippelen in West.

Winkelier Admiraal de Ruyterweg. Kent wijk als zijn broekzak. Nu geen tippelen meer hier. Vroeger wel bij Sloterdijk station.

Bordeel in Bos en Lommer: gastvrouw heeft de laatste tijd nooit tippelen gezien.

Bordeel in Bos en Lommer: vrouw kent de wijk goed, maar niks gezien, ook niks gehoord van de dames en klanten in het bordeel.

Coffeeshop in Bos en Lommer: vroeger achter Station Sloterdijk, nu soms Mercatorplein.

Avondwinkel, Jan Evertsenstraat, Hans 'vanaf anderhalf jaar geleden tot ongeveer vier maanden terug redelijk veel groepjes prostituees aan het tippelen, kwamen hier drank en snoep halen, groepjes van 3 a 4 vooral Oost-Europese dames en Turks.'

Avondwinkel. Heeft laatste tijd helemaal geen vrouwen meer gezien op de Jan Evertsenstraat, 'ik zag laatst een Oost-Europese vrouw die vroeger op de hoek van het Mercatorplein stond, maar ze staat nooit meer op straat. Volgens mij werken ze allemaal via de mobiele telefoon tegenwoordig.'

Ik spreek met een groepje van zes Marokkaanse jongens op het Da Costaplein. De jongens kennen me van de buurt en zijn nieuwsgierig. Ze zeggen altijd op straat te hangen en heel veel mensen te kennen. Ze beloven mij de buurt in de gaten te houden. We hebben vervolgens bijna wekelijks contact, maar ze zeggen dat niemand vrouwen ziet werken.

In de maanden hebben we slechts incidenteel, en dan met name in de avonden, een vrouw langs de kant van de weg aangetroffen, waarvan zeker was dat zij tippelde. Bij elkaar niet veel meer dan een handjevol. Daarnaast hebben we bij elkaar een tiental vrouwen waargenomen, waarbij we wel het sterke vermoeden hadden dat zij tippelden, maar waarvan we het niet zeker weten. Overigens hebben we deze vrouwen meestal maar een enkele keer gezien. Van vaste tippelplekken is dus nog minder sprake.

Ik zie twee vrouwen, een wat jonger en de andere van middelbare leeftijd, op de hoek van de Kinkerstraat en J.P. Heijestraat. De oudere praat door het raampje met een man in een auto. De auto rijdt weg en de dames blijven staan. Ze zijn beide schaars gekleed. Ze zijn continu aan het telefoneren, als ik langs loop hoor ik dat het in het engels is, maar met een Oost-Europese tongval. Als ik oogcontact met de jongste

maak, spreek ik ze aan. Ze vertellen op een vriend te wachten en zijn wat achterdochtig. Als er een auto stopt, loop ik door en de dames stappen in. Maar aangezien ze de chauffeur een hand geven en zich lijken voor te stellen, heb ik niet het idee dat het een vriend is maar een klant. Ik zal de oudste ook eens zien in een café in West, met een groepje Marokkanen waar ik van denk dat ze escorts regelen. Ze zit dan echter met een man en ik krijg geen kans haar aan te spreken.

(Veldnotitie, maandag 13 september 2004, nacht)

Kennissen vertellen dat ze in de afgelopen week op de Kostverlorenkade een magerere, blanke vrouw hebben zien staan op de hoek met de Clerqstraat. Ze zijn ervan overtuigd dat ze tippelt. Ik hou de plek vanuit een café in de gaten, maar zal haar niet zien. De tipgevers zeggen later haar nog wel eens gezien te hebben. Wederom post ik op de Kostverlorenkade, maar zal niks constateren.

(Veldnotitie, 12 oktober 2004, nacht)

Ook zijn er situaties die verdacht overkomen, maar waarvan we helemaal niet te weten zijn gekomen wat er nu daadwerkelijk aan de hand is geweest.

Ik zie vijf jonge meisjes rondhangen bij Station Lelylaan. Volgens mij zijn ze van Marokkaanse afkomst. Ik heb ze de week ervoor ook gezien. Omdat je dergelijke meisjes eigenlijk nooit zo laat op straat ziet, trekken ze mijn aandacht. Als ik ze probeer aan te spreken, wordt me door de enige jongen die erbij is duidelijk gemaakt op te roepen. Ik hou ze nog een tijdje in de gaten, maar krijg niet de indruk dat ze contact met automobilisten proberen te zoeken. Toch blijft het een vreemde setting in West met de vijf meisjes met de ene jongen, gecombineerd met de locatie van een doorgangsweg en het tijdstip.

(Veldnotitie, dinsdag 19 oktober 2004, avond)

Ik kom twee van de meisjes van de groep van de Lelylaan tegen op de Postjesweg. Ze zijn vriendelijk en spraakzaam en zijn nieuwsgierig naar wat ik doe. Als ik ze het onderzoek uitleg vallen ze stil. Ze zeggen dat er geen straatprostitutie in de wijk is, maar ik krijg toch de indruk dat ze meer weten. Ze weigeren helaas verder te praten en we zeggen gedag.

(Veldnotitie, zaterdag 23 oktober 2004, avond)

Resumerend is straatprostitutie, voor zover het er voorkomt, in West een grotendeels verborgen en heimelijk verschijnsel. Tijdens het veldwerk hebben we enkele vrouwen weten te traceren. Meestal is het contact beperkt gebleven tot korte informele gesprekken, waarbij bovendien sommige vrouwen bij hoog en bij laag ontkenden dat ze op straat werkten. Op een avond en nacht gaat het hoogstens op enkele vrouwen en dan nog is niet altijd sprake van echt tippelen, maar staat de vrouw soms te wachten op iemand waarmee ze telefonisch een afspraak heeft gemaakt (escortachtige situatie). De veel besproken vrouwen uit Oost-Europese landen die in dit deel van de stad

op straat aan het tippelen zouden zijn, hebben we na de zomer sporadisch op straat aangetroffen.

Er is in West ook enige straatprostitutie onder vrouwen die bij hun buurtbewoners bekend zijn als prostituee. Deze vrouwen werken doorgaans vanuit hun eigen huis en maken telefonisch hun afspraken met de klant, maar worden soms ook op straat aangesproken en pikken dan hun klanten op. Deze vorm van 'thuisprostitutie', die ook in andere delen van Amsterdam voorkomt, wordt zowel door legale als illegale vrouwen beoefend.

Prostitutie via cafés

Via buurtregisseurs en prostitutiecontroleurs horen we begin februari 2004 dat er in Amsterdam een illegaal netwerk van Bulgaren, Turken en Roemenen bestaat. Illegalen vinden werk in bakkerijen, schoonmaakbedrijfjes, restaurants en in de prostitutie. Het laatstgenoemde zou zich vooral in enkele Turkse cafés en theehuizen afspelen. Deze cafés en theehuizen zouden verspreid zijn over de stad, maar met een concentratie in Amsterdam West. Volgens de politie zou uit diverse onderzoeken zijn gebleken dat met name de Mercatorpleinbuurt een cruciale rol speelt in dit netwerk. In dezelfde periode krijgen we uit andere hoeken soortgelijke informatie. Zo vertelt een buurtbewoonster, die zelf werkzaam is in een kroeg, dat zij van haar klanten heeft gehoord dat er in een Turks café een paar straten verderop prostitutie plaats zou vinden, met illegale Bulgaarse en Roemeense vrouwen, vooral in het weekend en 's avonds. Iemand anders weet daarnaast te vertellen dat de kroegeigenaar de dames regelt.

In de loop van het onderzoek hebben we deze kroeg en ook enkele andere cafés waarover we soortgelijke signalen kregen onder de loep genomen. Op verschillende dagen en tijdstippen zijn we, in wisselende samenstelling, de cafés binnengaan. We hingen aan de bar, nuttigden de nodige consumpties en voerden informele gesprekken ten einde een vertrouwd gezicht te worden en relevante informatie te verkrijgen. Door deze werkwijze realiseerden we niet alleen de broodnodige ingangen, ook kregen we beter inzichtelijk welke cafés het meest interessant waren.

Bij nadere beschouwing blijkt dat in de meeste gevallen er geen sprake is van contactlegging tussen prostituees en klanten in de cafés. Tijdens het veldwerk geeft slechts in een enkel café het bedienend personeel aan dat hun kroeg wordt bezocht door bijvoorbeeld Bulgaarse meisjes die als prostituee werken en waarmee in het café contact kan worden gemaakt. Of het afwerken van de klanten ook in het café gebeurt, is ons niet duidelijk geworden. Wel krijgen we in sommige gevallen het vermoeden dat er naast de contactlegging ook de mogelijkheid bestaat om klanten af te werken in een andere ruimte. Het is echter bij vermoedens gebleven, ondanks herhaalde bezoeken. In een van de cafés zien we dat bij onze binnenkomst steeds de

deur naar zo'n eventuele ruimte gesloten wordt, waardoor we er enkel een korte blik in kunnen werpen, maar er nooit achter komen wat er daadwerkelijk gebeurt.

Gedurende de diverse bezoeken aan verschillende cafés merken we dat we er ongewenst zijn. We hebben onze vermoedens, maar kunnen die niet zelf toetsen. Maar opmerkelijk is wel dat later in 2004 de politie in enkele van deze locaties invallen doet en er dikwijls illegale Oost-Europese vrouwen aantreft, die in het café of op andere locaties actief waren in de prostitutie. Zo krijgen we vanuit onverwachtse hoek toch een bevestiging van onze vermoedens.

Illegale escort

In West komt ook nog een andere vorm van prostitutie voor: de (illegale) escort. Naast de officiële escortbureaus (waar we geen specifieke aandacht aan hebben gegeven), maakt deze vorm van prostitutie ook gebruik van enkele van de cafés die dit stadsdeel rijk is. Uit het veldwerk blijkt dat niet alleen Turkse cafés hier het exclusieve domein voor zijn, ook andere cafés lenen zich voor dergelijke activiteiten. Vanuit verschillende bronnen vernemen we welke cafés zich lenen voor escort. Er wordt gesproken over Turkse en Marokkaanse vrouwen, maar uit ons eigen veldwerk blijkt dat er ook vrouwen met een andere etnische achtergrond werkzaam zijn:

Een vast groepje Marokkanen zit meestal vooraan bij de ingang aan het raam. Ze hebben vaak meisjes bij zich, vooral van Zuid-Amerikaanse afkomst, maar ook wel Marokkaans of Turks. De dames zijn sexy gekleed, met veel make-up. Ze horen duidelijk bij de groep, maar ze maken veel contact met andere mannen waarvan ze er veel persoonlijk begroeten. Geen van de mannen van de groep beperkt de dames in hun contact met mannen. Eén van de dames waar ik contact mee had gelegd, een stevige Zuid-Amerikaanse van rond de 40, vertelde me dat ze die avond nog niets verdiend had maar dat ze zo een klant had. We stonden buiten te praten toen ze inderdaad weg moest met de taxi. Een Marokkaanse man van begin 30 lijkt veel te regelen. Hij wordt veel gebeld en ik heb hem meisjes in taxi's zien zetten die later weer terugkomen. Ik heb van verschillende taxichauffeurs gehoord dat ze hier escorts hebben opgehaald en gebracht.

(veldobservatie 1 oktober 2004)

Ook dit circuit blijkt erg gesloten en het was voor ons dan ook moeilijk toegang te krijgen tot mensen die hierover wilden praten. Velen hanteren het motto 'niet in de hand bijten die je voert'. Toch zijn we erin geslaagd enkele mensen bereid te vinden om een tipje van de sluier op te lichten. Zo komen we met veel geduld uiteindelijk in contact met een Oost-Europese escortbaas, die ons op het hart drukt geen details over hem en zijn bureau wereldkundig te maken. We komen te weten dat hij rond de 15 jonge vrouwen voor hem heeft werken. Contacten met klanten legt hij met name in cafés, afspraken worden via de telefoon gemaakt. Daarnaast spreken we onder

andere met een taxichauffeur die vaak ritjes doet voor een escortbureau en met een vrouw die tot voor kort bij een escortbureau heeft gewerkt. Ook vertoeven we regelmatig in cafés van waaruit per telefoon escorts geregeld worden, respectievelijk mannen zitten die escortdames naar en van de klant vervoeren.

Al met al levert dit het beeld op van de illegale escort in Amsterdam-West. Het gaat veelal om Oost-Europese meisjes die, naar het zich laat aanzien, vooral uit Roemenië, Bulgarije en de Oekraïne, maar bijvoorbeeld ook uit Polen komen. Een deel van de vrouwen is op de hoogte van het werk dat ze hier komen doen. Ze worden op verschillende manieren, bijvoorbeeld via modellen- of relatiebureaus, gerekruteerd. Door goede financiële vooruitzichten te beloven en in sommige gevallen zelfs de reis volledig te betalen, zijn vrouwen lekker gemaakt om naar Nederland te vertrekken. Een aantal vrouwen is in het land van herkomst al in de prostitutie werkzaam. Vaak wordt een flink deel van het geld dat hier verdiend wordt, naar huis gestuurd. We krijgen ook te horen dat het bepaald niet altijd rozengeur en maneschijn is. Doordat bijvoorbeeld paspoorten bij aankomst worden ingenomen, kunnen vrouwen niet zomaar gaan en staan waar ze willen en wordt er een bepaalde afhankelijkheid gecreëerd. Om te voorkomen dat de vrouwen zelf moeilijk gaan doen of met 'verkeerde' mensen praten, heeft een escortbaas een vrouw (soort madam) aangesteld die toezicht houdt op de vrouwen, die samen in een huis wonen. De vrouwen worden vanuit dat huis opgehaald en weggebracht naar de klant. Dit zijn vaak bekenden van de escortbaas. Deze werkwijze geeft al aan dat het goed afgeschermd is voor onbekenden en je alleen van dit bureau gebruik kan maken indien je een 'insider' bent.

Prijzen variëren, maar rond de € 100 per uur en € 400 voor een nacht lijken de meest gangbare prijzen. Voor zover we na hebben kunnen gaan, is maximaal de helft van het betaalde bedrag bestemd voor de vrouw. De rest is voor het escortbureau en van dit geld wordt het bureau (lees: eigenaar, chauffeurs en eventuele advertentiekosten) zelf betaald. Vooral het laatste zou behoorlijk prijzig zijn. Zo vertelde een voormalig eigenaar van een escortbureau dat er rond de € 100 per dag moet worden betaald voor een advertentie in bijvoorbeeld de Telegraaf.

De mogelijkheden voor de klanten bij de illegale escort zijn erg divers. Zo ontdekken we gaandeweg het veldwerk dat er zelfs seksfeestjes (gangbang-party) georganiseerd worden voor een hele groep klanten, waar dan meerdere vrouwen aan het werk zijn.

Voor de illegale escortbureaus is het natuurlijk van groot belang dat de vrouwen voor hen blijven werken, want anders raken zij hun inkomsten kwijt. Toch zijn we ook een Oost-Europese vrouw tegengekomen die het gelukt is om zelfstandig aan de slag te gaan. Zij is vast niet de enige, maar over de omvang van dit verschijnsel kunnen we niets zeggen.

Via een vriendin, die zelf prostituee is geweest, kom ik, na lang aandringen, op een zondag in september 2004 in contact met Maria, een aantrekkelijke vrouw van achter

in de twintig uit Roemenië. Maria heeft geen verblijfsvergunning. Onze ontmoeting is bij haar thuis. Het is een groot appartement, waarvan ze één kamer voor haar klanten gebruikt. Het is een grote kamer met een kingsize bed en ze heeft een (klein) bad laten inbouwen. Het ziet er schoon en netjes uit. Maria heeft eerst anderhalf jaar voor een illegaal escortbureau in Amsterdam gewerkt en toen ontmoette zij een klant waar zij verliefd op werd (inmiddels haar ex). Die klant raakte na een tijdje gedetineerd en toen is zij zelfstandig vanuit huis gaan werken.

Ik: 'Hoe regelde je dat?'

Maria: 'Mijn ex heeft een vriend gevraagd mij te helpen. Na een tijdje ben ik het zelf gaan regelen want die vriend die deed niks. Ik had al snel genoeg vaste klanten om goed rond te komen. Toen mijn ex weer vrijkwam ben ik gestopt. Ik was alleen veranderd doordat ik alles zelf had gedaan en we kregen al snel ruzie. Hij is toen naar een andere vrouw gegaan. Hij wilde toen ook dit huis terug, maar een vriend heeft me geholpen. Later hebben mijn ex en ik het wel goedgemaakt.'

Ik: 'Dus hoe lang werk je nou vanuit je huis?'

Maria: 'Bijna vier jaar.'

Ik: 'Hoeveel klanten heb je tegenwoordig?'

Maria: 'Per week? Tussen de vijf en de tien. De meeste klanten heb ik al heel lang. Ik heb zelfs nog klanten van de tijd dat ik nog escorts deed.'

Ik: 'Hoeveel vraag je?'

Maria: '€ 50,- per uur. En € 250 voor de hele nacht.'

Ik: 'Doe je nog escorts?'

Maria: 'Ik ga wel eens uit eten of stappen met vaste klanten, voordat we naar mijn huis gaan. Als het goede klanten zijn, bereken ik daar niks voor. Ik heb een goede band opgebouwd met sommigen. Het zijn echt vrienden geworden.'

Ik: 'Ga je nog wel eens terug naar Roemenië?'

Maria: 'Ik ben nooit meer terug geweest. Ik probeer het te vergeten. Roemenië is een slecht land, met slechte mensen. Nederland is veel beter.'

Samenvatting

In de eerste maanden van 2004 werd er op verschillende plekken in West nog wel getippeld (overigens minder dan de geruchten ons wilden doen geloven), maar in de loop van het jaar is daar nog slechts sporadisch sprake van. De prostitutie manifesteert zich voornamelijk in de verborgenheid van cafés en bars, dan wel op privé-adressen. Tijdens ons onderzoek hebben we slechts af en toe gevallen ontdekt van vrouwen die langs de straat tippelen. Hiermee beweren we niet dat er geen straatprostitutie in dit deel van Amsterdam (meer) plaatsvindt, maar er zijn in elk geval geen concentraties en ook geen plekken waar men regelmatig een straatprostitutiee klanten ziet werven. De incidenteel waar te nemen straatprostitutie is met veel omzichtigheid omgeven en heeft een zeer vluchtig karakter.

Vooraf de veel besproken Oost-Europese vrouwen hebben we in de loop van 2004 nauwelijks op straat aangetroffen. Deze vrouwen zijn volgens onze bevindingen voornamelijk actief in de illegale escort. Diverse cafés worden als uitvalsbasis voor de escort gebruikt. Daarnaast bieden sommige plekken vrouwen de mogelijkheid om in contact met klanten te komen. In enkele gevallen is zelfs afwerken in de cafés mogelijk. Maar zij worden evenzeer door de politie opgerold.

De sfeer rondom prostitutie is, mede doordat veel illegale vrouwen hierin werkzaam zijn, erg gesloten. Door het gesloten karakter is het moeilijk om een goed en volledig beeld over de prostitutie te geven. Wij zijn dan ook geenszins van mening dat we in dit hoofdstuk volledig zijn en alle vormen van prostitutie en alle mogelijke locaties hebben ontdekt en beschreven. Wel hebben we een beeld gekregen van hoe de prostitutie hier georganiseerd is. Het vertoont grote verschillen met andere delen van Amsterdam, niet alleen door het gesloten karakter, maar ook door het feit dat we hier overwegend Turkse, Marokkaanse en Oost-Europese mannen en relatief veel Oost-Europese vrouwen aantreffen.

Door het gesloten karakter en het vrijwel ontbreken van straatprostitutie, is er in West geen sprake van overlast, behalve af en toe op een specifieke locatie. In zulke gevallen grijpt de politie snel in.

7

LEEFSITUATIE EN TIPPELEN

Uit bijna alle gesprekken met straatprostituees, vooral degenen die drugsverslaafd zijn, komt al vrij snel het beeld naar voren van een problematische jeugd (armoede, mishandeling, verslaafde en/of criminele ouders, ouders die vroeg zijn overleden, tehuizen, etc.). Er zijn echter ook verhalen van gezinnen waarbinnen de financiële middelen meer dan toereikend waren, maar waar carrière en veel geld belangrijker waren dan liefde en aandacht voor de kinderen. Het zijn vooral de vrouwen uit zulke gezinnen die vertellen dat zij naar grote steden als Amsterdam zijn getrokken, op zoek naar spanning en avontuur. Ook zijn er tippelaarsters die zich in het geheel niet beroepen op een problematische achtergrond en zich erop laten voorstaan dat zij geheel vrijwillig in de prostitutie zijn gestapt. Zo vertelt een goed opgeleide 48-jarige Surinaamse vrouw uit een welvarend gezin dat in haar ervaring rijke mannen hun vrouw te veel behandelen als hun bezit. Nu zij gescheiden is en tippelt, heeft zij weinig geld, maar voelt zij zich 'rijk in haar onafhankelijkheid'.

Voor de verslaafde vrouwen onder de prostituees presenteren zich als slachtoffer. Vaak genoeg zijn daar gegronde redenen voor, maar we constateren ook dat nogal wat van deze vrouwen er een gewoonte van hebben gemaakt om in te spelen op het sentiment van hulpverleners en klanten. Daar is niet iedereen van gediend, ook niet alle medeprostituees. Zo stoort een 43-jarige vrouw, zelf ook verslaafd, zich eraan dat veel vrouwen klagen, zonder er echt iets aan te doen: 'Ze zijn alleen maar bezig met drugs. Ze kunnen vaak ook geen echt gesprek voeren, anders dan: "heb je dope voor me" of "heb je een euro".'

Dit hoofdstuk is in belangrijke mate, maar niet uitsluitend, gebaseerd op de informatie uit de vragenlijsten die we afnamen bij 92 straatprostituees, voornamelijk in de Binnenstad en Zuidoost. Het gaat hierbij vooral om verslaafde prostituees. In Bijlage A staan onder andere enkele algemene kenmerken van de respondenten, zoals leeftijd, etniciteit en verblijfsstatus.

Eerst bespreken we de woonsituatie en de rol van partners. Daarna schetsen we in grote lijnen de 'carrière' in de prostitutie, waarbij we kijken naar de leeftijd waarop zij begonnen met tippelen en nagaan in hoeverre zij naast straatprostitutie ook in andere sectoren werkzaam zijn (geweest). In het verlengde hiervan gaan we in op de rol van drugs. Ten slotte bespreken we in hoeverre de vrouwen ook buiten Amsterdam tippelen, hoe vaak zij tippelen, in welke mate zij condooms gebruiken en wat de gangbare prijzen zijn die hun klanten betalen voor seks met, respectievelijk zonder condoom.

Woonsituatie, kinderen, partner en inkomen

De meeste straatprostituees uit de survey beschikken niet over eigen woonruimte, dat wil zeggen een vaste plek waar zij zelfstandig of met anderen wonen. Hoe ouder de vrouwen zijn, hoe kleiner de kans dat ze een eigen woonruimte hebben. Van de jongste groep (beneden de 25 jaar) is dit nog tweederde en van de oudste groep (40 jaar en ouder) slechts ruim een kwart. Als zij geen eigen verblijfplaats hebben, hebben ze de week voorafgaand aan het interview vooral bij vrienden, kennissen en familie geslapen. Ook redelijk wat vrouwen hebben een slaapplek bij de hulpverlening. Slapen bij klanten komt weinig voor.

Ruim de helft van de prostituees uit de survey heeft kinderen. Hoe ouder de prostituees zijn, hoe groter de kans dat zij een of meerdere kinderen hebben. Bij de jongste groep is dit een kwart, en bij de oudste driekwart. Meestal hebben ze een of twee kinderen, van verschillende leeftijden. Het merendeel van de kinderen woont niet bij hun moeder. Veel kinderen worden opgevoed door de vader of andere familieleden.

Slechts ongeveer een kwart van de respondenten heeft een vaste partner, waarvan de helft volgens de vrouwen weet dat zij haar geld met seks verdient. Zo beschouwd heeft dus niet veel meer dan één op de tien straatprostituees een partner die ook weet dat zij tippelt. Niet al deze prostituees delen het geld dat zij met prostitutie verdienen met hun partner. Sommige vrouwen weten voor hun partner verborgen te houden dat zij tippelen, maar laten die wel delen in de inkomsten. Zo zegt een 38-jarige Duitse vrouw dat ze haar partner niet vertelt dat ze af en toe tippelt: 'het is de bedoeling ook niet, hij heeft me er vanaf gehaald'. Ze vindt wel dat ze een vaste partner heeft, maar zegt er geen echte relatie mee te hebben: 'hij helpt mij, ik maak schoon en soms hebben we seks'.

Ongeveer een op de vijf respondenten deelt hun met prostitutie verdiende geld (ook) met andere mensen dan hun partner, vooral met vriendinnen en vrienden. Een enkele vrouw geeft aan te (blijven) werken om haar kinderen beter te kunnen onderhouden.

Uit de open gesprekken en interviews met straatprostituees blijkt dat zij hun inkomen meestal niet alleen met tippelen vergaren. Ze proberen er op meerdere manieren bij te hosselen en prostitutie is lang niet altijd de belangrijkste inkomstenbron. Een aantal vrouwen geeft aan te zijn overgestapt van winkeldiefstal of dealen op tippelen. Met name de meeste Surinaamse vrouwen waarmee we gesproken hebben, hosselen op verschillende manieren, waar dan een klein deel prostitutie bijkomt. Een deel van de vrouwen heeft een uitkering. Veel straatprostituees zijn regelmatig gedetineerd, vooral voor openstaande boetes of diefstal.

Tabel 7.1 Woonsituatie

	tot en met 24	25 tot en met 39	40 en ouder	p	totaal
heb je eigen woonruimte?	n=12	n=33	n=47		n=92
ja	8 (67%)	14 (42%)	13 (28%)	*	35 (38%)
nee	4 (33%)	19 (58%)	34 (72%)		57 (62%)
waar heb je de afgelopen week het vaakst geslapen? (indien geen eigen woonruimte)	n=4	n=18	n=33		n=55
vrienden/kennissen/familie	3 (75%)	11 (61%)	15 (46%)	n.s.	29 (53%)
klanten	1 (25%)	1 (6%)	0 (-%)		2 (4%)
hulpverlening	0 (-%)	1 (6%)	7 (21%)		8 (15%)
kraakpand	0 (-%)	2 (11%)	3 (9%)		5 (9%)
gevangenis	0 (-%)	1 (6%)	1 (3%)		2 (4%)
anders	0 (-%)	2 (11%)	7 (21%)		9 (16%)

Tabel 7.2 Kinderen

	tot en met 24	25 tot en met 39	40 en ouder	p	totaal
heb je kinderen?	n=12	n=33	n=47		n=92
ja	3 (25%)	15 (46%)	36 (77%)	***	54 (59%)
nee	9 (75%)	18 (55%)	11 (23%)		38 (41%)
zo ja, hoeveel?	n=3	n=15	n=36		n=54
gemiddelde	1.0	1.4	2.1	n.s.	1.8
mediaan	1.0	1.0	2.0		2.0
wonen ze bij jou?	n=3	n=15	n=36		n=54
ja	2 (67%)	1 (7%)	1 (2%)	*	4 (7%)
nee	1 (33%)	14 (93%)	35 (97%)		50 (93%)

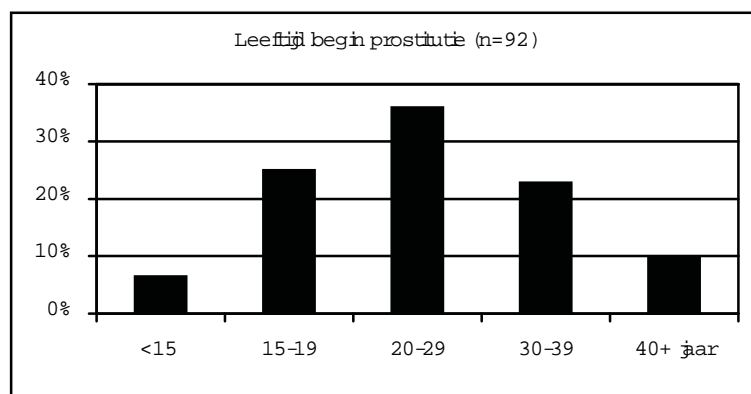
Tabel 7.3 Partner en geld delen

	tot en met 24	25 tot en met 39	40 en ouder	p	Totaal
heb je een vaste partner?	n=12	n=33	n=47		n=92
ja, vriend/man	4 (33%)	6 (18%)	11 (23%)	n.s.	21 (23%)
ja, vriendin/vrouw	0 (-%)	0 (-%)	1 (2%)		1 (1%)
nee	8 (67%)	27 (82%)	35 (75%)		70 (76%)
weet je partner dat je op straat werkt?	n=4	n=6	n=12		n=22
ja	1 (25%)	3 (50%)	7 (58%)	n.s.	11 (50%)
nee	3 (75%)	3 (50%)	5 (42%)		11 (50%)
deel je je verdiende geld met je partner?	n=1	n=3	n=7		n=11
nee	0 (-%)	0 (-%)	5 (71%)	n.s.	6 (55%)
ja	1 (100%)	3 (100%)	2 (29%)		5 (46%)
deel je je verdiende geld met nog iemand anders?	n=12	n=33	n=46		n=91
ja	4 (33%)	7 (21%)	6 (13%)	n.s.	17 (19%)
nee	8 (67%)	26 (79%)	40 (87%)		74 (81%)

Voorgeschiedenis in de prostitutie

De leeftijd waarop de vrouwen zijn gaan tippelen loopt sterk uiteen. Bij de vrouwen uit de survey was dat soms vroeg in de puberteit, maar ook wel voorbij de 40 jaar. In doorsnee waren deze respondenten toen 25 jaar. Hoe ouder ze nu zijn, hoe ouder ze waren toen ze begonnen met tippelen. Dit is niet verrassend, de variatie in leeftijd wordt immers groter naarmate de geïnterviewden ouder zijn. In alledrie de leeftijds-groepen komen dames voor die op jonge leeftijd begonnen zijn met tippelen, maar er komen ook steeds dames bij die op oudere leeftijd zijn begonnen. De prostituees van beneden de 25 jaar begonnen in doorsnee op 16-/17-jarige leeftijd, degenen van boven de 40 jaar op 28-jarige leeftijd.

Uit de individuele verhalen van de vrouwen blijkt dat vooral degenen die van jongs af aan seksueel zijn misbruikt, al tippelen vanaf hun jeugd. In veel gevallen zijn ze al vroeg gaan experimenteren met drugs. Een 38-jarige Surinaamse is begonnen te tippelen op de



Zeedijk toen ze 18 jaar was om het geld van de tien gram 'bruin' (= heroïne) die ze van haar dealer had gestolen, terug te verdienen.

Sommige vrouwen hebben echter een opleiding voltooid en voorheen een goede baan gehad en bijvoorbeeld gewerkt als accountant, secretaresse of stewardess. Als zij hun betrekking door persoonlijke omstandigheden (bijvoorbeeld door een burn-out) niet langer kunnen behouden en uiteindelijk steeds minder goed in de maatschappij kunnen meedraaien, kan het resultaat zijn dat ze in financiële problemen raken en vervolgens hun woonruimte verliezen. Vaak spelen problematisch drugsgebruik en de bijkomende hoge kosten dan inmiddels een rol. De eigenwaarde heeft een behoorlijke deuk opgelopen en de stap naar prostitutie blijkt een stuk kleiner dan voorheen was voorzien.

Ook vrouwen waarvan de relatie wordt beëindigd door bijvoorbeeld geweld, druggebruik of overspel komen soms zonder verdere inkomsten op straat te staan. Op dat moment 'kiezen' veel vrouwen, die toch al aan de zelfkant van de samenleving staan door hun eigen verslaving of die van hun (criminele) partner, bij gebrek aan financiële middelen sneller voor de prostitutie. Het is een relatief gemakkelijke manier van (zwart) geld verdienen, waarvoor geen opleiding is vereist. Soms gebeurt dit slechts in afwachting van een nieuwe betrekking of een uitkering. Als deze financiële regeling echter is getroffen, blijft een deel van deze vrouwen er toch nog, zij het in lagere

frequentie, bijverdienen door middel van straatprostitutie. Dit onder meer om de hoge kosten van hun drugsgebruik te kunnen bekostigen.

De meeste prostituees uit de survey zijn in Amsterdam begonnen met tippelen, maar vooral bij de oudere categorie zijn er toch aanzienlijk wat vrouwen die elders begonnen zijn. Als gevraagd wordt waar dit plaatsvond, blijken de antwoorden zeer gevarieerd: behalve grote steden in Nederland zoals Utrecht en Den Haag, worden ook diverse steden in het buitenland genoemd. Meestal ligt die stad dan in het geboorteland van de respondent.

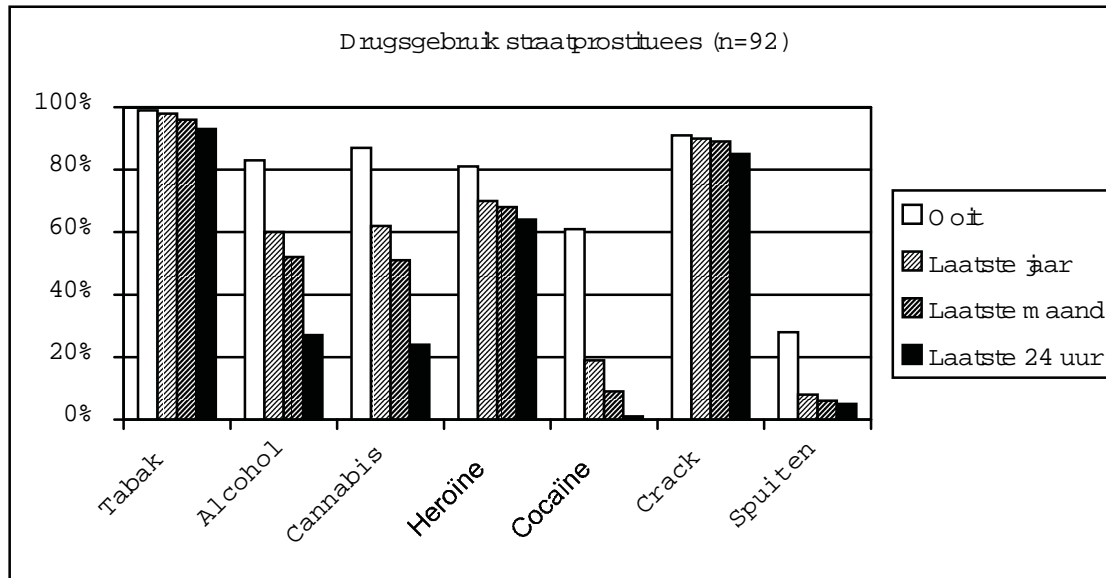
Op de vraag of zij nog op een andere manier dan via tippelen geld hebben verdiend met seks, antwoordt een groot deel van de geënquêteerde prostituees dat dit niet het geval is geweest. Vooral de jongste groep heeft (tot nu toe) alleen getippeld. Ongeveer een kwart van de respondenten heeft ook wel eens achter het raam gezeten, een op de drie heeft in een club gewerkt en ongeveer een op vijf in de escort. Verder heeft ongeveer een op de tien nog op een andere manier geld verdiend met seksuele diensten, zoals thuis, in privé-huizen, in een disco en een sm-studio. Soms is er hierbij sprake (geweest) van loverboys of pooiers. Ze zijn pas later overgegaan tot straatprostitutie, meestal als gevolg van hun uit de hand gelopen drugsgebruik in combinatie met andere problemen. Een aantal vrouwen zegt wel weer achter een raam te willen werken, maar dat dit niet mogelijk is doordat hun paspoort is gestolen.

Tabel 7.4 Voorgeschiedenis in de prostitutie

	tot en met 24	25 tot en met 39	40 en ouder	p	totaal
hoe oud was je toen je voor het eerst tippelde?	n=12	n=33	n=47		n=92
gemiddelde	16.8	24.6	28.9	****	25.8
mediaan	16.5	25.0	28.0		25.0
waar was dat?	n=12	n=33	n=47		n=92
Amsterdam	11 (92%)	26 (79%)	35 (75%)	n.s.	72 (78%)
ergens anders	1 (8%)	7 (21%)	12 (26%)		20(22%)
heb je nog op een andere manier geld verdiend met seks?	n=12	n=33	n=47		n=92
nee	8 (67%)	16 (49%)	22 (47%)	n.s.	46 (50%)
achter het raam	3 (25%)	9 (27%)	11 (23%)	n.s.	23 (25%)
escort	2 (17%)	11 (33%)	6 (13%)	n.s.	19 (21%)
club	2 (17%)	13 (39%)	16 (34%)	n.s.	31 (34%)
anders	1 (8%)	4 (12%)	5 (11%)	n.s.	10 (11%)

Tippelen voor dope?

In voorgaande hoofdstukken hebben gezien dat vooral de straatprostituees vaak verslaafd zijn. In Bijlage A gaan we uitgebreider in op het drugsgebruik van straatprostituees, hier beperken we ons tot de hoofdlijnen.



Vrijwel alle straatprostituees uit de survey roken dagelijks sigaretten of shag. De meesten hebben ervaring met alcohol en ruim de helft drinkt regelmatig tot dagelijks. Hetzelfde geldt voor cannabis. Veel van de vrouwen hebben wel eens heroïne gebruikt en tweederde gebruikt dit nog steeds dagelijks of bijna elke dag. Cocaine (poeder) scoort lager en er zijn maar weinig straatprostituees die tegenwoordig deze drug nog gebruiken. Daarentegen gebruikt de overgrote meerderheid dagelijks crack (gekookte coke).

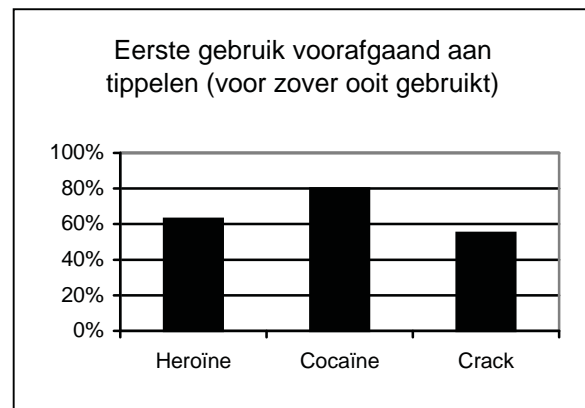
Opvallend is dat de meesten nog nooit intraveneus drugs gebruikt hebben en tevens dat slechts een zeer klein deel tegenwoordig nog spuit. Dit hangt echter sterk samen met leeftijd en met etniciteit. Zowel de jongere als de zwarte prostituees hebben zelden gespoten, terwijl dit voor de meerderheid van de witte prostituees van boven de 25 jaar wel het geval is. Maar ook van de laatste groep spuiten de meesten tegenwoordig niet meer.

In een Nederlands onderzoek van bijna twintig jaar geleden (toen heroïne nog de belangrijkste drug was die verslaafde straatprostituees gebruikten) onderscheiden Van de Berg en Blom (1987) verschillende trajecten in de 'carrière' van verslaafde straatprostituees. Enerzijds beschrijven zij trajecten waarbij verslaafde vrouwen op den duur in de prostitutie terechtkomen (bijvoorbeeld 'heroïne als fuik') en anderzijds trajecten waarbij prostituees aan de drugs raken en zo in de straatprostitutie belanden (onder andere 'prostitutie als hellend vlak'). In meer recente studies naar de relatie tussen prostitutie en crackgebruik in Engeland en de Verenigde Staten worden

zowel de route van crack-naar-prostitutie als andersom beschreven (Green e.a., 2000; Sterk, 1999).

Afgaand op de gegevens van onze Amsterdamse respondenten, blijkt dat het grootste deel van de verslaafde prostituees al ervaring had met harddrugs voordat zij begon met prostitutie.⁷ Er zit wel wat variatie in de percentages gebruikers voor wie het geldt bij de verschillende soorten drugs. Bij cocaïne snuiven is de overgrote meerderheid (maar liefst 80%) ermee begonnen voordat ze begonnen met tippelen, maar bij crack is het net iets meer dan de helft (55%). Tweederde van de ooit-heroïnegebruikers is begonnen met de heroïne voordat zij voor het eerst prostitueerden (63%).

- Voor zover de jongste groep (jonger dan 25 jaar) ervaring heeft met harddrugs, zijn zij allemaal min of meer tegelijkertijd of binnen enkele jaren na hun eerste gebruik gaan tippelen. Niemand tippelde eerst en begon pas later met harddrugs, maar er zijn onder de respondenten ook prostituees die nog nooit harddrugs hebben gebruikt.
- De middelste groep (25-39 jaar) is vaak eerst begonnen met harddrugs en later met prostitutie. Sommigen zijn min of meer tegelijkertijd begonnen. Zo was een respondent (zo42) 35 jaar toen zij begon te tippelen en op die leeftijd ook haar eerste cocaïne, crack en heroïne nam. Een andere respondent (033) begon met prostitutie toen zij 15 jaar was, terwijl zij ook op haar 15^e voor het eerst crack gebruikte en op haar 16^e de eerste cocaïne. Maar bij de meesten zitten er toch meer jaren tussen hun eerste harddrugsgebruik en de leeftijd waarop zij met prostitutie begonnen. Soms gaat het zelfs om een flink aantal jaren. Zo nam een respondent (026) haar eerste cocaïne toe zij 17 jaar was, met 27 haar eerste crack en met 28 haar eerste heroïne, terwijl zij op haar 36^e begon te tippelen.
- De oudste groep (vanaf 40 jaar) lijkt wat betreft de tijd tussen het eerste harddrugsgebruik en het beginnen met tippelen sterk op de middelste groep. Opvallend is echter dat van de oudste groep een op de zes vrouwen al in de prostitutie zat voordat zij met harddrugs begon. Zo begon een respondent (zo14) op haar 25^e met prostitutie en begon zij pas met crack en heroïne toen zij 40 jaar was (cocaïne heeft zij nooit gebruikt). Een andere respondent (016) was 20 jaar toen zij begon te tippelen en nam haar eerste crack vijf jaar later (cocaïne of heroïne



⁷ Uitgegaan is van de leeftijd bij het eerste gebruik. Deze hoeft niet persé gelijk te zijn aan de leeftijd waarop ze aan deze drugs verslaafd zijn geraakt. Zo geeft een 40-jarige Nederlandse vrouw aan dat ze voor het eerst heroïne gebruikte toen ze 16 was, maar eraan verslaafd raakte op haar 23^{ste}.

heeft zij nooit gebruikt). Een ander opvallend punt is dat we bij de oudste groep een aantal vrouwen aantreffen die al geruime tijd harddrugs namen, maar pas met prostitutie begonnen toen zij crack waren gaan gebruiken. Een duidelijk voorbeeld hiervan is de respondent (030) die al vanaf haar 21^e heroïne gebruikte, maar rond haar 35^e vrijwel tegelijkertijd begon crack te gebruiken en te tippelen. Een vrijwel identiek voorbeeld is de respondent (005) die op haar 18^e begon met heroïne, op haar 35^e voor het eerst crack nam en 37 jaar was toen zij begon te tippelen.

Het feit dat bij de respondenten het eerste drugsgebruik meestal voorafgaat aan hun start met prostitutie, betekent nog niet vanzelfsprekend dat het gebruik de oorzaak ervan is. Niet alle prostituees, ook niet alle straatprostituees, in Amsterdam zijn verslaafd. En ook niet alle verslaafde vrouwen werken in de prostitutie. Maar straatprostitutie en verslaving gaan wel vaak samen en versterken elkaar. Een deel van de vrouwen raakt in een vicieuze cirkel: ze moeten werken om de dope te kunnen kopen én ze hebben de dope nodig om de knop om te zetten en te kunnen werken. Veel van de straatprostituees zijn verslaafd aan crack. Deze drug heeft de prostitutie veranderd. Ze eist veel meer van de mentale en lichamelijke gezondheid. Met heroïne is het mogelijk een paar uur achtereen te werken. Je blijft er rustig door en je hebt niet meteen weer een nieuwe shot nodig. Bij crack is er een korte flash en dan komt de crash al. Er is snel de hunkering naar een nieuwe dosis. De vrouwen werken van het ene bolletje naar het andere. Als ze 'dope-ziek' zijn verlagen ze hun prijzen en komen ze sneller tegemoet aan de wensen van de klant (bijvoorbeeld seks zonder condoom). Vrouwen die vastere prijzen hanteren kijken neer op de vrouwen, die het dopegebruik de eigenwaarde laten aantasten.

Frequentie, tijdstippen en klanten

Het grootste deel van respondenten in de survey tippelt alleen in Amsterdam, minder dan een op de vijf wel eens elders (voornamelijk in Utrecht en, in mindere mate, Den Haag en Rotterdam).

Bijna de helft tippelt dagelijks, maar er zijn er ook die minder dan een dag in de week in de prostitutie werken. Het aantal dagen in de week dat de geïnterviewden werken, verschilt naar leeftijd. De middelste leeftijdsgroep (25-39 jaar) werkt veruit het vaakst; bijna tweederde van hen tippelt dagelijks en bij elkaar genomen rond de 80% tenminste vijf dagen per week. Tussen de jongste en oudste groep zit echter niet zoveel verschil. Met name de vrouwen die niet beschikken over eigen woonruimte werken relatief meer dagen per week op straat. Het tippelen gebeurt dan vaak 'tussen de bedrijven door'.

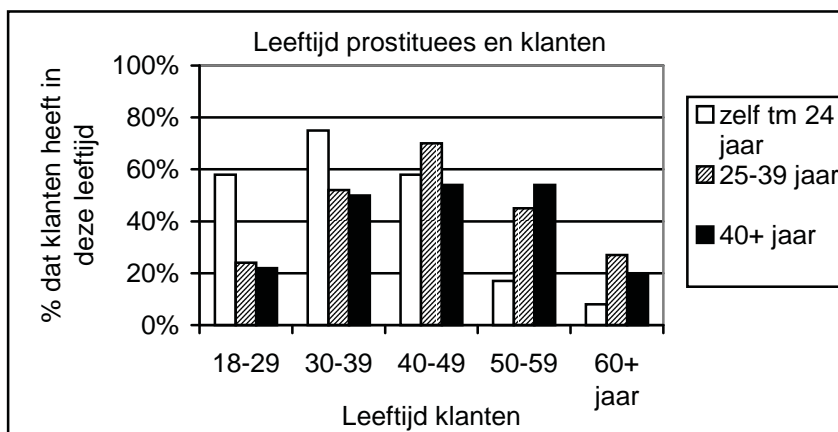
De meeste respondenten werken 's avonds en/of 's nachts, maar er zijn er die (ook) overdag tippelen.

Tabel 7.5 Waar en wanneer tippelen

	tot en met 24	25 tot en met 39	40 en ouder	p	totaal
werk je wel eens in andere steden?	n=12	n=33	n=46		n=92
ja	1 (8%)	8 (24%)	8 (17%)	n.s.	17 (19%)
nee	11 (92%)	25 (76%)	39 (83%)		75 (82%)
hoeveel dagen per week werk je meestal?	n=12	n=33	n=46		n=91
dagelijks	5 (42%)	20 (61%)	18 (39%)	*	43 (47%)
5-6 dagen	0 (-%)	7 (21%)	8 (17%)		15 (17%)
2-3 dagen	4 (33%)	4 (12%)	11 (24%)		19 (21%)
1 dag	1 (8%)	1 (3%)	2 (4%)		4 (4%)
minder dan 1 dag	2 (17%)	1 (3%)	7 (15%)		10 (11%)
op welke delen van de dag werk je meestal?	n=12	n=32	n=45		n=89
overdag (tot 18:00 uur)	1 (8%)	7 (22%)	10 (22%)	n.s.	18 (20%)
's avonds (tot 24:00 uur)	7 (58%)	20 (63%)	33 (73%)	n.s.	60 (67%)
's nachts (na 24:00 uur)	6 (50%)	18 (56%)	19 (42%)	n.s.	43 (48%)

De straatprostituees uit de survey hebben in doorsnee per week zo'n twee tot vier vaste klanten en vier tot negen losse klanten. De jonge vrouwen hebben meer losse klanten en de oudste prostituees meer vaste klanten. Het lijkt er wel op dat hoe ouder de prostituee, hoe minder het aantal klanten, er is echter geen significant verschil (en ook de correlatie met de eigen leeftijd is minimaal).

De meeste klanten zijn tussen de 30 en 60 jaar. Bij de jongste groep zit de piek bij klanten van 30-39 jaar, bij de middelste groep zijn het de veertigers en bij de prostituees vanaf 40 jaar zit de piek bij veertigers en vijftigers.



Tabel 7.6 Klanten

	tot en met 24	25 tot en met 39	40 en ouder	p	totaal
hoeveel vaste klanten heb je in een week?	n=11	n=30	n=42		n=83
gemiddelde	4.7	4.8	5.1	n.s.	5.0
mediaan	2.0	3.0	4.0		3.0
hoeveel losse klanten heb je in een week?	n=11	n=29	n=38		n=78
gemiddelde	10.7	11.6	7.0	n.s.	9.2
mediaan	9.0	7.0	4.0		6.0
welke leeftijd hebben je klanten ongeveer?	n=12	n=32	n=46		n=90
18-29 jaar	7 (58%)	8 (24%)	10 (22%)	*	25 (28%)
30-39 jaar	9 (75%)	17 (52%)	23 (50%)	n.s.	49 (55%)
40-49 jaar	7 (58%)	23 (70%)	25 (54%)	n.s.	55 (63%)
50-59 jaar	2 (17%)	15 (45%)	25 (54%)	n.s.	42 (48%)
60 +	1 (8%)	9 (27%)	9 (20%)	n.s.	19 (22%)

Afwerkplekken

Over de veiligheid van afwerkplekken verschillen de meningen: de één zegt dat ze liever afwerkt in de auto dan thuis, omdat je thuis kwetsbaarder zou zijn. Anderen vinden het juist een voordeel te weten waar de klant woont, terwijl je in een auto mishandeld zou kunnen worden en vervolgens ergens achtergelaten. Bovendien kun je bij een klant thuis vaak nog even lekker douchen en wat eten. De kamers die je vroeger op de Zeedijk kon huren voor €10 per uur zijn niet meer beschikbaar. Wel zijn er elders in de stad nog enkele adressen voor dezelfde prijs.

In de survey noemen de straatprostituees als de belangrijkste plaatsen waar ze met hun klanten naartoe gaan: het huis en de auto van de klant. Ook buiten en hotels komen redelijk vaak voor (ruim 40% zegt daar in de afgelopen week heen te zijn gegaan met een klant). Bij de prostituee thuis afwerken gebeurt een stuk minder vaak. Andere plaatsen die ze noemen zijn: bij vrienden thuis, in een vakantiehuisje, in een seksshop, een kamertje of in een trappenhuis.

Tabel 7.7 Locatie

	tot en met 24	25 tot en met 39	40 en ouder	p	totaal
waar ben je de afgelopen week meestal met de klant naartoe gegaan?	n=12	n=32	n=47		n=91
auto	6 (50%)	23 (72%)	30 (64%)	n.s.	59 (65%)
hotel	5 (42%)	13 (41%)	23 (49%)	n.s.	41 (45%)
buiten	4 (33%)	18 (56%)	16 (34%)	n.s.	38 (42%)
bij klant thuis	10 (83%)	21 (66%)	35 (75%)	n.s.	66 (73%)
bij respondent thuis	1 (8%)	7 (22%)	5 (11%)	n.s.	13 (14%)
anders	1 (8%)	4 (13%)	7 (15%)	n.s.	12 (13%)

Condoomgebruik

In de gesprekken met straatprostituees over condoomgebruik tijdens hun contact met klanten, komen er vaak verhalen naar boven over lastige klanten die onbeschermd seks willen of het condoom wegtrekken. In de Binnenstad zouden zulke problemen zich vooral voordoen bij Marokkaanse klanten, in Zuidoost zijn het volgens de vrouwen met name Afrikaanse en Pakistaanse mannen die ‘alles voor weinig’ willen. Vooral de verslaafde vrouwen met een laag IQ en/of die dakloos zijn, vallen hieraan ten prooi. Een deel van hen verlaagt sneller de prijs, omdat ze afhankelijk is van harddrugs. Deze vrouwen zwichten vooral als ze ‘dope-ziek’ zijn, dat wil zeggen bij ontwenningverschijnselen of een sterke hunkering naar crack.

Wanneer de respondenten in de survey gevraagd wordt naar hun condoomgebruik bij seks met klanten, zeggen de meesten dit altijd of meestal te doen. Maar we kunnen evenzeer uit de antwoorden afleiden dat bijna 40% zelf zegt dit niet altijd te doen. Seks zonder condoom met klanten komt in alle drie de leeftijdsgroepen voor.

Tabel 7.8 Condoomgebruik bij klanten

	tot en met 24	25 tot en met 39	40 en ouder	p	totaal
gebruik je condooms tijdens je werk?	n=12	n=33	n=47		n=92
nee	0 (-%)	0 (-%)	1 (2%)	n.s.	1 (1%)
soms	2 (17%)	1 (3%)	0 (-%)		3 (3%)
meestal	1 (8%)	14 (42%)	17 (36%)		32 (35%)
altijd	9 (75%)	18 (55%)	29 (62%)		56 (61%)

Wanneer we later in de vragenlijst doorvragen over condoomgebruik bij seks met klanten, blijkt dat vrijwel alle straatprostituees wel eens te maken hebben met klanten die vragen om orale en/of genitale seks zonder condoom (tabel 7.9). Als we vragen met hoeveel van de laatste tien klanten zij seks zonder condoom hebben gehad, dan zegt bijna de helft (44 van de 92) met een of meer van die klanten orale seks zonder condoom te hebben gehad (in doorsnee 3 van de 10). En ruim een kwart (25 van de 92) zegt met een of meer van de laatste tien klanten (in doorsnee 1 op de 10) genitale seks zonder condoom te hebben gehad. Opvallend hierbij is dat sommige vrouwen die eerder hebben geantwoord dat zij altijd condooms gebruiken, alsnog zeggen dat zij met een of meer van de laatste tien klanten onbeschermd seks hebben gehad. Dit geldt met name voor orale seks.⁸ We sluiten niet uit dat zelfs de cijfers over con-

⁸ Van de 56 respondenten die zeggen altijd condooms te gebruiken, hebben er naar eigen zeggen 7 met tenminste 1 van de 10 laatste klanten genitale seks gehad zonder condoom (13%) en 1 heeft ook genitale seks zonder condoom gehad (2%).

doomgebruik bij de laatste tien klanten nog te optimistisch zijn. Hoe dan ook, duidelijk is dat straatprostituees niet consequent zijn in het praktiseren van veilige seks met klanten.

Tabel 7.5 *Genitale en orale seks zonder condoom*

	tot en met 24	25 tot en met 39	40 en ouder	p	totaal
bij hoeveel van de laatste tien klanten neukte je zonder condoom?	n=2	n=12	n=11		n=25
gemiddelde	2.0	1.4	1.6	n.s.	1.6
mediaan	2.0	1.0	1.0		1.0
bij hoeveel van de laatste tien klanten pijpte je zonder condoom?	n=4	n=16	n=24		n=44
gemiddelde	3.3	4.1	4.0	n.s.	4.0
mediaan	3.5	3.5	3.0		3.0

Uit de informele gesprekken en diepte-interviews met straatprostituees (maar ook met de jonge meiden uit hoofdstuk 5), alsmede de toelichting die de respondenten geven bij het afnemen van de vragenlijst, komt naar voren dat de vrouwen bij betaalde seks zonder condoom vaak een onderscheid maken tussen vaste en losse klanten. Bij vaste klanten neigen ze sneller tot onbeschermd seksueel contact. Hoewel losse klanten het doorgaans niet voor elkaar krijgen om met een smoes als 'ik ben niet ziek, het kan best zonder' zonder condoom te mogen vrijen, wordt het van vaste klanten wel geaccepteerd als ze bijvoorbeeld aangeven anders niet klaar te kunnen komen. Daarnaast blijkt uit gesprekken met straatprostituees dat zij zelf vaak geen gevaar zien bij onbeschermd oraal contact zolang mannen niet in hun mond klaar komen.

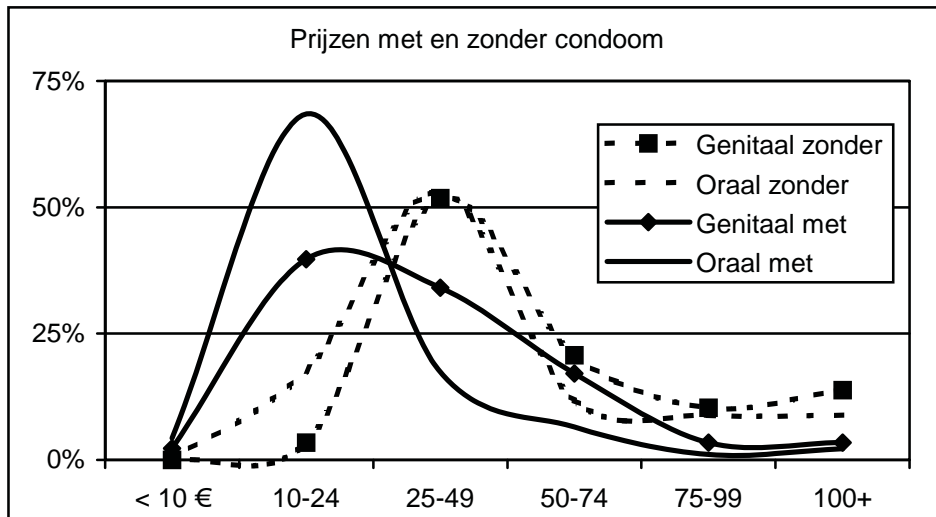
De vrouwen die wel sterk vasthouden aan hun principe altijd met condoom te werken, zien zich toch vaak genoodzaakt om dit naar de klant toe te verklaren vanuit een negatief oogpunt. Ze zeggen bijvoorbeeld dat ze ziek zijn en het daarom voor de klant niet verstandig is. Slechts enkele vrouwen zeggen de klanten die vragen om onbeschermd seksueel contact, waar het op staat:

Ze hebben commentaar: 'Heb je soms een diamanten kut?' Ik antwoord dan: 'Diamant?! Titanium!'

(48-jarige Surinaamse vrouw)

'Als ze me vragen om zonder condoom te werken, dan vraag ik of zij het ziekenfonds betalen.'

(29-jarige Scandinavische vrouw)



Prijzen

Wanneer de respondenten in de survey gevraagd wordt hoeveel hun klanten betalen bij seks met condoom, dan is dit in doorsnee € 20 voor orale en € 25 voor genitale seks. De gemiddelde prijzen liggen iets hoger en bedragen respectievelijk bijna € 25 en € 35. Voor de jongste groep lijken de prijzen iets hoger te zijn, maar de verschillen zijn niet significant.

Tabel 7.10 Prijzen met condoom

	tot en met 24	25 tot en met 39	40 en ouder	p	totaal
hoeveel betaalt een klant je meestal voor pijpen?	n=12	n=33	n=47		n=92
gemiddelde	34.6	20.6	24.3	n.s.	24.3
mediaan	27.5	20.0	20.0		20.0
hoeveel betaalt een klant je meestal voor neuken?	n=12	n=32	n=44		n=88
gemiddelde	40.4	29.7	34.9	n.s.	33.8
mediaan	32.5	24.0	25.0		25.0

Toch nog vrij veel prostituees uit de survey rekenen niet extra voor het werken zonder condoom, maar ook redelijk wat zeggen dat ze hier niet op ingaan. Als de vrouwen wel seks zonder condoom met klanten hebben, dan rekenen ze niet allemaal extra geld, maar meestal liggen de prijzen hoger dan met condoom. Dat geldt niet alleen voor de doorsneeprijs op collectief niveau, maar ook op individueel niveau. Er is op individueel niveau een sterk positieve correlatie tussen de prijs met en de prijs zonder condoom. Dat wil zeggen: hoe hoger de prijs die een vrouw rekent voor seks met condoom, hoe hoger de prijs voor seks zonder condoom. Dit geldt zowel voor

orale als genitale seks. Over het geheel genomen liggen de prijzen voor orale seks zonder condoom rond de vijftien tot twintig euro hoger dan met condoom, en voor genitale seks is de prijs zo'n twintig euro hoger.

Tabel 7.11 Prijzen zonder condoom

	tot en met 24	25 tot en met 39	40 en ouder	p	totaal
vraagt een klant je wel eens om te pijpen of neuken zonder condoom?	n=12	n=33	n=41		n=92
nee	1 (8%)	1 (3%)	3 (6%)	n.s.	5 (5%)
ja, voor pijpen zonder condoom	1 (8%)	0 (-%)	3 (6%)		4 (4%)
ja, voor neuken zonder condoom	0 (-%)	0 (-%)	0 (-%)		0 (-%)
ja, voor beiden	10 (83%)	32 (97%)	41 (87%)		83 (90%)
betaalt de klant dan extra?	n=10	n=32	n=44		n=86
nee	2 (20%)	10 (31%)	11 (25%)	n.s.	23 (27%)
ja, voor pijpen zonder condoom	1 (8%)	15 (47%)	19 (43%)	n.s.	35 (41%)
ja, voor neuken zonder condoom	0 (-%)	13 (41%)	18 (41%)	*	31 (36%)
weet niet, want ik ga hier niet op in	7 (70%)	9 (28%)	15 (35%)	n.s.	31 (37%)
hoeveel betaalt de klant voor pijpen zonder condoom?	n=1	n=14	n=19		n=34
gemiddelde	50.0	44.7	42.4	n.s.	43.6
mediaan	50.0	40.0	35.0		35.0
hoeveel betaalt de klant voor neuken zonder condoom?	n=0	n=12	n=17		n=29
gemiddelde	-	51.2	60.9	n.s.	56.9
mediaan	-	40.0	50.0		45.0

Samenvatting en conclusies

De meeste straatprostituees waarbij we een vragenlijst hebben afgenomen hebben geen eigen woonruimte. Dit is vooral bij de oudere vrouwen het geval. Deze groep heeft ook het vaakst kinderen, waarvan de meesten niet bij de moeder wonen.

Ongeveer een op de tien straatprostituees heeft een partner die weet dat ze tippelt en van een ongeveer gelijk aandeel weet de partner dit niet. In beide gevallen wordt het door tippelprostitutie verdiende geld soms wel en soms niet gedeeld met de partner. Opvallend is dat slechts een enkele vrouw aangeeft te werken om haar kinderen beter te kunnen onderhouden. Het inkomen wordt vaak niet alleen met tippelen vergaard. Veel van de vrouwen hosselen er op meerdere manieren bij.

De leeftijd waarop de vrouwen zijn gaan tippelen loopt sterk uiteen. De geïnterviewde straatprostituees hebben ook een zeer verschillende achtergrond. Het blijkt echter dat met name degenen die al van jongs af aan in de straatprostitutie zitten, zijn misbruikt in hun jeugd. Vaak zijn ze ook al vroeg gaan experimenteren met drugs. Vooral vrouwen uit de oudere categorie zijn ook in andere steden dan Amsterdam in Neder-

land of buitenland begonnen met tippelen. De helft van de vrouwen heeft ook nog op andere manieren dan in de tippelprostitutie hun geld verdiend met seksuele handelingen.

Veel straatprostituees zijn verslaafd. De middelen die zij het vaakst dagelijks gebruiken zijn tabak, heroïne en crack. Intraveneus drugsgebruik heeft bij de meesten nooit plaatsgevonden (maar bij de oudere witte vrouwen relatief vaak juist wel) en slechts een klein deel doet dit nog steeds. Dit type gebruik hangt sterk samen met leeftijd en etniciteit. In meer recente studies naar de relatie tussen prostitutie en crackgebruik in westerse landen worden zowel de route van crack-naar-prostitutie als andersom beschreven. Uit onze survey blijkt dat het grootste deel van de verslaafde straatprostituees al harddrugs gebruikte voordat zij in de prostitutie kwamen. Er zit hierbij variatie in de percentages gebruiksters bij de verschillende soorten drugs en in leeftijd. Drugsgebruik hoeft niet de oorzaak van prostitutie te zijn, maar straatprostitutie en verslaving gaan wel vaak samen en versterken elkaar.

Bijna de helft van de ondervraagde straatprostituees tippelt dagelijks en dan met name 's avonds en/of 's nachts; de rest doet dit minder vaak, soms niet eens elke week. De meesten tippelen alleen in Amsterdam. Grosso modo hebben ze twee tot vier vaste klanten en vier tot negen losse klanten per week. De meeste klanten zijn tussen de 30 en 60 jaar. Over het algemeen geldt dat hoe ouder de prostituee, hoe ouder de klant.

Seks zonder condoom met klanten komt in alle drie leeftijdsgroepen voor. Zelfs bij vrouwen die in eerste instantie aangeven altijd met condoom te werken, blijkt uiteindelijk nog een flink deel recentelijk toch onbeschermd seks te hebben gehad. Dit gaat dan voornamelijk om orale seks. Vaak wordt dit door de vrouwen niet als een gezondheidsrisico gezien, zolang de klanten niet in hun mond klaarkomen. Vooral bij vaste klanten of wanneer de vrouwen 'dope-ziek' zijn hebben ze vaker onveilige seks. Hoewel niet alle vrouwen extra rekenen voor seks zonder condoom, liggen de prijzen over het algemeen toch hoger dan voor seks met condoom. Er bestaat in de straatprostitutie een forse prijsvariatie, zowel voor orale als genitale seks, en zowel met als zonder condoom. Grosso modo kost orale seks met condoom € 20-25 euro en zonder condoom € 40-50. Voor genitale seks is dit € 25-35 met en € 45-55 zonder condoom.

8

GEZONDHEID, ZORG EN BEREIK

In het vorige hoofdstuk hebben we al geconstateerd dat veel straatprostituees verslaafd zijn aan drugs. Weliswaar zijn er weinig straatprostituees die tegenwoordig nog drugs spuiten, maar met name de oudere witte verslaafde vrouwen hebben dit vroeger wel gedaan. Bovendien hebben we vastgesteld dat seks zonder condoom in elk geval onder straatsprostituees, maar waarschijnlijk ook bij een deel van de verborgen prostitutie, voorkomt. Er zijn dus alleen hierom al redenen om te verwachten dat vrouwen in de straat- en verborgen prostitutie gezondheidsklachten hebben.

Uit informele gesprekken en observaties blijkt dat de meeste straatprostituees, vooral degenen die niet beschikken over eigen woonruimte en in de Binnenstad tippelen, regelmatig bij de vrouwenopvang van Stichting de Regenboog komen. De Regenboog verwijst indien nodig vrouwen met hulpvragen door naar andere instellingen en instanties. Ook bemiddelt zij voor crisisbedden, zodat vrouwen die te ziek of uitgeput zijn om op straat te verblijven een nacht binnen kunnen slapen.

In dit hoofdstuk kijken we vooral naar het bereik van de gezondheidszorg. We beperken ons hierbij grotendeels tot gegevens uit de survey onder straatprostituees. Eerst bespreken we in hoeverre de respondenten klachten hebben over hun gezondheid, wat hun meest voorkomende gezondheidsklachten zijn en naar wie zij met deze klachten gaan. Daarna gaan we na in welke mate de respondenten in het ziekenfonds zitten, of zij een huisarts hebben en wanneer zij daar voor het laatst geweest zijn. Vervolgens beschrijven we het bereik van de SOA-polikliniek. Aansluitend gaan we na hoe de respondenten aan condooms komen. Ten slotte bespreken we het bereik van de methadonverstrekking.

Gezondheidsklachten

In de survey onder straatprostituees hebben we hen ook gevraagd of ze klachten met hun gezondheid hadden, en wanneer dit het geval was, konden ze de drie belangrijkste klachten noemen. Ruim de helft van de ondervraagde prostituees zegt gezondheidsklachten te hebben. De jongste groep lijkt hier het minst last van te hebben, maar het verschil is niet significant. De genoemde klachten hebben we onderverdeeld in een aantal categorieën. Bovenaan staan psychische klachten (voornamelijk depressie, maar bijvoorbeeld ook psychose); bij de leeftijdsgroep 25-39 jaar vormen die zelfs bijna de helft van de genoemde gezondheidsklachten. Daarna komen problemen met de luchtwegen (zoals kortademigheid, longontsteking, bronchitis en

astma⁹); bij de oudste groep staan die zelfs bovenaan, bij de middelste groep op de tweede plaats, terwijl niemand uit de jongste groep zulke klachten noemt. Vervolgens komen chronische aandoeningen (zoals diabetes, reuma, hartklachten, artrose, epilepsie, tumoren). Opvallend is dat slechts een klein deel SOA of daaraan gerelateerde klachten (bijvoorbeeld hepatitis, herpes, schimmel) noemt. In dit laatste geval is wellicht sprake van onderrapportage.¹⁰ Ten slotte is er een categorie 'overige klachten', die onder andere bestaat uit rugpijn, gebitsproblemen, kneuzingen en ontstoken voeten.

Tabel 8.1 Gezondheidsklachten

	tot en met 24	25 tot en met 39	40 en ouder	p	totaal
heb je klachten met je gezondheid?	n=12	n=33	n=46		n=91
nee	9 (75%)	14 (42%)	18 (39%)	n.s.	41 (45%)
ja	3 (25%)	19 (58%)	28 (61%)		50 (55%)
zo ja, noem de drie meest ernstige (% van klachten)					
luchtwegen	0 (-%)	10 (31%)	16 (35%)		26 (31%)
chronische aandoeningen	1 (17%)	3 (9%)	10 (22%)		14 (17%)
SOA of gerelateerde klachten	1 (17%)	0 (-%)	6 (13%)		7 (8%)
psychisch	3 (50%)	15 (47%)	12 (26%)		30 (36%)
overig	1 (17%)	4 (13%)	2 (4%)		7 (8%)

Tabel 8.2 Zorg voor lichamelijke klachten (% van klachten)

	tot en met 24	25 tot en met 39	40 en ouder	totaal
n (aantal klachten)	6	32	46	84
weet je waar je terecht kunt met je klachten? (per klacht)				
ja	6 (100%)	26 (81%)	40 (87%)	72 (86%)
zo ja, waar dan?				
hulpverlening (PPP, GG&GD e.d.)	4 (67%)	18 (69%)	25 (63%)	47 (65%)
ziekenhuis, algemeen	1 (17%)	2 (8%)	3 (8%)	6 (7%)
specialist	0 (-%)	2 (8%)	4 (10%)	6 (7%)
huisarts	1 (17%)	3 (12%)	4 (10%)	8 (10%)
overig (detentie-arts, tandarts)	0 (-%)	1 (4%)	3 (8%)	4 (5%)

Het overgrote deel van de ondervraagde prostituees die zeggen gezondheidsklachten te hebben, weet waar ze terecht kunnen met hun klachten. Vaak is dit (als eerste) bij de (drugs)hulpverlening; in tweederde van de gevallen gaan ze daarheen, met name naar de GG&GD (inclusief PPP). Slechts een op de tien gaat met de genoem-

⁹ Enigszins arbitrair hebben we astma in deze categorie ondergebracht. Er valt ook wat voor te zeggen om astma in te delen bij de chronische aandoeningen.

¹⁰ In de vragenlijst hebben we geen afzonderlijke vragen gesteld over HIV en Aids.

de klachten naar de huisarts, nog minder naar de specialist of naar het ziekenhuis. Voor zover zij naar een specialist gaan, is dit vooral voor chronische klachten en problemen met de luchtwegen.

Ziekenfonds en huisarts

Twee op de drie prostituees uit de survey zitten in het ziekenfonds, maar zij hebben niet allemaal een eigen huisarts. Van de totale groep heeft bijna de helft geen huisarts. Als ze wel een huisarts hebben, is dat bijna altijd in Amsterdam.

Van de respondenten die wel een huisarts hebben, is bijna tweederde daar het afgelopen jaar nog geweest.

- De jongste groep gaat het vaakst naar de huisarts. Degenen onder hen die een eigen huisarts hebben, zijn daar bijna allemaal de laatste drie maanden nog geweest. Dat is opvallend, want deze groep springt er niet uit met meer gezondheidsklachten.
- Van de middelste leeftijdsgroep (25-39 jaar) is maar liefst tweederde van de vrouwen met een huisarts daar langer dan een jaar geleden voor het laatst geweest. In totaal is slechts 15% van deze leeftijdsgroep de laatste drie maanden bij de huisarts geweest.
- De oudste leeftijdsgroep neemt een tussenpositie in. Van de vrouwen met een huisarts is een derde daar langer dan een jaar geleden voor het laatst geweest. In totaal is slechts 21% van deze leeftijdsgroep de laatste drie maanden bij de huisarts geweest.

Tabel 8.3 Ziekenfonds en huisarts

	tot en met 24	25 tot en met 39	40 en ouder	p	totaal
zit je in het ziekenfonds?	n=12	n=33	n=47		n=92
ja	8 (67%)	16 (49%)	34 (72%)	n.s.	58 (63%)
heb je een huisarts?	n=12	n=33	n=47		n=92
ja, in Amsterdam	6 (50%)	14 (42%)	24 (51%)	n.s.	44 (48%)
ja, ergens anders	2 (17%)	0 (-%)	3 (6%)		5 (5%)
nee	4 (33%)	19 (59%)	20 (43%)		43 (47%)
wanneer was je er voor het laatst?	n=8	n=14	n=26		n=48
deze week	1 (13%)	0 (-%)	4 (15%)	*	5 (10%)
laatste maand	4 (50%)	2 (14%)	4 (15%)		10 (21%)
laatste 3 maanden	2 (25%)	3 (21%)	2 (8%)		7 (8%)
laatste 6 maanden	0 (-%)	0 (-%)	3 (12%)		3 (3%)
laatste jaar	1 (13%)	0 (-%)	4 (15%)		5 (5%)
langer dan een jaar geleden	0 (-%)	9 (64%)	9 (35%)		18 (38%)

SOA-poli

Hoe jonger de prostituees zijn, hoe kleiner de kans dat zij bij de SOA-polikliniek van de GG&GD in Amsterdam zijn geweest. Volgens de gegevens uit de survey zijn van de oudste leeftijdsgroep de meeste prostituees ooit wel eens bij de SOA-poli van de GG&GD (soms een polikliniek elders in het land, respectievelijk spreekuur tijdens detentie) geweest. Bij de middelste leeftijdsgroep is dat ruim de helft en van de jongste groep nog niet de helft.

Van de respondenten die wel eens bij een SOA-poli geweest zijn, is bijna driekwart daar het afgelopen jaar nog geweest en 40% in de afgelopen drie maanden. Van de totale groep is echter bijna driekwart de afgelopen drie maanden *niet* bij een SOA-poli geweest (73%).

- Van de jongste leeftijdsgroep is 25% het laatste jaar en 17% de laatste drie maanden bij een SOA-poli geweest.¹¹
- Van de middelste leeftijdsgroep is 47% het laatste jaar en 31% de laatste drie maanden bij een SOA-poli geweest.¹²
- Van de oudste leeftijdsgroep is 55% het laatste jaar en 28% de laatste drie maanden bij een SOA-poli geweest.¹³

Tabel 8.4 SOA-poli GGD

	tot en met 24	25 tot en met 39	40 en ouder	p	totaal
ben je wel eens bij de SOA-poli van de GGD geweest?	n=12	n=32	n=47		n=92
ja, in Amsterdam	4 (33%)	18 (56%)	37 (79%)	**	60 (65%)
ja, elders	1 (8%)	0 (-%)	1 (2%)		2 (2%)
nee	7 (58%)	14 (44%)	9 (19%)		30 (33%)
wanneer was je daar voor het laatst?	n=5	n=19	n=38		n=62
deze week	1 (20%)	0 (-%)	1 (3%)	n.s.	2 (3%)
laatste maand	1 (20%)	7 (37%)	7 (18%)		15 (24%)
laatste 3 maanden	0 (-%)	3 (16%)	5 (13%)		8 (13%)
laatste 6 maanden	1 (20%)	3 (16%)	5 (13%)		9 (15%)
laatste jaar	0 (-%)	2 (11%)	8 (21%)		10 (16%)
langer dan een jaar geleden	2 (40%)	4 (21%)	12 (32%)		18 (29%)

Condooms

Wanneer we in informele gesprekken praten over de SOA-poli, krijgen we van prostituees die daar niet (meer) naar toegaan regelmatig te horen dat ze er het nut niet van inzien om zich te laten testen op HIV en andere SOA, aangezien ze naar eigen zeggen altijd met condooms werken. Of dit ook werkelijk zo is, valt te bezien.

¹¹ Resp. 3/12 en 2/12.

¹² Resp. 15/32 en 10/32.

¹³ Resp. 26/47 en 13/47.

In het vorige hoofdstuk hebben we al geconstateerd dat de informatie die straatprostituees geven over condoomgebruik niet altijd even consistent is. Maar zonneklaar bleek dat in elk geval orale seks met klanten zonder condoom geen uitzondering was. Hoe komen straatprostituees aan condooms? Volgens de gegevens uit onze survey hangt dit sterk samen met de leeftijd van de vrouwen. De jongste groep haalt hun condooms het minst bij de hulpverlening en koopt ze het meest in de winkel. Daarnaast of tevens krijgt deze leeftijdsgroep condooms van klanten (die hun eigen condooms meebrengen) of van de 'madam'. Bij de beide andere leeftijdsgroepen komt kopen in de winkel veel minder voor (respectievelijk slechts 15% en 11%). De prostituees uit de middelste en oudste leeftijdsgroep krijgen hun condooms vooral bij de GG&GD (waaronder PPP) en de Regenboog. Wanneer ze zeggen dat zij (ook) elders aan hun condooms komen, dan gaat het vooral om andere hulpverleningsinstaties (Amoc, Streetcornerwerk, HVO en het Leger des Heils).

Tabel 8.5 Condoomgebruik en het verkrijgen van condooms

	tot en met 24	25 tot en met 39	40 en ouder	p	totaal
waar haal je je condooms meestal? (meerdere mogelijkheden)	n=12	n=33	n=45		n=90
kopen in winkel	8 (67%)	5 (15%)	5 (11%)	****	18 (20%)
krijgen bij GG&GD	2 (17%)	16 (49%)	24 (52%)	n.s.	42 (47%)
krijgen bij PPP	1 (8%)	3 (9%)	10 (22%)	n.s.	14 (16%)
krijgen bij de Regenboog	1 (8%)	15 (46%)	18 (39%)	n.s.	34 (38%)
anders	6 (50%)	6 (18%)	7 (15%)	n.s.	17 (19%)

Methadonverstrekking

Van de prostituees uit de survey krijgt bijna de helft ten tijde van het interview methadon verstrekt, in verreweg de meeste gevallen in Amsterdam. Daarnaast zijn er respondenten die wel hebben deelgenomen aan de methadonverstrekking, maar dat tegenwoordig niet meer doen. Bij elkaar genomen heeft bijna tweederde van de respondenten ervaring met methadonverstrekking.

Er is een duidelijk verband met leeftijd: hoe ouder de respondenten, hoe vaker zij methadon verstrekt krijgen. Op een enkele uitzondering na krijgen de jongste respondenten (tot 25 jaar) geen methadon, van de middelste groep (25-39 jaar) zit een op de drie in de verstrekking en bij de oudste groep (40 jaar en ouder) zijn het er twee op de drie.

Een belangrijke verklaring voor het feit dat de jongste groep doorgaans geen methadon krijgt, is dat deze prostituees meestal geen heroïne gebruiken of gebruikt hebben. Methadon is immers (als vervangend middel) bedoeld voor degenen die verslaafd zijn aan heroïne. Van de (42) respondenten die op het moment van het inter-

view methadon verstrekt krijgen heeft 81% in de afgelopen maand nog heroïne gebruikt, hetgeen betekent dat sommigen, al dan niet tijdelijk, zijn gestopt met heroïne. Andersom krijgt ruim de helft (55%) van de (62) huidige heroïnegebruiksters (in de afgelopen maand nog gebruikt) methadon. Van de jongste leeftijdsgroep krijgt slechts één respondent methadon, maar in deze groep zitten ook slechts drie huidige heroïnegebruiksters. Van de huidige heroïnegebruiksters uit de oudste groep krijgt bijna iedereen methadon verstrekt.¹⁴ De middelste leeftijdsgroep heeft verhoudingsgewijs de meeste huidige heroïnegebruiksters (zie Bijlage A), maar toch zit minder dan de helft hiervan in de methadonverstrekking.¹⁵ Deze vrouwen worden dus veel minder goed bereikt dan de oudste groep.¹⁶

Zoals gezegd hebben sommige vrouwen die momenteel geen methadon krijgen voorheen wel in de verstrekking gezeten. De belangrijkste reden om geen methadon meer te nemen, is dat zij het geen geschikt middel vinden om af te kicken. Stoppen met methadon, zo krijgen we herhaaldelijk te horen, is nog moeilijker dan afkicken van heroïne.

Tabel 8.6 Methadonverstrekking

	tot en met 24	25 tot en met 39	40 en ouder	p	totaal
krijg je methadon?	n=12	n=33	n=47		n=92
nee	10 (83%)	13 (39%)	12 (26%)	***	35 (38%)
niet meer	1 (8%)	8 (24%)	6 (13%)		15 (16%)
ja	1 (8%)	12 (36%)	29 (62%)		42 (46%)
gebeurt dit in Amsterdam?	n=1	n=12	n=29		n=42
nee	1 (100%)	1 (8%)	1 (3%)	n.s.	3 (7%)
ja	0 (-%)	11 (92%)	28 (97%)		39 (93%)

Samenvatting en conclusies

Ruim de helft van de ondervraagde straatprostituees zegt gezondheidsklachten te hebben, met name psychische klachten en aandoeningen aan de luchtwegen. De meerderheid van deze vrouwen weet ook waar zij met hun gezondheidsklachten terecht kunnen. Verreweg het vaakst is dat bij de drugshulpverlening, met name de GG&GD (inclusief PPP), op grote afstand gevolgd door de huisarts.

Ruim één op de drie respondenten zit niet in het ziekenfonds en bijna de helft heeft geen huisarts. Ongeveer één op de drie is nog nooit bij de SOA-poli van de GG&GD

¹⁴ 29 van de 31 huidige gebruiksters (=94%).

¹⁵ 12 van de 28 huidige gebruiksters (=43%).

¹⁶ De cijfers over heroïnegebruik zijn gebaseerd op zelfrapportage. Strikt genomen is niet onderzocht in hoeverre zij verslaafd zijn aan heroïne (bijvoorbeeld volgens ASI). Wel zeggen bijna alle huidige gebruiksters dat zij ook de laatste 24 uur nog heroïne hebben genomen en dit wijst op frequent gebruik en zal in de praktijk ook vrijwel zeker verslaving betekenen.

geweest; het ooit-bereik is het laagst bij de jongste groep (jonger dan 25 jaar). Van de totale groep is slechts een kwart er de afgelopen drie maanden geweest. Terwijl de jonge straatprostituees hun condooms vaak in de winkel kopen, gebeurt dit weinig bij de respondenten vanaf 25 jaar. Zij krijgen hun condooms vooral van de drugs-hulpverlening, met name de GG&GD (inclusief PPP) en de Regenboog.

De meeste jonge straatprostituees zitten niet in de methadonverstrekking, maar deze groep is ook het minst verslaafd aan heroïne. Het bereik van de verstrekking is duidelijk het grootst bij de oudste groep (vanaf 40 jaar); bijna alle huidige heroïnegebruikers in deze groep krijgen ook methadon. De middelste leeftijdsgroep (25-39 jaar) springt er negatief tussenuit. Er zitten relatief veel huidige heroïnegebruikers in deze groep, maar ze worden slechter bereikt met methadonverstrekking dan de oudste groep. Bovendien hebben zij het vaakst geen recent contact gehad met de huisarts.

Al met al lijkt de oudste groep straatprostituees beter bereikt te worden dan de middelste leeftijdsgroep, terwijl de laatste groep er qua gezondheid niet duidelijk beter aan toe is. Het is dus van belang om het bereik van de middelste groep te vergroten. Daarnaast vereist de jongste groep specifieke aandacht, met name omdat zij het minst bereikt wordt door de SOA-poli en de weg via de methadonverstrekking voor deze groep meestal niet openstaat. In hoofdstuk 10 gaan we verder in op de bereikbaarheid van prostituees.

9

VEILIGHEID EN OVERLAST

De tippelzone aan de Theemsweg werd in het leven geroepen om de overlast, door met name de verslaafde prostituees, in de Binnenstad van Amsterdam te beperken. In de praktijk, zeker in de periode voorafgaand aan de sluiting, bleken vooral niet-verslaafde prostituees gebruik te maken van de tippelzone. Zij verkozen deze locatie boven andere prostitutieplekken omdat hier voldoende klandizie aanwezig was en ze er veilig konden werken. De zone bood vaste afwerkplekken, (gratis) condooms, een huiskamer met een natje en een droogje. Ook was er medische zorg (GG&GD-arts). Weliswaar intensiverde de politie in de periode voorafgaand aan de sluiting de controle op illegale vrouwen, maar dit neemt niet weg dat de aanwezigheid van de politie op en rond de tippelzone vanaf het begin sterk heeft bijgedragen aan de veiligheid van de vrouwen.

Het sluiten van de zone roept onvermijdelijk de vraag op of dit gevolgen heeft gehad voor de overlast in andere delen van Amsterdam en voor de veiligheid van de prostituees. In dit hoofdstuk proberen we deze vragen te beantwoorden. We doen dit op basis van zowel de survey onder straatprostituees als informatie uit informele gesprekken, diepte-interviews en observaties.

Veiligheid op straat

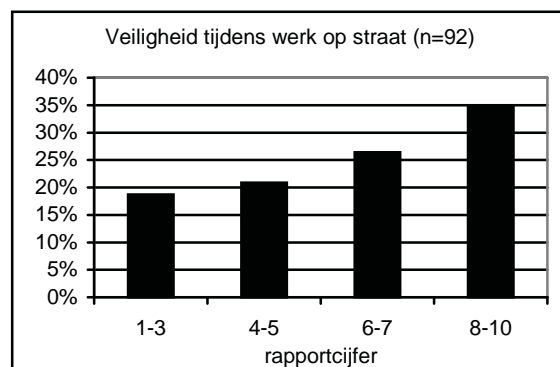
Hoewel straatprostituees over het algemeen solistisch werken, staan of lopen er meestal wel andere vrouwen in de buurt te tippelen. Maar het zijn er nooit veel tegelijkertijd en dicht bij elkaar, al was het alleen maar om niet op te vallen en last met de politie te krijgen. Het voordeel van in je eentje tippelen is dat je geen concurrentie hebt, maar uit veiligheidsoverwegingen is dit niet aan te bevelen. Een belangrijk aspect dat we ook zelf tijdens ons veldwerk hebben ervaren.

Het is inmiddels 3 uur 's nachts wanneer ik voor de laatste keer achter het Centraal Station loop. Het is er donker en uitgestorven. Ik ben alleen. Omdat zich op deze plek 's nachts bijna alleen maar tippelende vrouwen en hun klanten vertonen, denken prostituanten uiteraard dat ik wat probeer te verdienen. Auto's remmen af, er wordt geknipperd en sommige stoppen. Keer op keer geef ik aan niet geïnteresseerd te zijn. Als de oude Mercedes voor de vierde keer langsrijdt en de bestuurder opnieuw probeert contact te maken, krijg ik 't een beetje benauwd. Er werken op dit moment geen andere vrouwen en ik besef ineens heel goed dat, als er iets gebeurt, niemand mij zal kunnen horen. Snel loop ik verder...

(veldnotitie, 14 juli 2004)

In informele gesprekken en in diepte-interviews brengen de prostituees vaak uit zichzelf het thema veiligheid naar voren. Regelmatig vertellen tippelaarsters expliciet dat zij zich tegenwoordig minder veilig op straat voelen, omdat zij zich door politiecontroles opgejaagd voelen en daardoor minder tijd hebben om met de klant te onderhandelen voordat zij bij hem in de auto stappen. Ook zijn er nogal eens problemen met de betaling, willen klanten seks zonder condoom (zie ook hoofdstuk 7) of perverse fantasieën in de praktijk brengen. Vaak hebben straatprostituees zelf wel eens nare ervaringen gehad en anders hebben ze er over gehoord van collega's. Maar er zijn ook prostituees die zeggen geen last te hebben van geweld of onveilige gevoelens.

In de survey onder straatprostituees hebben we hen gevraagd om een rapportcijfer tussen 1 en 10 te geven voor het gevoel van veiligheid tijdens het werk op straat. Gemiddeld geven zij een 6, oftewel niet echt veilig, maar ook niet uitgesproken onveilig. Er is daarbij geen verschil naar leeftijd. Wel is er een forse variatie; sommigen geven een zware onvoldoende, maar anderen geven een cijfer van 8 of hoger.



Geweld door klanten

Op de vraag of klanten wel eens geweld tegen hen gebruiken antwoordt 60% van de respondenten in de survey bevestigend en zegt 10% dat dit vaak voorkomt. De meerderheid van de slachtoffers heeft ook de afgelopen 12 maanden nog te maken gehad met geweld van klanten (39% van de totale groep). In 90% van de gevallen gebeurde dit (ook) in Amsterdam.

Uit de toelichting die de vrouwen bij de vragenlijst geven, alsmede uit informele gesprekken en diepte-interviews blijkt dat het vaak gaat om duwen en slaan, maar ern-

stiger vormen van geweld vormen geen uitzondering, zoals poging tot wurging of steken met een mes.

Verschillende verslaafde, dakloze vrouwen geven aan dat ze met name in de winter benaderd worden door mannen die misbruik willen maken van de situatie. Ze bieden oververmoeide vrouwen aan dat ze een nachtje bij hen op de bank mogen doorbrengen om even goed uit te rusten en droog en warm te kunnen slapen. Dit 'slapen op de bank' eindigt dan in ongewenste intimiteiten tot aan verkrachting toe.

Tabel 9.1 Geweld door klanten

	tot en met 24	25 tot en met 39	40 en ouder	p	totaal
gebruiken klanten wel eens geweld tegen je tijdens je werk?	n=12	n=33	n=47		n=92
nee	6 (50%)	9 (27%)	22 (47%)	n.s.	37 (40%)
ja, zelden	3 (25%)	8 (24%)	11 (23%)		22 (24%)
ja, soms	2 (17%)	12 (36%)	10 (21%)		24 (26%)
ja, vaak	1 (8%)	4 (12%)	4 (9%)		9 (10%)
is dit de afgelopen 12 maanden nog gebeurd?	n=6	n=24	n=25		n=55
ja	2 (33%)	16 (67%)	18 (72%)	n.s.	36 (66%)
nee	4 (67%)	8 (33%)	7 (28%)		19 (35%)

Druggebruik door zowel klant als prostituee wordt als een van de verklaringen aangedragen waardoor gewelddadige excessen eerder 's avonds en 's nachts plaatsvinden dan overdag. Overdag wordt, zeker door de klant, minder gebruikt.

Natuurlijk valt gebruik van geweld niet goed te praten. Er zijn echter situaties waarin een prostituee deels zelf de kans op geweld vergroot. Sommige vrouwen beroven hun klanten van geld en portemonnee of jennen klanten als ze niet snel genoeg klaar kunnen komen. Hierdoor is het te begrijpen dat de omgang tussen klant en prostituee niet altijd even proper is en er gewelddadige incidenten ontstaan. Een 58-jarige Surinaamse vrouw die werkzaam is in Amsterdam Zuidoost zoekt gerechtigheid in het bestellen van haar klanten:

Ik pik van de klanten. Als ik kan rollen dan rol ik ze. Ik vind dat ook normaal want de klanten doen van alles met je, zeker als ze coke hebben gebruikt.

Andere vrouwen, zoals een Nederlandse vrouw van 36 jaar, lijken zich na vele jaren van geweld in hun lot te berusten en zijn lam geslagen:

Haar vrolijkheid lijkt haar verdriet uit te vergroten. Ze is vrolijk als ze vertelt hoe vaak ze in elkaar geslagen wordt, hoe vaak ze al verkracht is. Met een glimlach vertelt ze hoe een man haar op de mond sloeg onder het mom dat ze lekkerder kan pijpen zonder tanden. Ze ziet er best goed uit, maar ze vraagt meestal € 5 voor neuken of

pijpen. Ze zegt soms wel 50 mannen in een week af te werken. Het merendeel zonder condoom. Ze lijkt vastbesloten zichzelf te vernietigen.

Slechts een paar vrouwen denken dat degenen die om de haverklap last van geweld van klanten hebben zich wellicht te snel laten inpakken. Een Duitse vrouw van 38 jaar omschrijft zichzelf inderdaad als te naïef:

Kent iemand je na vier à vijf keer te zijn meegegaan, word je naakt wakker in de handboeien in een loods. Heeft hij je slaappillen gegeven. Dan ben je de lul. Ik werd verkracht door meerdere mannen. Ik ben dan ook te goedgelovig en vertel waar ik woon of iets over mijn kinderen en kan dus geen aangifte meer doen.

Risicobeperking

Gelukkig legt het merendeel van de vrouwen zich niet bij het geweld dat klanten tegen hen gebruiken neer, maar verzinnen ze manieren om zich beter te beschermen. Zo blijven ze zoveel mogelijk in 'hun eigen territorium' en houden sommige vrouwen elkaar in de gaten. Een deel van de vrouwen geeft aan collega's door als ze meegegaan met een klant. Ze toetsen dan bijvoorbeeld elkaars nummer in hun telefoon, zodat als er wat mis is, ze meteen de ander aan de lijn hebben. Tegelijkertijd beseffen ze dat het een soort van schijnveiligheid is. De ander weet immers niet waar de vrouw die hulp nodig heeft zich bevindt. Maar het geeft hen wel een goed gevoel en dit stralen ze dan weer uit.

Van een echte close groep is veelal geen sprake. Dit blijkt al uit het feit dat een aantal vrouwen het geprobeerd heeft om anderen te waarschuwen voor gevaarlijke klanten. Zij werden echter uitgelachen en die vrouwen renden vervolgens op de auto af om de klant alsnog te scoren. Kennelijk gaat geld bij deze vrouwen in sommige gevallen boven veiligheid.

Een tweede strategie die prostituees hanteren ter beperking van risico's is: alleen met een klant meegaan als ze zichzelf veilig voelen. Ze vertrouwen voor een groot deel op hun intuïtie, maar kijken ook goed in de auto voordat ze instappen. Ze letten bijvoorbeeld op de aanwezigheid van wapens naast of onder de stoel en checken tevens of er geen andere personen in de auto verscholen zitten die voor nare verrassingen kunnen zorgen.

Een Nederlandse vrouw van in de dertig gaf aan dat ze bij een klant in de auto was gestapt en samen wegreden naar een afwerkplek. Op een gegeven ogenblik dook er achter de voorstoel een tweede man op. Ze had deze man bij het instappen niet gezien en ze schrok zich dood. De man pakte haar van achteren vast, waardoor ze geen kant op kon. Ze was geheel overgeleverd aan de wil van beide mannen, die haar gruwelijk misbruikten. Ze werd meerdere keren verkracht en mishandeld.

Van deze ervaring heeft ze geleerd en ook haar medetippelaarsters heeft ze op de hoogte gebracht, waardoor de veiligheidstechniek, kijken of er meer mensen in de auto zitten, ook door anderen kan worden toegepast.
(Veldnotitie, 25 augustus 2004)

Indien een prostituee eenmaal bij een klant in de auto zit en de boel niet vertrouwt, hebben ze vaak verschillende smoesjes paraat om weer uit de auto te kunnen stappen. Ze zegt bijvoorbeeld dat ze de condooms vergeten is, waarbij de klant bewogen wordt om weer terug te rijden naar de plek waar ze is opgepikt of waar ze de auto in ieder geval verantwoord kan verlaten.

De derde manier om risico's te beperken is gelegen in de selectie van klanten. Veel prostituees geven aan een voorkeur te hebben voor een bepaald type klant. Vooral oudere (Nederlandse) mannen zijn gewild. Niet alleen omdat ze over het algemeen beleefd en galant zijn, maar door hun hogere leeftijd zijn ze ook aantrekkelijk omdat ze zelf kwetsbaarder zijn. Het merendeel van de vrouwen zegt eveneens liever vaste klanten te hebben, omdat dit risico's op gewelddadig contact zou beperken. Een stevige, Nederlandse vrouw van 40 jaar vertelt:

De eerste keer dat ik met een vreemde meeding, kneep-ie mijn keel dicht en riep 'ik wil wat voelen, kijk me aan'. Ik heb daarna twee weken niet gewerkt en ga nooit meer met vreemden mee.

Idealiter wordt een vaste klantenkring opgebouwd door je telefoonnummer alleen aan vaste, betrouwbare klanten te geven en te werken via het maken van afspraken met mobiele telefoons. Nadeel hiervan is dat een vrouw hiermee afhankelijk wordt van wanneer de klanten bellen en ze dus het geld niet kan verdienen als ze het nodig heeft. Een praktisch probleem is overigens dat met name verslaafde prostituees vaak niet lang hetzelfde telefoonnummer hebben, bijvoorbeeld omdat zij hun mobieltje verpatsen voor dope (zie ook Bijlage A).

De vierde strategie is: assertiviteit. We treffen dit aan bij prostituees die aangeven dat je eigen houding bij het vergroten van je veiligheid heel belangrijk is. Deze vrouwen vertellen dat ze zich tegenover een klant dominant opstellen en terughoudend zijn in het tonen van emoties. Ze praten met een houding dat zij de baas zijn en bepalen wat er gebeurt. Hierdoor komen ze minder kwetsbaar over en ontstaan er, volgens hen, minder snel problemen. Ook zijn er vrouwen die een zelfverdedigingcursus hebben gedaan. Dit helpt haar veilig te voelen op straat.

Indien er, ondanks allerlei voorzorgsmaatregelen, toch een vervelende situatie ontstaat, proberen de meeste vrouwen zich er met een grapje vanaf te maken, of te reageren in de trant van 'Ik lul net zo lang totdat hij weer slap is.' Neemt de agressie

niet af dan proberen ze te ontsnappen, desnoods door uit de auto te springen. In uiterste nood schuwen ook de vrouwen geweld niet:

They try, but I'm faster, I'm not like the other girls. I'm a good fighter.
(20-jarige Ierse vrouw)

Ten slotte zijn er straatprostituees die uit veiligheidsoverwegingen besluiten over te gaan tot thuisontvangst. Andere vrouwen stoppen, al dan niet tijdelijk, met prostitutie.

Aangifte doen

Met name in de straatprostitutie wordt geweld door klanten, ondanks dat dit onderwerp in veel gesprekken naar voren kwam, vaak gebagatelliseerd als zijnde 'allemaal niet zo erg'. Sommigen beschouwen het zelfs als iets dat er 'gewoon bijhoort'. Deze vrouwen zijn door hun leven op straat al vaak zo gehard en gewend zichzelf staande te houden, dat ze niet zo gauw naar de politie zullen gaan. Ze lossen hun zaakjes zelf wel op. Bovendien neemt het opnemen van de aanklacht tijd in beslag en dat hebben ze er vaak niet voor over.

Van de vrouwen uit de survey die de afgelopen 12 maanden slachtoffer waren van geweld door klanten zegt slechts iets meer dan een kwart ook aangifte te hebben gedaan. Alle aangiften vonden plaats in Amsterdam.

Meestal doen de vrouwen die op straat werken pas aangifte bij de politie als de situatie zo ernstig is, dat ze er nauwelijks onderuit kunnen. Wanneer de vrouwen zo ernstig door een klant zijn toegetakeld, met bijvoorbeeld gebroken ribben of steekwonden als gevolg waardoor ze naar het ziekenhuis moeten, doen zij over het algemeen wel aangifte.

Tabel 9.2 Geweld door klanten in de afgelopen 12 maanden en aangifte bij politie

	tot en met 24	25 tot en met 39	40 en ouder	p	totaal
is dit de afgelopen 12 maanden nog gebeurd?	n=6	n=24	n=25		n=55
ja	2 (33%)	16 (67%)	18 (72%)	n.s.	36 (66%)
nee	4 (67%)	8 (33%)	7 (28%)		19 (35%)
heb je daar toen aangifte van gedaan?	n=2	n=16	n=18		n=36
ja	1 (50%)	3 (19%)	6 (33%)	n.s.	10 (28%)
nee	1 (50%)	13 (81%)	12 (67%)		26 (72%)
zo ja, in Amsterdam?	n=1	n=3	n=6		n=10
ja	1 (100%)	3 (100%)	6 (100%)	n.s.	10 (100%)
nee	0 (-%)	0 (-%)	0 (-%)		0 (-%)

Het merendeel van de vrouwen die zich uitlaten over de rol en invloed van de politie zegt er niet veel aan te hebben als het gaat om geweld door klanten. Dit geldt zowel voor de Binnenstad als Zuidoost. Het vertrouwen in de politie is niet zo groot. Regelmatig krijgen we te horen dat de politie zegt dat ze dan maar niet midden in de nacht op straat moeten gaan lopen of dat ze voorzichtiger moeten zijn. Een Engelse straatprostitutie van 34 jaar drukt het als volgt uit: 'the female victim in Holland is the accused'.

Toch zijn er ook andere geluiden te horen, waaruit meer betrokkenheid van de politie naar voren komt. Sommige agenten vragen de vrouwen hoe het met hen gaat en hebben een luisterend oor voor hun problemen. En een van de slachtoffers spreekt van een positieve benadering door de politie tijdens een aangifte, ook al was het resultaat teleurstellend:

Ze vertelt een half jaar geleden verkracht te zijn en een maand geleden in elkaar te zijn geslagen. Het viel haar mee hoe serieus de politie haar nam toen ze aangifte deed, hoewel het volgens haar niks hielp, want ze heeft de daders later gewoon rond zien lopen.

(gespreksnotitie, 28-jarige Nederlandse vrouw)

Overlast en bestrijding

Voor zover er sprake is van overlast, gaat het vooral om straatprostitutie. Bij de andere vormen van prostitutie die we hebben onderzocht, geschiedt zowel de contactlegging als het 'afwerken' in het verborgene. Slechts in een enkel geval levert dit overlast op voor de omgeving. Het gaat dan vooral om in- en uitlopende klanten bij 'wippercelen' en horecalocaties. De overlast beperkt zich dan tot de directe burens. Maar dit zijn uitzonderingen. De burens hebben vaak niet in de gaten wat er zich achter de schermen af speelt en de uitbaters hebben er baat bij dat de prostitutie voor de burens geheim blijft.

De straatprostitutie is een ander verhaal, want hier zijn de vrouwen aangewezen op het werven van klanten in het publieke domein. Er zijn weinig plekken in de stad waar straatprostitutie nog zichtbaar is. Op straat klanten aanspreken gebeurt vooral in de Binnenstad en dan vooral in de (omgeving van de) Wallen en achter/rond het Centraal Station. In mindere mate gebeurt dit (openlijk) in Zuidoost. Wel zijn er plekken in Zuidoost die sterk verloederd zijn en waar (straat)prostitutie plaatsvindt in bijvoorbeeld boxen. Klanten worden ook wel geworven op haltes van het openbaar vervoer, maar doorgaans geschiedt dit met de nodige voorzichtigheid en is voor buitenstaanders (en politie) moeilijk aantoonbaar dat het hier straatprostitutie betreft.

Ook op plekken waar straatprostitutie nog zichtbaar is, geldt dit toch vooral voor insiders. Buitenstaanders merken er vaak weinig of niets van. Nergens in Amsterdam

zijn we op plekken gestuit waar groepen prostituees van enige omvang staan te tippelen. Weliswaar rijden er met name achter het Centraal Station klanten die op zoek zijn naar betaalde seks, maar van iets dat ook maar lijkt op filevorming is absoluut geen sprake. Daarbij moet natuurlijk wel verdisconteerd worden dat de politie hier de boel goed in de gaten houdt.

Een ander aspect is dat veel straatprostituees verslaafd zijn en vaak op straat drugs kopen en daar ook wel gebruiken. Maar de aantallen straatprostituees in de gebieden waar getippeld wordt zijn te klein voor een separate markt. Er zijn tegenwoordig in Amsterdam geen straatdealers meer die voornamelijk of uitsluitend kunnen leven van de verkoop van crack en heroïne aan deze vrouwen. Maar straatprostitutie is wel verweven met drugsoverlast en kleurt die ook wel in. Na het afwerken van een klant gaan ze op zoek naar dope en vooral in het geval van crack kan dit met de nodige gehaastheid en luidruchtigheid gepaard gaan. Ook gebeurt het wel dat een straatdealer zich in seks laat betalen en daarbij soms niet schroomt om dit in portieken, in de bosjes en op andere niet volledig aan het zicht onttrokken plekken te laten voltrekken. Bovendien zijn er klanten die samen met prostituees drugs op straat kopen en daar soms ook gebruiken. Ten slotte zijn er klanten die in de buurt van straatdealers rondhangen, omdat ze weten dat ook straatprostituees hier drugs komen scoren.

Straatprostituees hebben te maken met twee manieren van overlastbestrijding. Enerzijds pakt de politie de straatprostitutie aan door zowel prostituees als klanten aan te houden. Anderzijds is er de bestrijding van drugsoverlast, waar zij als drugsgebruiker mee te maken hebben. In beide gevallen wordt mobiliteit in de hand gewerkt. Als prostituee kunnen ze niet lang op dezelfde plek staan te tippelen, als gebruiker worden ze opgejaagd als ze onderdeel uitmaken van een groepje verslaafden dat op straat rondhangt, al dan niet rondom een dealer. Dit alles speelt ten tijde van ons onderzoek een duidelijk sterkere rol in de Binnenstad dan in Zuidoost.

Acties van de politie doet een deel van de straatprostituees uit de Binnenstad, vaak tijdelijk, uitwijken naar met name Zuidoost om daar klanten te werven. Ook valt verplaatsing van afwerkplekken waar te nemen. Zo vertelt een 38-jarige vrouw afkomstig uit Engeland dat ze, uit angst voor boetes, ongeveer 5 kilometer buiten Amsterdam afwerkt in een auto. Net als veel andere vrouwen geeft ze aan dat de politie haar situatie verergert. Door het afwerken op afgelegen locaties neemt de kans op geweld immers alleen maar toe. Soortgelijke opvattingen horen we van klanten.

Sommige tippelaarsters krijgen zo vaak boetes dat het tippelen nauwelijks nog loont. Het kost hen, volgens eigen zeggen, meer dan dat het nog oplevert. Noodgedwongen zoeken ze naar andere manieren om aan geld te komen, met name in de vorm van (winkel)diefstal. Zodoende worden andere vormen van overlast in de hand gewerkt.

Tegenover deze ongewenste effecten staat ontegenzeggelijk dat door acties van de politie is voorkomen dat de sluiting van de tippelzone op de Theemsweg niet het gevreesde resultaat heeft gehad dat de prostituees die daar actief waren massaal zijn toegetreden tot de plekken waar zich vroeger straatprostitutie concentreerde en waar verslaafde vrouwen nu nog steeds tippelen. De politieacties hebben kennelijk een afschrikwekkende werking gehad, want slechts incidenteel worden (illegale) vrouwen van de Theemsweg op straat aangetroffen.

Samenvatting en conclusie

Straatprostituees verschillen sterk van mening over hun veiligheid tijdens het tippelen. Gemiddeld geven ze hiervoor het rapportcijfer 6, maar er zijn er die het heel onveilig en anderen die het heel veilig vinden.

Geweld door klanten komt veel voor; 10% van de ondervraagde straatprostituees heeft er vaak mee te maken gehad en bijna 40% is er de afgelopen 12 maanden nog slachtoffer van geweest.

Voor sommigen is geweld zo 'normaal' dat ze zich er bij neer hebben gelegd. Maar de meeste straatprostituees hebben strategieën om de risico's te beperken. Er zijn tippelaarsters die zoveel mogelijk werken binnen een afgebakend gebied dat ze goed kennen en waar ze elkaar in de gaten houden en/of onderling telefoonnummers uitwisselen om in geval van nood elkaars hulp in te kunnen roepen. De tweede strategie is: alleen meegaan als je de klant vertrouwt en zorgen dat je bij (mogelijke) problemen op tijd uit zijn auto kunt stappen. De derde manier is selectie op type klant (vaak bij voorkeur ouder mannen, die zelf (fysiek) kwetsbaar zijn) en streven naar zoveel mogelijk vaste klanten, waarmee je per telefoon kunt afspreken. De vierde strategie is: assertief gedrag vertonen, verbaal en, als het nodig is, non-verbaal.

In de meeste gevallen doen de vrouwen geen aangifte van geweld door klanten. Van de ondervraagde straatprostituees heeft bijna driekwart van degenen die de afgelopen 12 maanden slachtoffer werden toen geen aangifte gedaan. Vaak doen deze vrouwen pas aangifte als de situatie zo ernstig is, dat ze naar het ziekenhuis moeten.

Voor zover er sprake is van overlast, gaat het vooral om straatprostitutie. De andere vormen van prostitutie die we hebben onderzocht, onttrekken zich vrijwel geheel aan het oog en oor van de omgeving. Straatprostitutie levert weinig specifieke overlast op. Dit komt met name omdat de vrouwen over het algemeen solistisch werken en niet als groep samscholen op bepaalde plekken. Maar straatprostitutie is verweven met drughandel en –gebruik op straat en de aanwezigheid van straatprostituees kleurt de hiermee gepaard gaande overlast wel in.

Het strikte politiebeleid heeft een afschrikwekkende werking gehad op met name illegale prostituees. Zij zijn uitgeweken naar andere prostitutieplekken, omdat de kans voor arrestatie in Amsterdam een te groot risico met zich meebrengt. Ook draagt het stringente politieoptreden in met name de Binnenstad ertoe bij dat er geen echte concentraties van tippelende vrouwen, noch van klanten zijn. Hoewel de gevreesde uitwaaiering over de stad na sluiting van de tippelzone aan de Theemsweg is voorkomen, is tippelprostitutie niet volledig verdwenen. Het zijn met name verslaafde vrouwen die in de Binnenstad blijven tippelen. Druk van de politie doet een deel van hen, al dan niet tijdelijk, overlopen naar Zuidoost. Er zijn vrouwen die geldboetes voor tippelen boven de oren groeien en overstappen op bijvoorbeeld diefstal. Ook zijn er vrouwen die afwerkplekken zoeken in verlaten gebieden aan de rand of buiten de stad. Hierdoor vermindert de overlast, maar lopen ze ook meer gevaar bij gewelddadige klanten.

10

BEREIKBAARHEID

Uit voorafgaande hoofdstukken blijkt het pluriforme karakter van straat- en verborgen prostitutie in Amsterdam. In hoofdstuk 8 hebben we vastgesteld dat zelfs de meest zichtbare groep, die van verslaafde straatprostituees, lang niet altijd door de hulpverlening wordt bereikt.

Tijdens ons veldwerk hebben we contacten gelegd en uitgebouwd binnen verschillende doelgroepen en settings. In dit hoofdstuk gaan we na in hoeverre de door ons gevolgde werkwijze aanknopingspunten biedt voor het verbeteren van het bereik van voorlichting en hulpverlening. We beginnen met enkele algemene uitgangspunten en bevindingen. Daarna bespreken we de mogelijkheden om het bereik te verbeteren voor drie doelgroepen: verslaafde vrouwen, niet verslaafde vrouwen en jonge meiden.

Veilige seks en SOA

Uit de survey onder straatprostituees hebben we kunnen constateren dat zij niet allemaal en niet steeds werken met condoom. Ook in de verborgen prostitutie wordt niet overal consequent condooms gebruikt. Dit geldt vooral voor orale seks, maar in mindere mate ook voor genitale seks. Dit is zorgwekkend, omdat ook klanten vaak wisselende sekscontacten hebben en bovendien een deel van de klanten afkomstig is uit landen waar HIV en Aids veel voorkomen. Vrijwel alle prostituees krijgen te maken met klanten die seks zonder condoom wensen.

Veel prostituees in de door ons onderzochte sectoren lijken zich niet bewust van de risico's van onbeschermd oraal contact. Vaak denken ze dat als de klant niet in hun mond klaarkomt, er geen risico is. Maar ook zonder sperma in de mond kan overdracht van infecties plaatsvinden. Hier zal meer en persisterend aandacht aan moeten worden besteed, niet alleen door middel van folders, maar ook in face-to-face voorlichting.

Kennelijk weten nogal wat prostituees niet de weg naar de SOA-kliniek voor controle of informatie. Ook zijn er vrouwen die er het nut niet van inzien om naar de SOA-kliniek te gaan om zich te laten testen op HIV en andere SOA, aangezien ze naar eigen zeggen altijd met condooms werken. We hebben echter moeten vaststellen dat prostituees die dit laatste beweren, lang niet allemaal consistent zijn in hun verhaal (hoofdstuk 7). Beide bevindingen zijn alarmerend en pleiten voor een groter bereik

van SOA-voorlichting en –controle, zowel onder prostituees als (bepaalde groepen) klanten.

Contactlegging

We hebben met veel prostituees van uiteenlopende pluimage gesproken, maar met sommigen is een alledaagse communicatie niet of nauwelijks mogelijk door ernstige psychische stoornissen (met name psychose), al dan niet in combinatie met verslaving. Ook zijn sommige verslaafde vrouwen door dagenlang crackgebruik zo ongedurig en ‘van de wereld’ dat er feitelijk geen zinvol gesprek mee te voeren is. Zelfs al zitten zij in een hulpverleningstraject, dan nog valt te betwijfelen of zij de risico’s van onveilige seks mentaal bevatten en hiernaar handelen door condooms te gebruiken. Van geheel andere orde is de uitermate lastige bereikbaarheid van Oost-Europese vrouwen in de verborgen prostitutie. Zij worden vaak sterk afgeschermd en zijn erg mobiel door netwerken van vrouwenhandel. Hetzelfde geldt voor bepaalde groepen Afrikaanse prostituees die werken in bepaalde zogeheten ‘wippercelen’.

In ons onderzoek hebben we gewerkt met een team van vrouwen en mannen, van uiteenlopende etnische achtergrond en ervaring met of getraind in de thematiek van prostitutie. Regelmatig zijn we gestuit op de vraag of contactlegging beter door een vrouw of man kan geschieden en ook welke rol etniciteit speelt.

Man of vrouw?

Onvermijdelijk benaderen tippelende vrouwen, maar bijvoorbeeld ook dames die werken in een club, mannelijke onderzoekers als klant. Dit hebben we echter niet als een hindernis ervaren, want vaak heeft dit gezorgd dat een eerste contact kon worden gelegd. In sommige situaties hebben we deze optie voorafgaand aan het eerste contact zelfs bewust opengelaten. Is het contact eenmaal gelegd, dan kost het voor iemand met ervaring in dit veld niet veel moeite om de werkelijke rol duidelijk te maken, bijvoorbeeld door gratis condooms te verstrekken. Bij benadering van nog onbekende vrouwen kan dus soms juist handig gebruik worden gemaakt van het sekseverschil. Voor de vervolcontacten en ook bij het uitbouwen van contacten via de sneeuwbalmethode maakt het niet wezenlijk uit.

Tegelijkertijd kan een vrouw voordelen hebben, want wat moet zij ’s avonds laat op straat op plekken waar getippeld wordt? Voor tippelende vrouwen zijn er in essentie vier opties: het is een argeloze voorbijgangster (maar dan blijft ze niet lang rondhangen), het is iemand van de politie (maar een vrouwelijke agent is zelden alleen), het is een concurrerende prostituee (maar die biedt je geen gratis condooms aan) of het is iemand van de hulpverlening. Deze laatste optie pareert de onderzoekster door te vertellen dat dit niet het geval is (een benadering die voor een hulpverleenster uiteraard overbodig is).

In de contactlegging met klanten speelt het geslacht van de onderzoeker evenzeer een rol, maar ook nu kunnen zowel mannen als vrouwen dit in hun voordeel laten uitpakken. Door aanvankelijk hun rol in het ongewisse te laten, werden mannelijke onderzoekers benaderd door klanten om een gesprekje aan te knopen over het wel en wee van de prostitutie, over hun voorkeuren en ervaringen. Andersom is het regelmatig voorgekomen dat een vrouwelijke onderzoeker onbedoeld door klanten werd aangezien voor prostituee en een gesprek met haar begon. Soms zijn hier goede informanten uit voortgekomen. Maar vrouwelijke onderzoekers hebben ook wel eens in de rats gezeten wanneer zij 's nachts alleen op straat rondgingen en er behalve opdringerige klanten niemand anders te bekennen was (zie hoofdstuk 9).

Etniciteit

Voor een eerste contact is het spreken van de eigen taal van de prostituee en bekendheid met haar etnische of culturele achtergrond vaak en pré. Soms is beheersing van de taal onontbeerlijk, zoals we bijvoorbeeld hebben ervaren in locaties waar Turkse mannen elkaar ontmoeten en waar prostituees achter de schermen beschikbaar zijn. We hebben in ons onderzoek dan ook bewust gewerkt met een multi-etnisch team, bestaande uit Nederlandse, Spaanssprekende, Surinaamse, Antilliaanse en Turkse onderzoekers en veldassistenten.

In het algemeen geldt echter dat, indien er eenmaal contact is gelegd en het vertrouwen is gewonnen, het geen voorwaarde is om tot de 'natives' te behoren om een goed contact te ontwikkelen. Met behulp van Nederlands, Engels, Spaans, Duits of Frans kunnen taalbarrières doorgaans redelijk tot goed geslecht worden. In een aantal gevallen werkt het juist positief om geen onderdeel te zijn van dezelfde sociale en/of etnische groep, omdat tegen een buitenstaander soms makkelijker wordt gepraat over onderwerpen waarop een taboe rust en die uit angst niet snel aan een 'insider' worden verteld. Dit geldt zeker in kleine en gesloten gemeenschappen waar grote sociale controle heerst en praten over bepaalde zaken als verraad wordt gezien.

Verslaafde vrouwen

Veel straatprostituees zijn verslaafd. De verslaafde vrouwen zijn het makkelijkste om te benaderen, want ze komen vaak al over de vloer bij de drugshulpverlening.

In de Binnenstad zijn diverse vormen van drugshulpverlening, waarbij sommige zich bovendien specifiek richten op verslaafde prostituees. Zo zijn er het PPP van de GG&GD en de vrouwenopvang van de Regenboog, die onder andere beschikt over een soort huiskamer en kan bemiddelen bij crisisbedden.

Zuidoost, het andere stadsdeel waar relatief veel verslaafde vrouwen vertoeven, kent ook verschillende vormen van (drugs)hulpverlening, maar geen onderdelen die spe-

cifiek bedoeld zijn voor straatprostituees. Hier zijn ook minder mogelijkheden voor het gratis verkrijgen van condooms.

In hoofdstuk 8 hebben we geconstateerd dat de methadonverstrekking de aan heroïne verslaafde straatprostituees vanaf 40 jaar het beste bereikt. Om de groep beneden de 40 jaar beter te bereiken biedt methadonverstrekking waarschijnlijk beperkt perspectief, want de heroïnegebruiksters onder hen staan kritischer tegenover methadon. Wellicht is medische verstrekking van heroïne voor hen aantrekkelijker. Voor de meeste straatprostituees beneden de 25 jaar is methadonverstrekking geen optie, want zij zijn veelal niet verslaafd aan heroïne.

Specifiek op verslaafde prostituees gerichte projecten kunnen onbedoeld drempelverhogend werken. In het veld zijn we meermaals verslaafde vrouwen tegengekomen die wel tippelen, maar hier niet voor willen of durven uit te komen. Bovendien hebben we kunnen constateren dat ook verslaafde straatprostituees kortere of langere periodes kennen dat zij niet tippelen. Dit pleit voor persisterende voorlichting over veilige seks, alsmede condoomverstrekking, ook bij projecten die zich niet expliciet op prostituees richten.

Zowel in de Binnenstad als in Zuidoost hebben we verslaafde vrouwen ontmoet die geen contact hebben met de (drugs)hulpverlening. De een uit angst voor stigma (geen 'junk' willen zijn), de ander uit angst voor de politie of andere controlerende instanties en sommigen omdat ze de weg (nog) niet weten. Wij zijn met hen in contact gekomen door vaak en op de meest uiteenlopende tijdstippen op straat rond te lopen. In de Binnenstad zijn we dergelijke (nog) niet door de (drugs)hulpverlening bereikte verslaafde tippelaarsters vooral tegengekomen in het gebied achter het Centraal Station tussen 22:00 en 3:00 uur.

We hebben ervaren dat de vrouwen het over het algemeen bijzonder waarderen als je ze 's nachts benaderd voor een praatje en om ze bijvoorbeeld van condooms te voorzien. Dit geldt zowel voor de vrouwen die reeds bekend zijn bij de hulpverlening als voor degenen die dat niet zijn. Deze laatste groep reageert soms in eerste instantie wantrouwend en afstandelijk, maar dit neemt snel af als duidelijk is dat je niet van de politie bent.

Tijdens ons onderzoek bleken bepaalde verslaafde vrouwen van cruciaal belang te zijn voor de verdere introductie bij prostituees, maar bijvoorbeeld ook bij klanten. Het is dus de moeite waard om tijd en energie te steken in het traceren van dergelijke vrouwen en een goed contact met hen op te bouwen en te onderhouden. De vrouwen fungeren als 'informele leiders' (peer leaders) en beschikken over een groot en gevarieerd sociaal netwerk, verspreid over verschillende scenes. Soms zijn het de dames met de grootste mond, maar dat gaat lang niet altijd op.

Steeds meer verslaafde prostituees proberen hun klantenbestand te onderhouden door middel van de mobiele telefoon. De verslaafde vrouwen raken hun telefoon echter geregeld kwijt of deze wordt gestolen (zie Bijlage A). Dit gebeurt vooral bij die vrouwen die geen vaste verblijfplaats hebben. Soms wordt de telefoon ook door vrouwen zelf verkocht als ze dope nodig hebben. Om deze redenen heeft het verstrekken van een gratis mobieltje om hen in de gelegenheid te stellen hulp in te roepen bij gewelddadige klanten bij deze groep vrouwen weinig nut.

Niet-verslaafde prostituees

Hieronder vallen vrouwen (en transgenders) van zeer uiteenlopende etnische achtergrond (Afrikaans, Latijns-Amerikaans en Oost-Europees). Zij zijn werkzaam in verschillende vormen van prostitutie: straatprostitutie, illegale escort, thuisontvangst, illegale bordelen en prostitutie via cafés.

Het spreekt voor zich dat de drughulpverlening geen directe entree biedt tot deze vrouwen. Veel meer dan bij de verslaafde straatprostituees hebben we bij de niet-verslaafde vrouwen in de verschillende vormen van (verborgen) prostitutie te maken met illegalen. Door hun illegale status zijn zij veel minder geneigd om bij hulpverleningsinstanties aan te kloppen – en er ook vaak de weg naartoe niet weten. Daarom zijn outreachende methoden extra belangrijk om deze vrouwen te bereiken.

Mogelijkerwijs kan het bereik onder deze groepen verbeterd worden via op hun etnische groep gerichte bladen en radioprogramma's/-stations. Die kunnen in hun eigen taal informatie geven over veilig vrijen, SOA en waar je je kunt laten onderzoeken op, c.q. behandelen voor SOA. Een dergelijke benadering zal vrijwel zeker een algemene insteek moeten hebben, dat wil zeggen gericht op de hele etnische groep, c.q. de vrouwen uit de etnische groep.

Voor een meer gerichte contactlegging kan, net als bij de verslaafde vrouwen, beter gebruik worden gemaakt van sleutelpersonen. Soms kunnen de eerdergenoemde verslaafde informele leidersfiguren soelaas bieden om, met name met niet-verslaafde straatprostituees, in contact te komen. Voor verborgen prostitutie is dit lastiger en spelen vaker taalproblemen mee. Hier zijn sleutelfiguren nodig die de taal van een bepaalde groep spreken. Dit is een manier om het vertrouwen te winnen, er achter te komen wat er daadwerkelijk gaande is en welke hulp noodzakelijk is. Ook deze sleutelpersonen dienen te beschikken over een groot sociaal netwerk: goede ingangen en contacten zijn cruciaal. Het sociale netwerk hoeft niet alleen te bestaan uit officiële contacten. Tijdens ons veldwerk hebben wij juist veel profijt gehad van sleutelpersonen met ingangen in informele milieus en scenes. Dit heeft veel vruchtbare informatie opgeleverd. Hieronder bespreken wij in het kort vier categorieën sleutelpersonen waar we zelf veel aan hebben gehad.

Buurtkenners

We hebben soms veel gehad aan mensen die al dan niet beroepsmatig veel contacten in een bepaalde buurt onderhouden. Vooral personen die goed bekend zijn in informele netwerken hebben ons geholpen om goede ingangen te verwezenlijken. Niet alleen zorgde de taal en de culturele afkomst voor het snel wegvallen van scepsis of wantrouwen, ook zorgde het eerste contact voor andere introducties, waardoor een sneeuwbaaleffect ontstond. In de ene buurt gaat het om een 'buurtburgemeester': iemand met informeel gezag, ook binnen groepen die het niet zo nauw nemen met de wet, omdat zij zonder aanzien des persoons met iedereen een praatje maken en zich verantwoordelijk voelen voor het welzijn van de buurtbewoners. In andere gevallen gaat het om iemand die achter de bar staat in een café, koffiehuis, etc. Verder hebben huismeesters voor ons in bepaalde flats een ingang tot stand weten te brengen. Ook sommige taxichauffeurs en snorders weten goed wat er in een buurt loos is.

Geestelijk leiders

In sommige etnische groepen is religie zeer dominant. Vanuit hun functie als voorganger of pastor, zijn sommige religieus leiders goed op de hoogte wat er binnen de kerkelijke gemeente afspeelt. Soms is een uitstapje naar de gebedsruimte of de kerkdienst de enige gelegenheid waar prostituees buiten hun werk in contact komen met mensen die niet tot de directe kennissenkring behoort. Indien religieus leiders of andere sleutelfiguren in een kerkgemeenschap in vertrouwen zijn genomen en het belang van de volksgezondheid onderkennen, kunnen zij van cruciaal belang zijn voor een introductie. Niet alleen taal en cultuur, maar ook de invloed van de religie kan zorgen voor opheffing van de eerste barrières. Als zij geen Nederlands spreken, beheersen zij doorgaans wel voldoende Engels, Spaans of Frans om eventuele taalbarrières te overwinnen.

Uit eigen ervaring moeten we echter met nadruk stellen dat niet alle geestelijk leiders geschikt zijn als sleutelpersoon. Sommigen ontkennen problemen die gaande zijn of zijn hiervan niet op de hoogte. Anderen hebben zelf boter op hun hoofd en profiteren van het leed van anderen.

Mensen uit de penoze

Tijdens ons onderzoek waren enkele madams, dealers en pooiers bereid om voor een introductie te zorgen. Cruciaal hierbij is dat er met geduld en tact een vertrouwensband gecreëerd wordt, waarbij het (volks)gezondheidsaspect cruciaal is voor de medewerking. Eventuele criminele activiteiten moeten niet worden doorgespeeld, want als het vertrouwen eenmaal is geschonden, is het moeilijk, zo niet onmogelijk, om weer zicht op en ingang in een bepaalde scene te krijgen.

Klanten

Klanten, mits ze goede contacten hebben met meerdere vrouwen en/of andere klanten kennen, kunnen voor een eerste introductie zorgen. Ook hier is het van cruciaal belang dat er een vertrouwensband wordt opgebouwd en dat de klant de noodzaak van veilige seks inziet. Niet alleen voor zichzelf, maar ook voor de prostituee. In de verschillende settings waar prostituees actief zijn, konden klanten voor een introductie zorgen.

Politie

Enkele wijkagenten en buurtregisseurs die veel contacten hebben in zowel formele als informele netwerken in de wijk, waardoor ze veel weten over wat zich daar afspeelt en dit ook met anderen willen delen, bleken voor een introductie erg lucratief. Ze hebben niet alleen contacten met officiële instanties, maar ook met wijkbewoners die zicht hebben op informele milieus. Hierdoor wordt hen in vertrouwen informatie gegeven, waar ze als de politiemensen niet altijd iets mee kunnen of hoeven te doen, maar die cruciaal voor hulpverleners kan zijn om een ingang in een bepaalde setting te krijgen.

Jonge meiden

De jonge meiden die geld verdienen met prostitutie komen daar over het algemeen niet snel voor uit. Uit ons veldwerk blijkt dat er onder deze groep regelmatig onbeschermde seks voorkomt. Dit komt voort uit een combinatie van onwetendheid en onverschilligheid, waarbij er vooral wordt gekeken naar de korte termijn resultaten (geld, dure kleding en sieraden) en niet zozeer naar de risico's en problemen op de langere termijn. Naast hun zakelijke seksuele contacten met klanten, hebben deze meiden vaak tevens op liefde gebaseerde relaties met hun vriendjes. Ook binnen dergelijke relaties blijft het gebruik van condooms nogal eens achterwege.

Het was in ons onderzoek bepaald niet eenvoudig om te achterhalen wie zich wel en wie zich niet prostitueert, vooral niet in groepen waarin uitdagend flirtgedrag een normaal verschijnsel is. Het heeft doorgaans weinig zin om deze groep op een heel directe manier te benaderen. Gezien de moeilijke benaderbaarheid is het aan te bevelen de meiden via verschillende invalshoeken proberen te bereiken.

De jonge meiden die geld verdienen met betaalde seks zijn vaak niet of nauwelijks (als zodanig) bekend bij hulpverleners en jongerenwerkers. Hoewel sommige meiden op straat tippelen en er ook zijn die in groepjes werken, komen zij elkaar toch niet zo gauw tegen in de hoedanigheid van prostituee, zoals bijvoorbeeld wel geldt voor verslaafde straatprostituees. Voor het leggen en uitbouwen van contacten zal er daarom actief moeten worden gewerkt aan het opzetten van een eigen netwerk. Naast de

eerder genoemde ingangen, kunnen vertrouwenspersonen met de nodige contacten binnen scholen, jongerenorganisaties en outreachend jongerenwerk hier een rol spelen. Beroepshalve krijgen zij veel te horen en indien creatief met de officieel geldende regels van de instellingen wordt omgesprongen kunnen zij goede ingangen geven. Tijdens ons veldwerk hebben we gemerkt dat als een meisje dat (bij)verdient met betaalde seks vertrouwd met ons raakte, zij het prettig vond om openhartig te praten met iemand van buiten haar directe familie of vriendenkring. De behoefte om met een vertrouwenspersoon te spreken lijkt hierdoor evident.

In ons onderzoek bleken vooral sommige populaire jongeren, die veel mensen kennen en veel weten over leeftijdsgenoten, c.q. medescholieren, goud waard te zijn bij het eerste contact. Zij kunnen benaderd worden om een eerste introductie te verzorgen. Het spreekt voor zich dat dit met de nodige omzichtigheid dient te geschieden. Indien het om vriendinnen gaat, kan er ingespeeld worden op de reeds bestaande onderlinge vertrouwensband. De noodzaak van veilige seks (ook, of om tactische redenen soms primair in verband met ongewenste zwangerschap) lijkt het beste perspectief te bieden voor contactlegging.

Daarnaast valt te denken aan meer algemene SOA- en Aids-voorlichting via scholen en jongerenwerk. Er kan gebruik worden gemaakt van rolmodellen, bijvoorbeeld rappers, en peereducatie. Ook kunnen er tv-spotjes worden uitgezonden op muziekzenders. Veel jongeren maken gebruik van het internet en chatten met elkaar. Hoewel we zelf geen gebruik gemaakt hebben van deze media, zouden ze goede openingen kunnen bieden.

Samenvatting en conclusies

Het feit dat onveilige seks nog steeds voorkomt, pleit voor meer en persisterende aandacht voor veilige seks, onder andere in de vorm van een face-to-face benadering. Voorlichting aan klanten moet hierbij niet uit het oog verloren worden. Het bereik van de SOA-poli dient vergroot te worden.

Voor contactlegging met prostituees en klanten hebben vrouwen en mannen elk hun eigen voor- en nadelen. Maar voor het uitbouwen van contacten maakt het geslacht van de voorlichter of hulpverlener doorgaans weinig uit. Vaak is het een voordeel wanneer bij de (eerste) contactlegging de voorlichter of hulpverlener dezelfde taal spreekt, respectievelijk dezelfde etnische achtergrond heeft. Maar soms wordt met iemand van buiten de eigen etnische groep juist gemakkelijker gesproken over taboe thema's als prostitutie en SOA. Met andere woorden: Voorlichters Eigen Taal en Cultuur zijn niet altijd te verkiezen boven voorlichters met een andere etnische grond dan de doelgroep.

Verslaafde straatprostituees worden over het geheel genomen goed bereikt door de (drugs)hulpverlening, maar toch kan het bereik nog verbeterd worden. Mede omdat niet alle verslaafde vrouwen heroïne gebruiken, biedt de methadonverstrekking geen volledig afdoende insteek. Met name 's avonds laat en 's nachts kunnen door middel van outreachend veldwerk meer vrouwen bereikt worden: algemeen door ook dan condooms te verstrekken en specifiek door contact te leggen met prostituees die nog niet bereikt worden door de hulpverlening. Ook kan het bereik vergroot worden door het inschakelen van informele leiders als peers. Er zijn echter ook straatprostituees die vanwege ernstige psychiatrische en/of verslavingsproblematiek mentaal niet of nauwelijks bereikt worden, althans niet met de veilige seks boodschap.

Niet-verslaafde prostituees zijn over het algemeen lastiger te bereiken, omdat zij veel minder op straat werken en bovendien buiten het vangnet van de drugshulpverlening vallen. Toch kunnen we op basis van onze eigen veldwerkervaringen wel concluderen dat het vaak mogelijk is om via sleutelpersonen en geduldig netwerken contacten te leggen binnen de verborgen prostitutie. De meest effectieve sleutelpersonen zijn onder te verdelen in de volgende vijf categorieën: buurtkenners, geestelijk leiders, penoze, klanten en politie. Maar we moeten ook vaststellen dat met name bepaalde Oost-Europese en Afrikaanse groepen prostituees van de buitenwereld afgesloten gehouden worden en, vooral wanneer vrouwenhandel in het spel is, bijzonder lastig te bereiken zijn.

Ook jonge meiden in de prostitutie zijn niet gemakkelijk bereikbaar. Enerzijds omdat ze er over het algemeen niet zo snel openlijk voor uitkomen, anderzijds omdat zij veelal in het verborgene werken. Ook hier is het een kwestie van geduldig contacten leggen met sleutelfiguren en netwerken opbouwen. In ons onderzoek zijn uiteindelijk populaire leeftijdsgenoten, waaronder medescholieren, met een groot sociaal netwerk het meest vruchtbaar geweest bij het in contact komen met deze doelgroep.

11

SAMENVATTING EN CONCLUSIES

Tussen februari en december 2004 hebben we onderzoek gedaan naar straatprostitutie en de zogeheten verborgen prostitutie in Amsterdam. Raamprostitutie en andere legale vormen hebben we grotendeels buiten beschouwing gelaten. We hebben ons specifiek gericht op de niet-legale segmenten van de prostitutiesector, met nadruk op de onderkant. Daarbij hebben we gebruik gemaakt van verschillende onderzoeksmethoden: observaties, informele gesprekken, diepte-interviews en een survey onder 92 straatprostituees.

In dit afsluitende hoofdstuk vatten we de belangrijkste resultaten samen en trekken hier enkele conclusies. We doen dit aan de hand van de zeven vragen die met het onderzoek wilden beantwoorden.

Waar zijn de straatprostituees van de tippelzone gaan werken?

Deze vraag kan op twee manieren beantwoord worden. Ten eerste door te kijken naar waar de individuele prostituees zijn gebleven die op de Theemsweg werkten. Ten tweede door na te gaan waar de groepen prostituees zich bevinden die op de Amsterdamse tippelzone werkten.

Veel van de individuele prostituees van de Theemsweg zijn uit het oog verloren. Een deel is het land uitgezet of uit zichzelf naar het buitenland vertrokken, een ander deel is uitgeweken naar (tippelzones in) andere steden in Nederland (zoals Utrecht en Den Haag). Deze verplaatsing kwam reeds een half jaar voordat de Amsterdamse tippelzone op 15 december 2003 werd gesloten, op gang. Dit was vooral het geval bij illegale prostituees, die de druk voelden van de toegenomen politiecontroles. Ook zijn er incidenteel vrouwen in Amsterdam, al dan niet tijdelijk, achter het raam gaan werken. Slechts weinig vrouwen van de Theemsweg zijn gaan werken in de straatprostitutie in Amsterdam. Dit geldt zeker voor de Nederlandse en (legale) West-Europese vrouwen.

Kijken we naar de belangrijkste groepen vrouwen van de Theemsweg, dan zien we aanvankelijk enige uitwaaiing over de stad, maar die wordt al snel en effectief bestreden met politiecontroles. In het voorjaar van 2004 treffen we hen er nog wel mondjesmaat aan, maar sedertdien zijn Oost-Europese, Latijns-Amerikaanse en Afrikaanse vrouwen nauwelijks meer op straat in Amsterdam terug te vinden. Ook de transgenders, voornamelijk afkomstig uit Latijns-Amerika, zijn grotendeels uit de stad verdwenen, althans wat betreft hun tippelwerk. Deze groep is in 2004 nog wel mond-

jesmaat aan het werk op de tippelzone in Den Haag (deels pendelend vanuit Amsterdam). In de zomer van 2004 werkt een (beperkt) aantal Amsterdamse prostituees op de Utrechtse tippelzone. Waarschijnlijk is dit eerder het gevolg van actuele politiecontroles in Amsterdam, dan van de eerdere sluiting van de Theemsweg.

Van de huidige straatprostituees in Amsterdam heeft slechts een klein deel wel eens getippeld op de zone aan de Theemsweg.

Locaties of netwerken

Straatprostitutie in Amsterdam beperkt zich (sinds het voorjaar van 2004) vrijwel volledig tot een klein deel van de Binnenstad (met name Wallengebied en in de buurt van het Centraal Station) en delen van Zuidoost. Nergens in de stad zijn locaties met duidelijke concentraties prostituees. Steeds gaat het om kleine aantallen op een bepaalde plek.

In de straatprostitutie gaat het voornamelijk om solistisch werkende vrouwen. Een enkele keer zijn er twee of drie vrouwen die samen tippelen, al dan niet met een man (pooier) in hun kielzog. In dergelijke gevallen gaat het meestal om Afrikaanse of Oost-Europese vrouwen. Door politiecontroles houden zij het nooit lang vol op straat. In de straatprostitutie werven de meeste vrouwen zelf hun klanten. Sommige straatprostituees hebben ook vaste klanten en daarmee maken ze ook wel afspraken per telefoon, waardoor hun werk het karakter krijgt van escort.

Oost-Europese en Afrikaanse vrouwen komen soms als groep, maar ook als ze individueel naar Nederland komen, blijken ze hier vaak gedwongen onderdeel te zijn van een netwerk dat van bovenaf is opgezet. Vooral Oost-Europese vrouwen zitten niet zozeer vast aan een locatie, als wel aan een zeer mobiel netwerk. De organisatoren besluiten welke locatie (of welke vorm van prostitutie) het gunstigst is op dat moment. Onder druk of dreiging van politieacties verplaatsen dergelijke netwerken zich soepel naar elders in Nederland of het buitenland en prostituees worden snel en vaak vervangen door andere vrouwen.

Latina's komen zelfstandig en sluiten zich vrijwillig aan bij een, doorgaans niet-hiërarchisch georganiseerd, informeel netwerk van vriendinnen.

Prostitutie in zogeheten 'wippercelen' en in (illegale) horecagelegenheden in Zuidoost zijn erg gesloten en veelal etnisch specifiek.

'Wippercelen' zijn verkapte bordelen, met soms erbarmelijke omstandigheden en vrouwenhandel. Een centraal persoon ('madam') beheert het pand en houdt toezicht. Zowel de vrouwen als de klanten zijn meestal West-Afrikaans.

Prostitutie via horecagelegenheden in Zuidoost onderscheidt zich van andere prostitutievormen omdat betaalde seks niet zozeer het hoofddoel is, maar een 'plezierige bijkomstigheid'. De vrouwen zijn vaak van Latijns-Amerikaans of Caribische afkomst

(inclusief Surinaams en Antilliaans) en werken op vrijwillige basis. Hier treffen we ook jonge meiden aan die klanten werven voor latere escort.

Prostituees die via escort of horecagelegenheden in West werken, zijn meestal van Oost-Europese afkomst en vaak vrij jong (maar over het algemeen niet minderjarig). Vaak, maar niet altijd, gaat het hierbij om georganiseerde prostitutie, met een gedwongen karakter en vrouwenhandel.

Achtergronden, kenmerken en motieven

Voor straatprostituees in Amsterdam geldt in grote lijnen het volgende profiel.

- De meeste straatprostituees zijn dertigers en veertigers.
- De helft is in Nederland geboren en ongeveer tweederde heeft de Nederlandse nationaliteit.
- Ongeveer tweederde is 'wit' (autochtoon of een andere westerse achtergrond); bij de allochtone straatprostituees vormen Surinaamse vrouwen de grootste groep.
- Ruim de helft heeft een of meer kinderen, maar die wonen zelden bij hen.
- Minder dan een kwart heeft een vaste partner.
- De meeste straatprostituees wonen in Amsterdam, maar vaak hebben ze geen eigen woonruimte.
- In doorsnee zijn zij op hun 25^e jaar begonnen met tippelen. Maar er is een flinke spreiding. Sommigen begonnen aan het begin van de puberteit, anderen toen zij de 40 al gepasseerd waren.
- Een kwart van de straatprostituees heeft ook wel achter het raam gewerkt, eveneens een kwart (ook) in de escort en ongeveer één op de drie (ook) in een club.

Een belangrijk kenmerk is dat, met als belangrijkste uitzondering jonge meiden die tippelen, de meeste straatprostituees verslaafd zijn. Nemen we als richtsnoer het huidige drugsgebruik, dat wil zeggen het gebruik in de afgelopen maand, dan ziet dit er als volgt uit.

- Bijna alle straatprostituees roken (meestal dagelijks), bijna de helft drinkt alcohol en ruim de helft blowt.
- Bijna alle straatprostituees gebruiken crack (en slechts een klein deel cocaïne in poedervorm) en ongeveer driekwart gebruikt heroïne.

Ongeveer één op de drie heeft wel eens drugs gespoten. De zwarte vrouwen en ook degenen onder de 25 jaar hebben dit nooit gedaan, de (oudere) witte vrouwen, vooral de buitenlandse, juist vaak wel. Maar ook van hen doen de meesten dit tegenwoordig niet meer.

Het grootste deel van de verslaafde straatprostituees gebruikte al harddrugs voordat zij in de prostitutie terechtkwamen. Maar er zit soms een flinke periode tussen beginnen met harddrugs en gaan werken als prostituee. Ook zijn er straatprostituees die

met harddrugs begonnen toen zij al tippelden. Drugsgebruik is dus niet simpelweg de oorzaak van prostitutie, maar straatprostitutie en verslaving gaan wel vaak samen en versterken elkaar.

De 'jonge meiden' in de straatprostitutie zijn doorgaans tussen de 15 en 20 jaar, van uiteenlopende etnische komaf en meestal niet verslaafd. Zij prostitueren zich om in hun levensonderhoud te kunnen voorzien en/of voor luxe kleding en goederen en om uit te kunnen gaan. Meestal beperken zij zich niet tot straatprostitutie. Deze meiden benaderen klanten, vooral in Zuidoost, zowel op straat, als via via en op feesten. Hebben ze eenmaal contact met een klant, dan hanteren ze een escortachtige methode, waarbij zij ook wel samenwerken met andere meiden. Telefonisch worden afspraken gemaakt en klanten worden veelal thuis bezocht.

Bij de andere vormen van verborgen prostitutie gaat het primair om geld te verdienen (waarvan soms een fors deel gaat naar familie in het land van herkomst). Of er is sprake van gedwongen prostitutie en vrouwenhandel.

Gemiddeld hebben straatprostituees twee tot vier vaste klanten per dag en vier tot negen losse klanten per week. In meerderheid zijn deze klanten tussen 30 en 60 jaar. Over het algemeen geldt: hoe ouder de prostituee, hoe ouder de klant. De etniciteit van de klanten van straatprostituees is zeer divers, maar ruim de helft bestaat uit autochtone mannen. In Zuidoost zijn er naar verhouding meer allochtone (met name Afrikaanse) klanten dan in de Binnenstad. Driekwart van de klanten woont in Amsterdam. Sommige klanten gebruiken ook samen drugs met de prostituees ('rookklanten').

Hoewel er bij de klanten variatie is in sociaal-economische status, geldt in het algemeen toch dat bij straatprostitutie de onderkant van de vraagzijde, de onderkant van de aanbodzijde treft. Een belangrijk motief hierbij is de prijs. Door de bank genomen kost orale seks in de straatprostitutie € 20-25 met condoom en € 40-50 zonder condoom. Voor genitale seks zijn de prijzen in deze sector respectievelijk € 25-35 en € 45-55.

Omvang en mobiliteit

Op een doorsneeddag werken er naar schatting maximaal 50 vrouwen in de straatprostitutie. In de Binnenstad hebben we systematisch geteld en zijn het er 10-30 per dag, 15-35 per week en naar schatting ongeveer 100 in een halfjaar. In Zuidoost is de straatprostitutie meer verspreid, waardoor het lastiger is om systematisch te tellen. Vermoedelijk gaat het hier om 10-20 tippelaarsters per dag en 30-35 per week. Tezamen komt dit neer op 20-50 per dag en 45-70 per week. Nu zijn er ook straatprostituees die afwisselend tippelen in de Binnenstad en Zuidoost, waardoor het aan-

tal individuele vrouwen niet zomaar bij elkaar opgeteld kan worden. Daar staat tegenover dat er incidenteel ook enkele vrouwen tippelen in andere delen van de stad.

Tippelen gebeurt met name 's avonds en 's nachts. Sommige vrouwen werken (bijna) elke dag, anderen een paar keer per week of minder. Bovendien komen onderbrekingen regelmatig voor, soms ook onvrijwillig (b.v. vanwege detentie). Er is dus een behoorlijke (tijdelijke) doorstroom.

Straatprostituees wisselen ook vaak van plek. Niet alleen zijn er die pendelen tussen de Binnenstad en Zuidoost, ook binnen een bepaald gebied hebben zij vaak niet één vaste plek. Hoewel de meesten uitsluitend in Amsterdam tippelen, pendelen sommigen met een zekere regelmaat naar andere steden in het land. Daarnaast zijn er – met name in de verborgen prostitutie – de (vooral illegale) vrouwen die een tijdje in Amsterdam werken en dan weer, veelal gedwongen, de stad verlaten.

Over de omvang van andere vormen van (verborgen) prostitutie in Zuidoost moeten we terughoudend zijn. We schatten het aantal 'wippercelen' in 2004 op tenminste 20, hetgeen neerkomt op 80-100 prostituees. We hebben een vijftal informele horeca locaties met prostitutie kunnen traceren, maar in werkelijkheid zullen er vrijwel zeker meer zijn in Zuidoost. Over de omvang van de escort(-achtige) prostitutie durven we geen uitspraken te doen.

De geslotenheid van de verborgen prostitutie in West laat het niet toe om verantwoorde schattingen te geven van de omvang.

Zorgbehoefte en bereik

Ruim de helft van de ondervraagde straatprostituees noemt spontaan lichamelijke klachten, met name psychische klachten en aandoeningen aan de luchtwegen. De meerderheid van deze vrouwen weet ook waar zij met hun gezondheidsklachten terecht kunnen. Verreweg het vaakst is dat bij de drugshulpverlening, met name de GG&GD (inclusief PPP), op grote afstand gevolgd door de huisarts.

Bijna alle ondervraagde straatprostituees hebben te maken met klanten die vragen om seks zonder condoom. De helft zegt wel eens een klant oraal te bevredigen zonder condoom en een kwart zegt wel eens genitale seks zonder condoom te hebben met een klant. Maar dit is nog een rooskleurig beeld, want zelfs bij vrouwen die in eerste instantie aangeven altijd met condoom te werken, blijkt uiteindelijk nog een flink deel recentelijk toch onbeschermd seks te hebben gehad. Dit gaat dan voornamelijk om orale seks. Vaak wordt dit door de vrouwen niet als een gezondheidsrisico gezien, zolang de klanten niet in hun mond klaarkomen. Maar ook genitale seks zonder condooms komt actueel voor: een kwart van de ondervraagde straatprostitu-

ees zegt zelf met een of meer van de laatste tien klanten onbeschermd genitale seks te hebben gehad.

Ruim één op de drie ondervraagde straatprostituees zit niet in het ziekenfonds. Bijna de helft heeft geen huisarts. Ongeveer één op de drie is nog nooit bij de SOA-poli van de GG&GD geweest; het ooit-bereik is het laagst bij de groep jonger dan 25 jaar. In totaal is slechts een kwart er de afgelopen drie maanden geweest.

Terwijl de jonge straatprostituees hun condooms vaak in de winkel kopen, gebeurt dit weinig bij de respondenten vanaf 25 jaar. Zij krijgen hun condooms vooral van de drugshulpverlening, met name de GG&GD (inclusief PPP) en de Regenboog.

Ongeveer de helft van de straatprostituees krijgt tegenwoordig methadon. De meeste jonge straatprostituees niet, maar zij zijn ook het minst verslaafd aan heroïne. Het bereik van de verstrekking is duidelijk het grootst bij de groep vanaf 40 jaar; bijna alle huidige heroïnegebruiksters onder hen krijgen ook methadon. De middelste leeftijdsgroep (25-39 jaar) springt er negatief tussenuit; zij behoren vaak tot de huidige heroïnegebruiksters, maar ze worden slechter bereikt met methadonverstrekking dan de oudste groep. Bovendien hebben zij het vaakst geen recent contact gehad met de huisarts.

Geweld is een veelvoorkomend thema dat veel vrouwen spontaan naar voren brengen. Hoewel de vrouwen gemiddeld een 6 als rapportcijfer geven voor hun veiligheid tijdens het tippelen, blijkt uit de survey onder straatprostituees eveneens dat 10% vaak te maken heeft gehad met geweld door klanten. Bijna 40% is er de afgelopen maanden nog slachtoffer van geweest. In driekwart van de gevallen doen ze hier geen aangifte van. Vaak doen deze vrouwen pas aangifte als de situatie zo ernstig is, dat ze naar het ziekenhuis moeten. Voor sommigen is geweld zo 'normaal' dat ze zich er bij neer hebben gelegd. De meeste straatprostituees hanteren echter strategieën om de risico's te beperken.

Bereikbaarheid

Het feit dat betaalde seks zonder condoom nog steeds voorkomt, pleit voor meer en persisterende aandacht voor veilige seks, onder andere in de vorm van een face-to-face benadering. Voorlichting aan klanten moet hierbij niet uit het oog verloren worden. Het bereik van de SOA-poli dient vergroot te worden.

Al met al lijkt de zorg de oudste groep straatprostituees beter te bereiken dan de middelste leeftijdsgroep, terwijl deze er qua gezondheid niet duidelijk beter aan toe is. Het is dus van belang om het bereik van de middelste groep te vergroten. Daarnaast vereist de jongste groep specifieke aandacht, met name omdat zij het minst

bereikt worden door de SOA-poli en de weg via de methadonverstrekking voor deze groep meestal niet openstaat.

Voor contactlegging met prostituees en klanten hebben vrouwen en mannen elk hun eigen voor- en nadelen. Maar voor het uitbouwen van contacten maakt het geslacht van de voorlichter of hulpverlener doorgaans weinig uit. Vaak is het een voordeel wanneer bij de (eerste) contactlegging de voorlichter of hulpverlener dezelfde taal spreekt, respectievelijk dezelfde etnische achtergrond heeft. Maar soms wordt met iemand van buiten de eigen etnische groep juist gemakkelijker gesproken over taboe thema's als prostitutie en SOA.

Verslaafde straatprostituees worden over het geheel genomen goed bereikt door de (drugs)hulpverlening, maar toch kan het bereik nog verbeterd worden. Mede omdat niet alle verslaafde vrouwen heroïne gebruiken, biedt de methadonverstrekking geen volledig afdoende insteek. Met name 's avonds laat en 's nachts kunnen door middel van outreachend veldwerk meer vrouwen bereikt worden. Ook kan het bereik vergroot worden door het inschakelen van informele leiders als peers.

Er zijn echter ook straatprostituees die vanwege ernstige psychiatrische en/of verslavingsproblematiek mentaal niet of nauwelijks bereikt worden, althans niet met de veilige seks boodschap.

Niet-verslaafde prostituees zijn over het algemeen lastiger te bereiken, omdat zij veel minder op straat werken en bovendien buiten het vangnet van de drugshulpverlening vallen. Toch leren onze eigen veldwerkervaringen wel dat het vaak mogelijk is om via sleutelpersonen en geduldig netwerken contacten te leggen binnen de verborgen prostitutie. De meest effectieve sleutelpersonen zijn onder te verdelen in de volgende vijf groepen: buurtkenners, geestelijk leiders, penoze, klanten en politie. Maar we moeten ook vaststellen dat met name bepaalde Oost-Europese en Afrikaanse groepen prostituees van de buitenwereld afgesloten gehouden worden en, vooral wanneer vrouwenhandel in het spel is, bijzonder lastig te bereiken zijn.

Ook jonge meiden in de prostitutie zijn niet gemakkelijk bereikbaar. Enerzijds omdat ze er over het algemeen niet zo snel openlijk voor uitkomen, anderzijds omdat zij veelal in het verborgene werken. Ook hier is het een kwestie van geduldig contacten leggen met sleutelfiguren en netwerken opbouwen. In ons onderzoek zijn uiteindelijk populaire leeftijdsgenoten, waaronder medescholieren, met een groot sociaal netwerk het meest vruchtbaar geweest bij het in contact komen met deze doelgroep.

Maatschappelijke zichtbaarheid

Voor zover er sprake is van overlast, gaat het vooral om straatprostitutie. De andere vormen van prostitutie die we hebben onderzocht, onttrekken zich vrijwel geheel aan het oog en oor van de omgeving. Er zijn weinig plekken in de stad waar straatprostitutie duidelijk zichtbaar is. Op straat klanten aanspreken gebeurt vooral in de Binnenstad en dan vooral in de (omgeving van de) Wallen en achter/rond het Centraal Station. In mindere mate gebeurt dit (openlijk) in Zuidoost. Wel zijn er plekken in Zuidoost die sterk verloederd zijn en waar (straat)prostitutie plaatsvindt in bijvoorbeeld boxen.

Klanten worden ook wel geworven op haltes van het openbaar vervoer, maar doorgaans geschiedt dit met de nodige voorzichtigheid en is voor buitenstaanders (en politie) moeilijk aantoonbaar dat het hier straatprostitutie betreft.

Dat straatprostitutie weinig specifieke overlast oplevert, komt met name doordat de vrouwen over het algemeen solistisch werken en niet als groep samscholen op bepaalde plekken. Straatprostitutie is echter verweven met drughandel en -gebruik op straat en de aanwezigheid van straatprostituees kleurt de hiermee gepaard gaande overlast wel in. Druk van de politie in het de Binnenstad doet een deel van de verslaafde straatprostituees, al dan niet tijdelijk, overlopen naar Zuidoost. Er zijn vrouwen voor wie geldboetes voor tippelen boven het hoofd groeien en die overstappen op bijvoorbeeld diefstal. Ook zijn er vrouwen die afwerkplekken zoeken in verlaten gebieden aan de rand of buiten de stad. Hierdoor vermindert de overlast, maar lopen ze ook meer gevaar bij gewelddadige klanten.

BIJLAGE A

SURVEY STRAATPROSTITUEES

In de periode mei tot en met november 2004 is bij 96 prostituees (alleen degenen die uitsluitend of ook op straat werken) een vragenlijst afgenomen. Dat gebeurde buiten de hulpverlening, omdat we tevens zicht wilden krijgen op het bereik van bepaalde vormen van hulpverlening. De vragenlijsten werden afgenomen in het Nederlands, Engels of Spaans.

Na het verwijderen van vragenlijsten die teveel missende vragen hebben en/of onbetrouwbaar lijken (met name tegenstrijdige antwoorden), blijven er **92** over.

Ongeveer de helft van de vragenlijsten is afgenomen in de Binnenstad en de andere helft in Zuidoost. Vijf vragenlijsten zijn elders afgenomen.

Een deel van de resultaten van de survey is verwerkt in afzonderlijke hoofdstukken. Deze gegevens worden niet herhaald in deze bijlage.

Over de cijfers

Omdat de gemiddelden soms sterk worden vertekend door enkele uitschieters, geven we steeds ook de doorsnee waarden (medianen) aan. Soms is de doorsnee een betere indicator dan het gemiddelde.

Bij de gegevens hebben we steeds gekeken naar eventuele verschillen in leeftijd. Daartoe onderscheiden we drie: tot en met 24 jaar, 25 tot en met 39 jaar, en 40 jaar en ouder.

De eventuele verschillen worden weergegeven in een aparte kolom, met de p-waarde:

n.s. = niet significant

* = $p < 0.05$

** = $p < 0.01$

*** = $p < 0.005$

**** = $p < 0.001$

Algemene kenmerken

Alle respondenten zijn vrouw, inclusief enkele transgenders (postoperatief of deels van geslacht veranderd).

De leeftijd van de respondenten loopt van 13 tot en met 58 jaar, met een gemiddelde van 37 jaar. Dit ontloopt de doorsnee leeftijd van 40 jaar niet veel, maar wijst er wel op dat een paar relatief jonge respondenten het gemiddelde iets naar beneden ha-

len. De prostituees tot en met 24 jaar vormen de kleinste groep (13%). Ruim eenderde tussen 25 en 39 jaar (36%). De tippelaarsters van 40 jaar en ouder vormen met de helft (51%) de grootste groep.

De jongste groep is vooral in Zuidoost geïnterviewd (een kwart in de Binnenstad). Bij de middelste groep zijn de vragenlijsten voor het grootste deel in de Binnenstad afgenomen (ruim eenderde in Zuidoost). De oudste groep is ongeveer even vaak in de Binnenstad als in Zuidoost geïnterviewd.

Etniciteit is vastgesteld op basis van het geboorteland van respondenten en haar ouders, volgens de standaardprocedure van het CBS. Een derde is van Nederlandse afkomst (autochtoon). Een iets kleiner deel is afkomstig uit andere westerse landen, zoals Duitsland, Frankrijk, Oostenrijk en Italië. Eén op vijf is van Surinaamse afkomst. Dit zijn meteen de drie grootste groepen. De overige respondenten zijn van Marokkaanse, Antilliaanse respondenten of andere niet-westerse komaf.

Tabel A.1 Etniciteit respondenten

	geboorteland	geboorteland vader	geboorteland moeder	etniciteit
n=92				
Nederland	48 (52%)	35 (38%)	36 (39%)	31 (34%)
Suriname	16 (17%)	20 (22%)	18 (20%)	19 (21%)
Marokko	5 (5%)	5 (5%)	5 (5%)	5 (5%)
Antillen/Aruba	5 (5%)	5 (5%)	5 (5%)	6 (7%)
overig westers	16 (17%)	21 (23%)	22 (24%)	27 (29%)
overig niet-westers	2 (2%)	6 (6%)	6 (6%)	4 (4%)

De jongste leeftijdsgroep lijkt wat vaker van Surinaamse en niet-westerse afkomst te zijn en de beide oudere groepen wat vaker afkomstig uit Nederland of andere westerse landen, maar de verschillen blijken niet significant.

Tabel A.2 Etniciteit naar leeftijd

	tot en met 24	25 tot en met 39	40 en ouder	p	totaal
	n=12	n=33	n=47		n=92
Nederlands	25%	36%	34%	n.s.	31 (34%)
Surinaams	33%	9%	26%		19 (21%)
overig niet-westers	33%	18%	11%		15 (16%)
overig westers	8%	36%	30%		27 (29%)

Het overgrote deel van de geïnterviewde prostituees heeft de Nederlandse nationaliteit, doordat ze in Nederland geboren zijn of deze later gekregen hebben. Maar een klein deel van de respondenten heeft geen verblijfsvergunning of wil dit niet zeggen;

van degenen met een buitenlandse nationaliteit heeft een kleine meerderheid geen verblijfsvergunning.

Tabel A.3 Verblifsstatus

	tot en met 24	25 tot en met 39	40 en ouder	p	totaal
Nederlandse nationaliteit?	n=11	n=33	n=47		n=91
ja	10 (83%)	24 (73%)	40 (85%)	n.s.	74 (81%)
nee	1 (9%)	9 (27%)	7 (15%)		17 (19%)
heb je een verblijfsvergunning?	n=2	n=8	n=6		n=16
ja	1 (50%)	3 (38%)	2 (33%)	n.s.	6 (38%)
nee	0 (-%)	5 (63%)	4 (67%)		9 (56%)
liever niet zeggen	1 (50%)	0 (-%)	0 (-%)		1 (6%)

Drugsgebruik

Verreweg de meeste respondenten hebben in de afgelopen maand nog tabak gerookt. Een ruime meerderheid heeft wel eens alcohol gedronken en ongeveer de helft heeft in de afgelopen maand nog alcohol genuttigd. Er zijn geen verschillen naar leeftijd in het roken en drinken.

Het overgrote deel van de ondervraagde prostituees heeft ooit wel eens geblowd, en ongeveer de helft heeft dit in de afgelopen maand nog gedaan. Bijna een kwart deed dit nog in de afgelopen 24 uur. Ook hier is er geen verschil naar leeftijd.

Tabel A.4 Tabaksgebruik

	tot en met 24	25 tot en met 39	40 en ouder	p	totaal
	n=12	n=33	n=46		n=91
ooit in je leven	11 (92%)	33 (100%)	46 (100%)	n.s.	90 (99%)
laatste jaar	11 (92%)	33 (100%)	45 (98%)	n.s.	89 (98%)
laatste maand	11 (92%)	33 (100%)	43 (94%)	n.s.	87 (96%)
laatste 24 uur	10 (83%)	33 (100%)	42 (91%)	n.s.	85 (93%)

Tabel A.5 Alcoholgebruik

	tot en met 24	25 tot en met 39	40 en ouder	p	totaal
	n=12	n=32	n=46		n=90
ooit in je leven	9 (75%)	29 (91%)	37(80%)	n.s.	75 (83%)
laatste jaar	8 (67%)	19 (59%)	27 (59%)	n.s.	54 (60%)
laatste maand	6 (50%)	17 (53%)	24 (52%)	n.s.	47 (52%)
laatste 24 uur	2 (17%)	8 (25%)	14 (30%)	n.s.	24 (27%)

Tabel A.6 Cannabisgebruik

	tot en met 24	25 tot en met 39	40 en ouder	p	totaal
	n=12	n=33	n=46		n=91
ooit in je leven	10 (83%)	32 (97%)	37 (80%)	n.s.	79 (87%)
laatste jaar	9 (75%)	22 (67%)	25 (54%)	n.s.	56 (62%)
laatste maand	7 (58%)	19 (58%)	20 (44%)	n.s.	46 (51%)
laatste 24 uur	2 (17%)	8 (24%)	12 (26%)	n.s.	22 (24%)

Het overgrote deel van de ondervraagde prostituees heeft in de afgelopen maand harddrugs gebruikt (90%). Bijna allemaal combineren ze het gebruik van twee of drie harddrugs (gevraagd is naar heroïne, cocaïne en crack), ook al zijn er eveneens een aantal vrouwen die een harddrug gebruiken. De meeste vrouwen hebben in de afgelopen maand twee soorten drugs gebruikt (41 van de 83 ooit-gebruikers, 49%).

Het gebruik van cocaïne (poeder) scoort verhoudingsgewijs het laagst; minder dan tweederde van de respondenten heeft dat ooit wel eens gebruikt en nog geen één op de tien in de afgelopen maand. Er is geen verschil naar leeftijd.

Tabel A.7 Cocainegebruik

	tot en met 24	25 tot en met 39	40 en ouder	p	totaal
	n=12	n=30	n=46		n=88
ooit in je leven	4 (33%)	22 (73%)	28 (61%)	n.s.	54 (61%)
laatste jaar	2 (17%)	8 (27%)	7 (15%)	n.s.	17 (19%)
laatste maand	1 (8%)	5 (17%)	2 (4.3%)	n.s.	8 (9%)
laatste 24 uur	0 (-%)	1 (3%)	0 (-%)	n.s.	1 (1%)

Bij het gebruik van crack en heroïne zijn wel duidelijke verschillen te zien tussen de jongste leeftijdsgroep en de twee oudere groepen. De helft van de jongere prostituees heeft ooit crack gebruikt, tegenover alle en bijna alle van de twee oudere groepen. Verreweg de meeste prostituees die ooit crack hebben gebruikt, deden dit ook nog in de afgelopen maand en het overgrote deel zelfs nog in de afgelopen 24 uur. Een derde van de jongste groep prostituees heeft ooit heroïne gebruikt, tegenover 94% en 85% van de oudere prostituees. Een kwart van de jongste groep heeft deze drug de afgelopen maand nog gebruikt, bij de oudere respondenten is dit respectievelijk 85% en 67%.

Opvallend is dat de meeste respondenten nog nooit intraveneus drugs gebruikt hebben en dat slechts een zeer klein deel dit nog steeds doet. Dit hangt echter sterk samen met leeftijd en etniciteit. Geen van de jongste groep prostituees heeft ooit drugs gespoten terwijl dit bij de andere twee groepen rond een derde ligt, er is hier dan ook

sprake van een significant verschil. In beide oudere groepen zijn er maar een paar respondenten die in de afgelopen maand nog drugs gespoten hebben.

Geen van de 'zwarte' (niet-westerse) respondenten heeft ooit gespoten, terwijl dit wel het geval is voor respectievelijk 33% van de 'witte' autochtone en 56% van de overige westerse prostituees van boven de 25 jaar.

De gemiddelde leeftijd waarop de betreffende respondenten zijn begonnen met intraveneus gebruik is 23 jaar (gemiddeld 22.8); er is hierin geen verschil tussen de beide leeftijdsgroepen waarin vrouwen zitten die wel eens drugs gespoten hebben.

Tabel A.8 Crackgebruik

	tot en met 24	25 tot en met 39	40 en ouder	p	totaal
	n=12	n=33	n=47		n=92
ooit in je leven	6 (50%)	33 (100%)	45 (96%)	****	84 (91%)
laatste jaar	6 (50%)	33 (100%)	44 (94%)	****	83 (90%)
laatste maand	6 (50%)	33 (100%)	43 (92%)	***	82 (89%)
laatste 24 uur	6 (50%)	30 (91%)	42 (89%)	***	78 (85%)

Tabel A.9 Heroïnegebruik

	tot en met 24	25 tot en met 39	40 en ouder	p	totaal
	n=12	n=33	n=46		n=91
ooit in je leven	4 (33%)	31 (94%)	39 (85%)	****	74 (81%)
laatste jaar	3 (25%)	29 (88%)	32 (70%)	****	64 (70%)
laatste maand	3 (25%)	28 (85%)	31 (67%)	***	62 (68%)
laatste 24 uur	3 (25%)	26 (79%)	29 (63%)	***	58 (64%)

Tabel A.10 Intraveneus drugsgebruik

	tot en met 24	25 tot en met 39	40 en ouder	p	totaal
	n=12	n=31	n=46		n=89
ooit in je leven	0 (-%)	12 (39%)	13 (28%)	*	25 (28%)
laatste jaar	-	4 (13%)	3 (7%)	n.s.	7 (8%)
laatste maand	-	3 (10%)	2 (4%)	n.s.	5 (6%)
laatste 24 uur	-	2 (7%)	2 (4%)	n.s.	4 (5%)

Startleeftijd drugs

Voor zover de respondenten ervaring hebben met de zojuist genoemde middelen, zien we het volgende beeld. In doorsnee zijn ze op hun 14^e begonnen met tabak, op hun 15^e met alcohol, op hun 16^e met cannabis, op hun 18^e met cocaïne, op 19^e-20^e met heroïne en op hun 24^e met crack.

Over het algemeen zit geen significant verschil in startleeftijd tussen de drie leeftijdsgroepen. Wel is er een tendens waar te nemen, waarbij de jongste groep het vroegst begint en de oudste groep het laatst.

Opvallend is dat echter de oudste groep wel significant later is begonnen met crack. Zij waren toen in doorsnee 30 jaar. Met andere woorden: deze groep is rond 1990 met crack (toen het overigens nog niet die naam had onder gebruikers) begonnen. Dat is ongeveer tegelijkertijd met de middelste leeftijdsgroep. We zien hierin duidelijk geïllustreerd hoe het basen van coke tamelijk collectief de Amsterdamse verslaafden scene heeft veroverd.

Tabel A.11 Startleeftijd drugsgebruik (voor zover ooit gebruikt)

	tot en met 24	25 tot en met 39	40 en ouder	p	totaal
Tabak					
gemiddelde	14.1	13.3	16.0	n.s.	14.8
mediaan	13.0	13.0	14.0		14.0
Alcohol					
gemiddelde	13.6	13.9	16.4	n.s.	15.1
mediaan	13.0	13.5	15.5		15.0
Cannabis					
gemiddelde	14.9	16.2	16.6	n.s.	16.2
mediaan	14.5	16.0	16.0		16.0
Cocaïne					
gemiddelde	16.5	19.8	22.3	n.s.	20.7
mediaan	17.0	17.5	20.0		18.0
Crack					
gemiddelde	17.0	22.3	28.9	***	25.2
mediaan	17.5	22.0	30.0		24.0
Heroïne					
gemiddelde	17.0	21.9	25.0	n.s.	23.2
mediaan	18.0	21.0	20.0		19.5

Mobiele telefoon en klanten

Redelijk wat respondenten hebben een mobiele telefoon, al is het zeker niet de meerderheid. De jongste groep heeft twee keer zo vaak een mobieltje, maar het verschil blijkt bij toetsing niet significant. De meeste respondenten die een mobieltje hebben, gebruiken dit (ook) voor het werk, waarbij meestal de klant hen opbelt.

Tabel A.12 Telefonisch contact met klanten

	tot en met 24	25 tot en met 39	40 en ouder	p	totaal
heb je een mobiele telefoon?	n=12	n=33	n=47		n=92
ja	8 (67%)	10 (30%)	17 (36%)	n.s.	35 (38%)
nee	4 (33%)	23 (70%)	30 (64%)		57 (62%)
gebruik je die ook voor je werk?	n=8	n=10	n=17		n=35
ja	5 (63%)	9 (90%)	12 (71%)	n.s.	26 (74%)
nee	3 (38%)	1 (10%)	5 (29%)		9 (26%)
maak je afspraken met klanten via de telefoon?	n=5	n=9	n=12		n=26
nee	0 (-%)	0 (-%)	1 (8%)	n.s.	1 (4%)
ja, ik bel de klant	1 (20%)	1 (11%)	0 (-%)		2 (8%)
ja, de klant belt mij	2 (40%)	5 (56%)	8 (67%)		15 (58%)
beiden	2 (40%)	3 (33%)	3 (25%)		8 (31%)

Ongeveer tweederde van de klanten van de ondervraagde prostituees woont in Amsterdam. Het lijkt erop dat de klanten van de jongste groep prostituees het minst vaak elders vandaan komen, maar dit verschil is niet significant.

Het komt het vaakste voor dat de klanten in de auto zitten dan wel op straat lopen op het moment dat de vrouwen contact met hen leggen. Bij de jongste groep lijken ze wat vaker te lopen, maar dit verschil is niet significant. Wel antwoorden dat zij vaker 'anders' contact met klanten leggen (en in hun geval is dit dan hoofdzakelijk per telefoon) geregeld wordt. Als de beide oudere leeftijdsgroepen op een andere wijze contact met de klant leggen, dan is dit op voornamelijk op (telefonische) afspraak dan wel rijdt de klant op de fiets.

Tabel A.13 Locatie

	tot en met 24	25 tot en met 39	40 en ouder	p	totaal
hoeveel procent van je klanten woont in Amsterdam?	n=11	n=27	n=39		n=77
gemiddelde	84.8	61.9	65.4	n.s.	67.0
mediaan	100.0	65.0	75.0		75.0
als je contact legt met de klant, zit hij dan meestal in de auto of loopt hij op straat?	n=12	n=32	n=46		n=90
auto	5 (42%)	23 (72%)	33 (72%)	n.s.	61 (68%)
lopend	6 (50%)	17 (53%)	17 (37%)	n.s.	40 (44%)
anders	5 (42%)	1 (3%)	11 (24%)	***	32 (36%)

Literatuur

- Achebe, N. (2004) The road to Italy: Nigerian Sex Workers at Home and Abroad. *JHU*, 15 (4): 178-185.
- Ankomah, A. (1999): Sex, love, money and AIDS: the dynamics of premarital sexual relationships in Ghana. *Sexualities*, 2(3): 291-308.
- Berg, T. van de & M. Blom (1987) *Tippelen voor dope. Levensverhalen van vrouwen in de heroïne prostitutie*. Amsterdam: SUA.
- BlinN (2004) *Jaarverslag 2003*. Amsterdam / Den Haag: Humanitas / Novib.
- Blokland, A.A.J. & A. Ph. Van Wijk (2002) Rondje Keileweg. Een observationele studie naar bezoekers van een tippelzone. *Mens en Maatschappij*, 77 (1): 4-24.
- Boer, J.L. de e.a. (2003) *De waarheid ligt op straat. Inventarisatie van de situatie op de tippelzones in Nederland*. Afstudeerscriptie Sociaal Juridische Dienstverlening. Groningen: Hanzehogeschool Groningen.
- Boynton, P.M. (2002) Life on the streets: the experiences of community researchers in a study of prostitution. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 12: 1-12.
- Brants, S. (2003): Overleven in de marge. Illegale Latijns-Amerikaanse prostituees in Nederland. *Proces*, nr. 6: 279-284.
- Campbell, C. (2000) Selling sex in the time of AIDS: the psycho-social context of condom use by sex workers on a Southern African mine. *Social Science & Medicine*, 50(4): 479-494.
- Church, S. et al (2001) Violence by clients towards female prostitutes in different work settings: questionnaire survey. *BMJ*, 322: 524-525.
- Dalla, R.L., Y. Xia & H. Kennedy. (2003) You just give them what they want and pray they don't kill you. Street-level sex workers' reports of victimization, personal resources, and coping strategies. *Violence Against Women*, 9(11): 1367-1394.
- Deurloo, R. & S. Musterd (2001) Residential profiles of Surinamese and Moroccans in Amsterdam. *Urban Studies*, 38(3): 467-485.
- Dijk, R.A. van (1997) From camp to encompassment: discourses of transsubjectivity in the Ghanaian Pentecostal diaspora. *Journal of Religion in Africa*, XXVII (2): 135-159.
- Dijk, R.A. van, T. Rsing, N. Tellegen & W. van Binsbergen (2000) *Een schijn van voodoo. Culturele achtergronden van de handel in Nigeriaanse meisjes voor de Nederlandse prostitutie: een verkenning*. Leiden: African Studies Centre.
- Dladla, A.N., C.A. Hiner, E. Qwana & M. Lurie (2001) Speaking to rural women: the sexual partnerships of rural South African women whose partners are migrants. *Society in Transition*, 32 (1): 79-82.
- Driessen, H. (2002): *Van Oost naar West, thuis best? Een onderzoek naar potentiële slachtoffers van mensenhandel uit Centraal- en Oost Europa op de Tippelzone Theemsweg in Amsterdam*. Afstudeerscriptie Culturele en Maatschappelijke Vorming. Amsterdam: Hogeschool van Amsterdam.
- Fennema, J.S.A. & W.M. Maruanaya (2003): *Jaarverslag 2002. SOA polikliniek*. Amsterdam: GG&GD Amsterdam.

- Flight, S. e.a. (2003): *Evaluatie tippelzone Theemsweg Amsterdam 2003. Effect extra beheersmaatregelen*. Amsterdam: DSP-groep.
- Garssen, J. (2004) Tienermoeders: recente trends en mogelijke verklaringen. *Bevolkingstrends*, 1^e kwartaal 2004: 13-23.
- GG&GD (2003) *Jaarcijfers van de prostitutie en passantenpolikliniek 2002*. Amsterdam: GG&GD.
- Gigengack, R. & P. van Gelder (2000) Contemporary street ethnography: different experiences, perspectives, and methods. *Focaal – European Journal of Anthropology*, 36: 7-14.
- Goderie, M. e.a. (2002) *Illegaliteit, onvrijwilligheid en minderjarigheid in de prostitutie een jaar na de opheffing van het bordeelverbod*. Utrecht / Den Haag: Verwey-Jonker Instituut/WODC.
- Gossop, M., B. Powis, P. Griffiths & J. Strang (1995) Female prostitutes in south London: use of heroin, cocaine and alcohol, and their relationship to health risk behaviours. *Aids Care*, 7(3): 253-260.
- Groen, J, W. Manshanden & K. Tamboer (2004) *Amsterdam buiten de gordel*. Amsterdam: Dienst Onderzoek en Statistiek.
- Green, A., S. Day & H. Ward (2000) Crack cocaine and prostitution in London in the 1990s. *Sociology of Health & Illness*, 22(1): 27-39.
- Helm, T. van der (1999) *The Amsterdam Intermediary Project. Ten years health and social care in prostitution*. Amsterdam: GG&GD.
- Helm, T. van der & L. v. Mens (z.j.) *Mobility in Prostitution in the Netherlands. An inventory done under the auspices of EUROPAP-TAMPEP 1998-1999*. Amsterdam: GG&GD.
- Helm, T. van der (z.j.) *Project vertrouwensvrouw voor prostituees. Jaarverslag 2000-2001*. Amsterdam: GG&GD.
- Helm, T. van der (z.j.) *Mobility in prostitution, the impact of policy and the implications for health. A case study from the Netherlands*. Amsterdam: GG&GD.
- Houwing, P.A. (2005) *(Zorg)bereik van straatprostituees in Den Haag*. Den Haag: Stichting Hulpverlening Opvang Prostituees.
- Hubbard, P. & T. Sanders (2003): Making space for sex work: female street prostitution and the production of urban space. *International Journal of Urban and Regional Research*, 27(1): 75-89.
- Kempadoo, K. (2001) Freelancers, temporary wives, and beach-boys: Researching sex work in the Caribbean. *Feminist Review*, 67(Spring): 39-62.
- Kilvington, J., S. Day & H. Ward (2001) Prostitution policy in Europe: a time of change? *Feminist Review*, 67(Spring): 78-93.
- Korvinus, A.G. e.a. (2004): *Mensenhandel. Derde rapportage van de Nationaal Rapporteur*. Den Haag: Bureau NRM.
- Kurtz, S.P., H.L. Surratt, J.A. Inciardi & M.C. Kiley (2004): Sex work and 'date' violence. *Violence Against Women*, 10(4): 357-385.
- Loor, A. de (1998): *Veldverkenning crack-prostitutie*. Amsterdam: Stichting Adviesburo Drugs.
- OOV (2004): *Voortgangsrapportage sluiting tippelzone. De ontwikkelingen sinds de sluiting van de Theemsweg*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam, Directie Openbare Orde & Veiligheid.
- O+S (2004) *Amsterdam in cijfers 2004*. Amsterdam: Dienst Onderzoek en Statistiek.

- Maloka, T. (1997): Khomo lia oela: canteens, brothels and labour migrancy in colonial Lesotho, 1900-40. *Journal of African History*, 38: 101-122.
- Roosendaal, A. (2004) *Nike, Reebok, Armani; alles draait om duku*. Amsterdam: UvA (doctoraalscriptie Stadssociologie).
- Rundle, M.L.B. (2001) Tourism, social change, and jineterismo in contemporary Cuba. Paper presented at The society for Caribbean Studies Annual Conference, University of Nottingham.
- Santo, M.E.G. Do Espirito & G.D. Etheredge (2004) And then I became a prostitute... Some aspects of prostitution and brothel prostitutes in Dakar, Senegal. *The Social Science Journal*, 41(1): 137-146.
- Slooten, P.J. van (2004) *Voortgangsrapportage sluiting tippelzone. De ontwikkelingen sinds de sluiting van de Theemsweg*. Amsterdam: OOV.
- Snel, E. & R. Staring (2001): Poverty, migration, and coping strategies: an introduction. *Focaal – European Journal of Anthropology*, 38: pp. 7-22.
- Stichting De Rode Draad (2003) *Uit het leven gegrepen. De stand van zaken na de opheffing van het bordeelverbod*. Amsterdam: Stichting De Rode Draad.
- Surratt, H.L., J.A. Inciarid, S.P. Kurtz & M.C. Kiley (2004) Sex work and drug use in a subculture of violence. *Crime & Delinquency*, 50(1): 43-59.
- Venicz, L. & I. Vanwesenbeeck (1998) *Aard en omvang van (gedwongen) prostitutie onder minderjarige (allochtone) meisjes*. Utrecht/Den Haag: NISSO/Ministerie van Justitie.
- Vennix, P., L. van Mens, F. ten Horn, D. Lavina, M. van 't Hoff & I. Vanwesenbeeck (2000) *Klanten van transgenders. HIV-preventie, seksueel gedrag en seksuele netwerken van klanten van transgenders op de tippelzones van Amsterdam en Rotterdam*. Utrecht: NISSO.
- Verbraeck, H.T. (1990) The German bridge: a street hookers' strip in the Red Light District. In: Lambert, E.Y. (ed.) *The collection and interpretation of data from hidden populations*. Rockville, NIDA, Research Monograph 98: 146-155.